

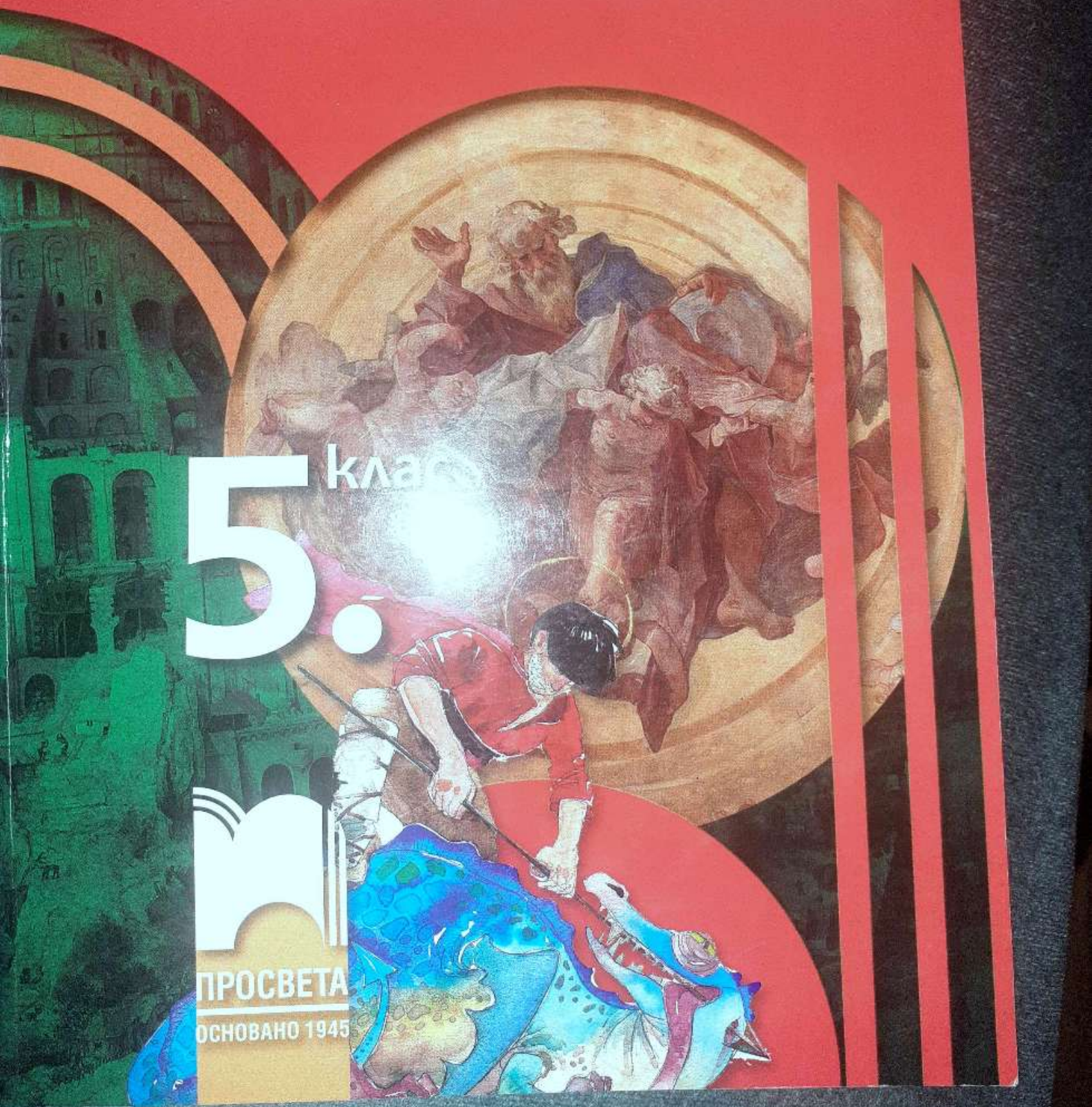
АЛБЕНА ХРАНОВА · ЛЪЧЕЗАР БОЯДЖИЕВ · ТИНА ВЕЛЕВА

ЛИТЕРАТУРА

5. клас

ПРОСВЕТА
ОСНОВАНО 1945

СЪДЪРЖАНИЕ

I. МИТОЛОГИЧЕН МОДЕЛ ЗА СВЕТА	7
I.1. Древногръцки мит за произхода на боговете (<i>преразказан от Петър Кърджилов</i>)	10
I.2. Библейски разказ за Началото на света (<i>откъс от „Битие“</i>)	22
II. ФОЛКЛОРЕН МОДЕЛ ЗА СВЕТА	31
II.1. „Господ и дяволът правят света“	34
II.2. „Тримата братя и златната ябълка“	42
II.3. „Златното момиче“	55
II.4. „Троица братя града градяха“	64
II.5. Фолклорен (традиционен) календар	72
III. РАЗЛИЧНИ РАЗКАЗИ ЗА ЧОВЕКА И СВЕТА	87
III.1 „Хайдутин“ (<i>Христо Ботев</i>)	89
III.2. „Легенда за рома“ (<i>преразказана от Михаил Георгиев</i>)	99
III.3. „Главатарят, който искал да плени месечината“	108
III.4. „Котаракът наставник, или Котаракът в чизми“ (<i>Шарл Перо</i>)	118
III.5. „Грозното патенце“ (<i>Х. Кр. Андерсен</i>)	128
III.6. Из „Похитителят на мълнии“ (<i>Рик Риърдън</i>): подбрани откъси от X глава	146
IV. ПРИЛОЖЕНИЕ – ТВОРЧЕСКИ ТЕКСТОВЕ	159

ПЪТЕВОДИТЕЛ НА ПЕТОКЛАСНИЦИТЕ

Скъпи ученици, пред вас е новият ви учебник по литература за 5. клас. В него вие ще се срещнете с 13 творби – древни митове, приказки и други образци на народното творчество, литературни произведения на великолепни писатели. Те ще ви разказват за сътворението на света, за битките между доброто и злото, за човешките надежди, радости и скърби, за празниците и делниците, за самотата, различието, общуването и обичта между хората.

Ето рубриките, чрез които вие ще изминете пътя към света на творбата. Защото всяка творба е прекрасен свят, който си заслужава да посетите и обитавате.

РАБОТА С ТЕКСТА

След като сте прочели текста, тази рубрика ще ви помогне да работите с него – ще насочва четенето и разбирането ви, ще спира вниманието ви върху важните неща, които творбата казва. В нея ще усвоите и новите понятия, за да ги използвате като ключове, с които да отворите и следващата врата, и следващия урок, и следващата книга.

ДА СЪПОСТАВИМ

В тази рубрика ще се научите да съпоставяте текстове, да търсите и намирате прилики и разлики между тях. Така ще се упражнявате да виждате както общото, така и особеното – това, което прави всяка творба неповторима, но и това, която ѝ позволява да застане редом с други творби между кориците на учебника или на рафта в библиотеката.

ДА РАЗСЪЖДАВАМЕ

Тази рубрика ще ви научи да вниквате в творбата, да разсъждавате по въпроси, които тя повдига, а и да придобиете опит да изразявате разсъжденията си, да доказвате правотата си при преценката за това, какво ни казва текстът.

ДА РАЗГОВАРЯМЕ

А тук ще водите дискусия в клас – ще изразявате различни мнения, ще свържете творбата със своя собствен живот и опит, с нашето съвремие. Ще спорите и ще се научите да изразявате мнението си, да се вслушвате в различното мнение, да оценявате заедно кой как е представил гледната си точка и успял ли е да убеди другите.

ОБОБЩЕНИЕ

Тази рубрика накратко събира най-важното, което е добре да запомните за изучаваната творба. Тя е като онези схеми, които си рисуваме, за да опростим нещо и да си го представим по-ясно, но и да запазим интереса си към неговата широта и богатство.

ДУМИ И ОБРАЗИ

А тук има два различни света – изкуството на словото и изкуството на изображенията. Думите срещат картините, фотографите, кадрите от филми. И при тази среща те си говорят и виждат заедно, и заедно разказват толкова красиви и интересни истории. А вие сте не само зрители, но и участници в тях.

СРЕД КНИГИТЕ

В тази последна рубрика ви представяме кратък откъс от още една творба, която по някакъв начин е свързана с тази, която изучаваме в урока. Откъсът е от друго време, от друг автор и винаги желаем да ви напомни, че – също като хората – и книгите не обичат да живеят сами.

Скъпи петокласници, добре дошли в огромния и многообразен свят на човешкото слово. И нека вашият път из него да бъде изпълнен с радост.

От авторите

В учебника са използвани визуални материали от агенциите БУЛФОТО, Shutterstock Images и Getty Images.

Притежание на колекциите, от които с разрешение са използвани репродукции: Петер Коглер, Виена; Музей за съвременно изкуство, Чикаго (дарение от Сюзън и Луис Манилоу); Колекция „Хаузер и Вирт“, Сент Гален; Музей за модерно изкуство, Франкфурт; Тейт Модерн, Лондон.

Репродукциите на картини от Надежда Кутева на стр. 33 са любезно предоставени от Градската художествена галерия, Варна.

Фотографията на „Живот (Черно и бяло)“ (1998) от Недко Солаков (р. 1957) на стр. 63 е любезно предоставена от автора. Произведението акция използва черна и бяла боя, както и двама бояджии, които преобоядисват стените на изложбеното пространство в черно и бяло през цялото време на изложбата.

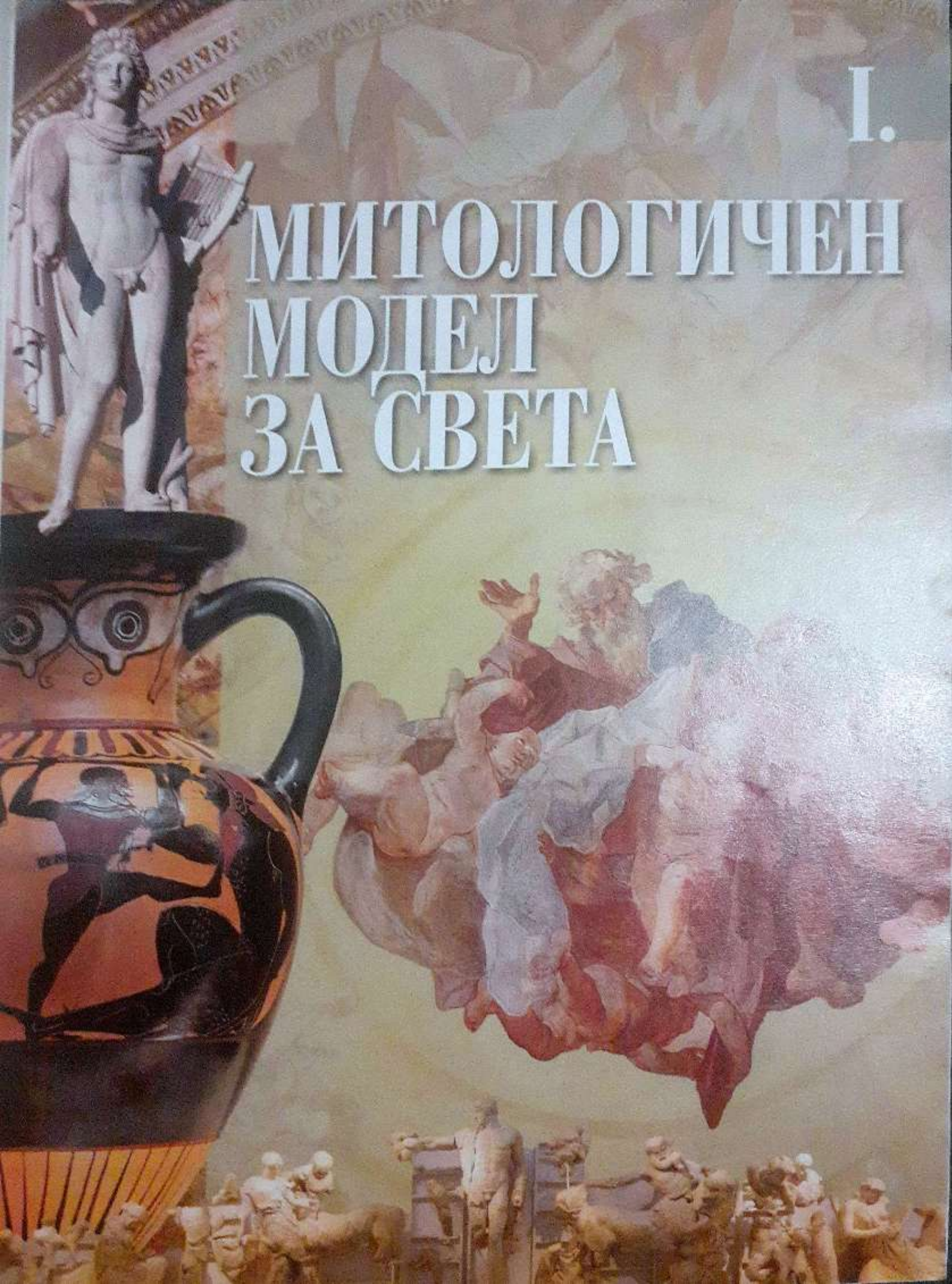
Репродукцията на „Маринчо Бинбелов Страшния“ (1935) от Васил Захариев (1895 – 1971) на стр. 97 е любезно предоставена от Софийската градска художествена галерия, София.

Фотографиите на „Частна луна. Мобилна инсталация“ (2003 – 2016) от Леонид Тишков (р. 1953) на стр. 116 са любезно предоставени от автора. В създаването на снимките освен автора участват Борис Бендиков (снимка № 3) и Маркъс Уилямс (снимка № 4).

Репродукциите на рисунки и колажи от Ханс Кристиан Андерсен на стр. 143 са любезно предоставени от Hans Christian Andersen Museum в Одензе, Дания.

I.

МИТОЛОГИЧЕН МОДЕЛ ЗА СВЕТА

МИТЪТ

„Мит“ е гръцка дума, която означава „слово“, „дума“, „разказ“. Митовете са най-древните разкази на човека, с които той обяснява заобикалящия го свят. Те са възникнали още в първобитните времена, когато хората са били сами сред могъщата природа. От нея те са получавали храна и топлина, но и глад и бедствия. В най-старите митове човекът се е прекланял пред самата природа, обожествявал е животни или дървета, опитвал се е да умилостиви хищниците и стихиите и да измолви плодородие.

Нека си представим най-древните жители на Земята, които са знаели единствено това, което очите им виждат – земята, водата и звездното небе, сезоните със студа и топлината, смяната на деня и нощта, светлината и мрака, живота и смъртта. Затова и в основата на мита са залегнали противоположностите – ден и нощ, слънце и луна, горе и долу, топло и студено, раждане и смърт.

Всичко това древните хора са обединили в една обща картина и представа за света. Точно тази цялостна представа, разказана с думи и образи, днес наричаме митологичен модел за света.

ЧОВЕШКИЯТ ОБРАЗ НА СВЕТА

Древните хора са се опитвали да разгадаят света единствено чрез собствения си опит и начин на мислене. Ето защо в мита природните сили са очовечени, те имат човешки облик и имена. Оприличаването с човека било единственото обяснение, достъпно за древните. Например в старогръцкия мит Земята – Гея, е жена, а Небето – Уран, е мъж. Те раждат деца, които стават богове и на свой ред имат потомство... Древните египтяни пък са вярвали, че слънцето – богът Ра, пътува в небето със своята лодка и сутрин е млад момък, по обед – зрял мъж, а вечер – немошен старец, който през нощта се възражда и отново подмладен, поема по небесния си път на следващия ден. Ето как по-големите от човека неща – природните и космическите

Хера – скулптура

обекти, са придобили човешки образ, имат пол и възраст, свързани са в брачни и кръвни връзки. Техните образи и отношения населяват митологичните разкази.

МИТОВЕТЕ В ЧОВЕШКАТА КУЛТУРА

Словото на мита е предавало човешкия опит от поколение на поколение и е било неотменна част от развитието на човечеството. С течение на времето човешкият опит и познания са се променяли и митологичният модел на света е преставял да бъде единствен и неизменен. Но митологичните разкази продължавали да се предават от уста на уста, да се видоизменят и да проникват във всички форми на човешката култура. Следи от тях намираме в големите световни религии, както и в устното народно творчество – песните, легендите, преданията, приказките, празниците.

Преди около три века, когато започнали разцветът и развитието на науките, на старите митове се е гледало с известно пренебрежение. Те са били смятани за нещо като приказки от „детството на човечеството“ или примитивни „суеверия на диваци“ (дори до днес думата „мит“ понякога се употребява в смисъла на „лъжа“, „заблуда“). Но колкото повече опознаваме дълбокото минало, толкова повече разбираме сложността на митовете, всеобхватното им влияние върху човешката култура и се изпълваме с уважение към великото усилие на древните да си обяснят Вселената, света и своето място в него.

НАЧАЛОТО И СЪТВОРЕНИЕТО

Човекът винаги си е задавал въпроси как са произлезли земята, небето, звездите, боговете и хората. Какво е било в началото? Самото задаване на въпроса е вече знак за мислене, разсъждаване, проправяне на пътища към отговори. Едни от най-древните писани текстове са задавали първичните, най-велики и сложни въпроси на човечеството.

Ето какви въпроси задава един от свещените текстове на древните индийци преди около 3000 години:

*Кой знае и кой може да разкаже
как и от какво се е появила тая Вселена?
Самите богове не са ли родени и те от нея?
Кой тогава може да проникне
в тайната на нейното сътворение?*

На подобни въпроси се опитват да отговорят митовете за Сътворението.

Митовете

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1 Защо противоположностите и повторенията на природните и житейските явления са впечатлявали най-силно дребните хора и са залегнали в основата на техните митове?

2 Защо дребните хора винаги са придавали човешки черти и образи на природните стихии, земята, небето и звездите?

3 Попадали ли сте на филми или компютърни игри, в които съвременни смели и образовани хора откриват тайни на дребния свят – съкровища, гробници, магически предмети? Харесват ли ви тези филми и защо?

4 С какво най-дълбоката дребност силно привлича днешния човек и защо го изправя пред предизвикателства и приключения?

обекти, са придобили човешки образ, имат пол и възраст, свързани са в брачни и кръвни връзки. Техните образи и отношения населяват митологичните разкази.

МИТОВЕТЕ В ЧОВЕШКАТА КУЛТУРА

Словото на мита е предавало човешкия опит от поколение на поколение и е било неотменна част от развитието на човечеството. С течение на времето човешкият опит и познания са се променяли и митологичният модел на света е престанал да бъде единствен и неизменен. Но митологичните разкази продължавали да се предават от уста на уста, да се видоизменят и да проникват във всички форми на човешката култура. Следн от тях намираме в големите световни религии, както и в устното народно творчество – песните, легендите, преданията, приказките, празниците.

Преди около три века, когато започнали разцветът и развитието на науките, на старите митове се е гледало с известно пренебрежение. Те са били смятани за нещо като приказки от „детството на човечеството“ или примитивни „суеверия на диваци“ (дори до днес думата „мит“ понякога се употребява в смисъла на „лъжа“, „заблуда“). Но колкото повече опознаваме дълбокото минало, толкова повече разбираме сложността на митовете, всеобхватното им влияние върху човешката култура и се изпълваме с уважение към великото усилие на древните да си обяснят Вселената, света и своето място в него.

НАЧАЛОТО И СЪТВОРЕНИЕТО

Човекът винаги си е задавал въпроси как са произлезли земята, небето, звездите, боговете и хората. Какво е било в началото? Самото задаване на въпроса е вече знак за мислене, разсъждаване, проправяне на пътища към отговори. Едни от най-древните писани текстове са задавали първичните, най-велики и сложни въпроси на човечеството.

Ето какви въпроси задава един от свещените текстове на древните индийци преди около 3000 години:

*Кой знае и кой може да разкаже
как и от какво се е появила тая Вселена?
Самите богове не са ли родени и те от нея?
Кой тогава може да проникне
в тайната на нейното сътворение?*

На подобни въпроси се опитват да отговорят митовете за Сътворението.

Знак за въпроси

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Защо противоположностите и повторенията на природните и житейските явления са впечатлявали най-силно древните хора и са залегнали в основата на техните митове?
2. Защо древните хора винаги са придавали човешки черти и образи на природните стихии, земята, небето и звездите?
3. Попадали ли сте на филми или компютърни игри, в които съвременни смели и образовани хора откриват тайни на древния свят – съкровища, гробници, магически предмети? Харесват ли ви тези филми и защо?
4. С какво най-дълбоката древност силно привлича днешния човек и защо го изправя пред предизвикателства и приключения?

ДРЕВНОГРЪЦКИ МИТ ЗА ПРОИЗХОДА НА БОГОВЕТЕ

Рей дава на Кронос камък,
повит като бебе.

В началото съществувал само вечният, безкраен и непрогледен Хаос. Макар и безжизнен, той носел в себе си извора на живота... От него възникнал целият свят – и звездите, и планетите, и безсмъртните богове, и хората. От Хаоса произлязла и богинята Гея (Земля), която дала живот на всичко върху нея. Могъщата и благодатна Гея родила Уран – необятното синьо Небе, което се разстнало над зе-

ре ѝ. Към него гордо се издигали високите планини, а край тях се разлял вечно шумящият Пелюс (Море). Уран, планините и Пелюс са родени от майката Гея. Баща те нямат.

Хаос сътворил и вечно младия Ерос (Любов). Неговата могъща сила била вградена в основите на създаващия се свят. Но редом с Ерос Хаос създал и всеващия ужас Тартар – мрачна бездна в недрата на земята. Хаос родил още вечния Ереб (Мрак) и тъмната Нюкта (Нощ), от които произлезли безщирният Етер (Светлина) и радостната светла Хемера (Ден). Светлината се разляла по света и окъпала простора. Оттогава нощта и денят започнали да се редуват.

Скоро Уран станал властелин на света и се оженил за Гея. Двамата имали шестима снове и шест дъщери – титаните и титанидите. Най-младият от могъщите и страшни титани бил коварният Кронос, който с хитрост свалил баща си Уран от трона и заграбил властта.

Рисунка Върху Ваза – възстановка

Кронос предположил, че и него някой ден може да го сполети същата участ. Затова започнал да поглъща децата си. Жена му, титанидата Рея, изпаднала в ужас – пет от рожбите ѝ вече били глътнати от Кронос. За да спаси шестото си дете, което очаквала, тя решила да го скрие далеч от мъжа си. Рея отишла в планината Дикта на остров Крит. Там, в една дълбока пещера, тя родила момченце, което нарекла Зевс. А на Кронос дала да погълне продълговат камък, повит в пелени...

Скоро Зевс пораснал, възмъжал и се превърнал в прекрасен и могъщ бог. Той се опълчил на баща си Кронос и го принудил да върне на бял свят децата, които бил погълнал. С помощта на своите освободени братя и сестри Зевс се възкачил на престола...

Когато синовете на Кронос си поделели властта над света, те хвърлили жребий. На Посейдон се паднала морската шир и той станал повелител на морето. Неговият разкошен дворец от чисто злато се намирал в една пещера на дъното на Егейско море. Посейдон бил страшен, могъщ, имал тъмнозелена коса и синя като морската вода брада. Всички се страхували от буйния му нрав, но всъщност характерът му бил като морето – понякога бурен, гневен и неукротим, понякога тих, кротък и гальовен. По морските простори се придвижвал с колесница, теглена от златогриви коне с бронзови копита. В десницата си богът на морето държал своя тризбец. Само с едно негово повдигане се събирали облаци и се разразявали бури, само с едно докосване по морската повърхност се надигали гигантски вълни. Но и пак с помощта на тризбеца морето утихвало и ставало благосклонно, а пошътният вятър опъвал платната. Затова бог Посейдон бил почитан от моряците и пътуващите по море, от рибарите и морските търговци.

Другият брат на Зевс – Хадес, рядко напускал своите владения, които хората със страхопочитание наричали подземно царство, царство на мъртвите или царство на сенките. Самия Хадес пък назовавали „щедър“ и „гостоприемен“, защото смъртната участ не подминавала никого. Хората се раждали на разни места, имали различен живот, но винаги един и същи край. Рано или късно всеки смъртен трябвало да слезе в подземното царство. Затова Хадес бил могъщ бог и всявал ужас със своята неумолимост и неизбежност. Тъма, мраз и скръб изпълвали печалното царство на Хадес, из което блуждаели безплътните сенки на мъртвите. Когато някоя душа имала провинения и заслужавала наказание, тя била изпращана в Тартар. Там осъдените попадали под камшиците на Ериниите – неумолимите богини на кръвното отмъщение, които наказвали престъпниците със страшни мъчения. Древните римляни ги наричали Фурии („безумни“, „яростни“).

Зевс останал на планината Олимп – като повелител на небето и земята, на боговете и хората. Високо над света се издигал гигантският стръмен Олимп. Под него се стелели гъсти облаци и закривали боговете от очите на смъртните. На земята сезоните се редували, но на Олимп царяло вечно лято, никога не падали дъжд и сняг. Долу нещастията и скърбите

Хадес – скулптура

Хефест изковава мъжките
Зевс – куг. Пейнел Пейнел
(1836 г.)

Раждането на Венера (Афродита) – худ. Сандро Ботичели, ок. 1486 г. Галерия „Уфици“, Флоренция, Италия

РЕЧНИК

Духало с мехове – старинен уред, използван в ковачницата

Скипър – специален жезъл, украсен със скъпоценности, който означава власт и могъщество

сменяли веселието и радостта. Горещо винаги било светло, светло и радостно. Затова наричали Олимп светъл, сияещ, светозарен...

Величествените златни дворци на олимпийците изстроил Хефест – богът на огъня и ковачкото изкуство. Бил грозен и куч, но имал здрави ръце и добро сърце. Потънал в мисли и сажди, изкусният майстор прекарвал деня в своята чудна ковачница, в която имало огромна наковалня, пламтящо огнище и необикновено духало с двадесет мяха. Негова съпруга била Афродита, богинята на красотата и любовта. Възхвалявали я като Прекраснооката и Многозлатата, защото златна диадема красяла златистата ѝ коса. От нея струяла светлина, тя излъчвала обич и всички ѝ се прекланяли.

Хефест изковал и двата златни престола, на които седели Зевс и Хера, покровителката на брака и семейството. Красива и величествена била Хера, но и властна, ревнива и отмъстителна. Съпругът ѝ Зевс, а и останалите олимпийци най-искрено я почитали, но и мъничко се страхували от нея. Тя помагала на мъжа си да кове закони и да управлява, но пък и често сеела дрезги и раздори, с което си навличала гнева му. От Хера винаги се носело благоухание, премяната ѝ била разкошна, на главата си слагала диадема, а в ръка държала скипър.

Зевс тачел и своите сестри – богинята на плодородието и земеделието Деметра и Хестия, покровителката на домашното огнище. Той бил баща не само на Хефест, но и на повечето от боговете. Негова любимка обаче била дъщеря му Атина –

навярно защото Зевс сам я родил. Веднъж той научил от Уран и Гея, че първата му жена, богинята на разума Метида, ще добие син, който ще го лиши от властта. Затова я погълнал. Но не след дълго усетил ужасно главоболие. За да се отърве от него, Зевс помолил Хефест да му разцепи черепа. Ковачът замахнал с брадва и от главата на Гръмвержеца се появила на бял свят Атина. Била в пълно въоръжение, сияела с неземна хубост, а от очите ѝ струяла божествена мъдрост. Тя надала боен вик, който разтърсил земята. По-късно Атина се прославяла като богиня на мъдростта, пазителка на градовете и покровителка на науката.

Зевс обичал и сина си Хермес – младежът бил пратеник на боговете, който с помощта на своите крилати сандали обикалял света със скоростта на мисълта. Той покровителствал търговията и търговците, пътищата и пътниците, бил бог на красноречието, но и на извъртането и измамата. Никой не можел да го надмине по ловкост и хитрост, минавал и за необикновено сръчен крадец. Веднъж на шега си присвоил

дори скиптъра на Зевс, задигнал и тризъбеца на Посейдон... Хермес неотлъчно следвал баща си, докато близнаците Артемида и Аполон рядко се появявали на Олимп, макар че и те били любимци на Зевс.

Титанидата Лето била харесана от Зевс. Когато жена му Хера разбрала, че Лето очаква дете от него, се разярила. Ревливата богиня не само прокудила титанидата от Олимп, но и заповядала на всяко парче твърда, неподвижна земя да ѝ отказва подслон. Нешастицата най-сетне намерила убежище на плаващия остров Астерия. Там на бял свят се появили близнаците Артемида и Аполон.

Вечно младата и невероятно красива богиня на лова Артемида почти не се задържала на Олимп – тя предпочитала сенчестите планини, където скитала на воля със свитата си от ерски нимфи. Ловджийката не се разделяла със своите лък, трели и копие, които рядко пропускали целта. Артемида давала живот на всичко – благославяла раждането, женитбата и брака, грижела се за стадата добитък и дивите животни, карала растат тревите, цветята и дърветата.

Млад, красив, строен, изящен, лъчезарен, горд, със златни дрици, озаряващ всичко около себе си бил Аполон. Затова и

Бог Хермес. Детайл от картината на Пиетро ди Козимо „Персею освобождава Андромеда“, ок. 1513. Галерия „Уфици“, Флоренция, Италия

Статуя на Аполон върху колона. Гърция

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Посочете последователно основните моменти от сълборението на света според старогръцкия мит.
2. Разделете текста на епизоди и ги озаглавете по ваш избор.
3. Каква е ролята на Хаоса за сътворението на света в старогръцкия мит?
4. Направете план за преразказ на битките между боговете Уран, Кронос и Зевс. След това преразкажете събитията от името на Кронос.
5. Кой от боговете най-много ви харесва? Защо?
6. Кои от боговете и събитията в старогръцкия мит преценявате като красиви или грозни, добри или зли; величествени или незначителни? Защо?
7. За характера и външния вид на кой от боговете придобихте най-ясна представа?
8. Кой епизод от старогръцкия мит бихте пресъздали в театрална постановка и как? Съчинете диалози, обсъдете в клас разпределението на роли и начина на сценичното представяне на събитията.

РЕЧНИК

Епизод – отделна част от протичането на действието, която има своя относителна завършеност, но е свързана с останалите действия, събития и случки в текста

го наричали Фрей. Благославна, благославна! Той бързо ще си спомни лицата. През деня носел златна корона и тогава, ако спомините му дъти имали и смирението е било, може да се поразим. И той като вестра си не се разваля в величествен си сребърен цък и изпана със златни стрели, защото ще си изтощавате му имена: Диан, Грехоленна и Естестволенна.

Виж, богът на войната Арес не се разваля на бащината обич. Зевс подолрибал своя сина, защото бил коварен, вероломен, кръвожаден. Само чинията ник и дръжката на оръжие, тибелта и разрухата, жестоките и кръвопролитни битки разваля сърцето му.

От Олимп Зевс ръководил събитията на света, ролята на участта на хората. През вратите на двора му имало два врата. В единия били царите на земята, а в другия – в трон. Каквото изваждал от тях, това нурнал на хората. Горко на ома човек, когато Зевс изрешил държе само от ома на трон, Горко и на ома, който нарушил установените от боговете закони и ред. Тогава Зевс се разваля и ехървател гневом си вежди. Щом замахнал с десницата, божествени мъжтаи, сръмчаници разтървали небето и земята. Зетова го наричали Гръмовежен. Но и Милостивий, защото гневом на Зевс бидало се смирявал. Тогава над божествения връх отговори се разваляло олимпийското сповойствие.

*По Старогръцки митове и легенди,
пребраздавани от Петер Кюндлих*

▲ Аполон (Влада) и Артемиде. Сл. 470 г. пр. Хр. Мастер Бригос (подпис). Тонда (кръгла композиция) Бържу червенофигурен съл от Атика. Музея Лувра, Париж, Франция

РАБОТА С ТЕКСТА

В НАЧАЛОТО

Според древните гърци в началото на света стои Хаос. И днес употребяваме тази гръцка дума в старинното ѝ значение – липса на ред и форма; безпорядък. Няма нищо необичайно в изречението „Какъв хаос е в тази стая, не мога да си намеря книгата“. Противоположното на Хаос за древните гърци е Космос – и първото, старинно значение на „Космос“ е: ред, порядък на разнообразните форми във времето и пространството, отделеност и видимост на нещата. Но днес едва ли можем да кажем: „Има космос в тази стая и всяка книга е на мястото си“. Казваме просто: „Има ред в тази стая...“. Следователно в двойката противоположности на древните гърци Хаос – Космос първата дума е запазила старото си значение и до днес. Значението на втората обаче е променено и днес тя означава нещо друго.

Древният Хаос, който според мита стои в началото на Сътворението, няма форма. Поетът от Древния Рим Овидий нарича Хаоса „сурова и неразчленена грамада“. Трудно е да си представим нещо, което няма форма и лице и освен това не е живо, но е способно да сътворява света и да бъде извор на живота. Хаос сътворява мрачната стихия Тартар, но и създаващия живот Ерос. От него произлиза тъмнината – Ереб (Мрак) и Нюкта (Нощ), но пък от тъмнината произлиза светлината – Етер (Светлина) и Хемера (Ден). Така Хаос всъщност започва създаването на характерните за всеки древен мит двойки от противоположности – смърт и живот, тъмнина и светлина. Нещата започват да се отделят едно от друго, да придобиват облик, стават разпознаваеми. Настъпва това, което древните гърци наричат Космос – порядъкът и формите в света. Но като че ли най-отчетливото начало на историята, разказана в старогръцкия мит, е когато Хаос създава Гея – Земята.

БОЖЕСТВЕНИ И ЧОВЕШКИ ОТНОШЕНИЯ

Виждаме, че в старогръцкия мит за произхода на света отсъства човекът. Тук не се говори за това как той е произлязъл, кой и защо го е сътворил. Но пък боговете, подобно на хората, са в семейни и кръвни връзки, живеят в съгласие или раздор, водят битки, строят дворци.

Днес тези семейни и кръвни връзки, вложени в представата за сътворението на света, ни се виждат странни, дори понякога ужасяващи. Гея (Земята) е майка на Уран (Небето), но те стават

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

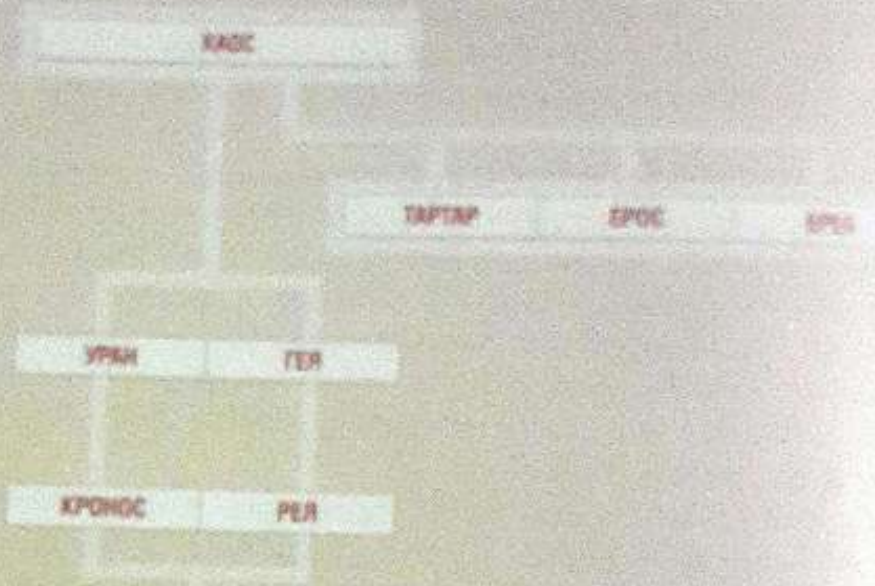
► Ако древният Хаос няма форма и лице, дали и как бихте могли да си го представите? Опитайте се да го нарисувате.

► Вече знаем, че под „Космос“ древните гърци са разбирали „ред, порядък“. А какво означава думата Космос днес?

► Как бихте употребили словосъчетанията „космически кораб“, „космическо пространство“, „изучаване на Космоса“?

сладурт и сладурта, от тяхната брава се раждат гонимите. Тези две
 семействата кръжат сладурт и сладурта, свързани чрез брава и
 различие от кръжките кръгове (различен и дясно, брава и
 ура) За тяхното различие и усмърдено съществуване се
 измислят тълкува и родът на човешките обичаи. За всички
 те са създадени, но между семействата и кръжките кръгове има
 различие и на това, които и за това, да се отнасят се майка на

ОЛИМПИЙСКИТЕ БОГОВЕ

ДЕМЕТРА Богиня на плодородието	ХАДЕС Бог на подземното царство	ХЕРА Богиня на брака и майките	ПОСЕЙДОН Бог на моретата	ХЕСТИА Богиня на домашното огнище	ЗЕВС Върховен олимпийски бог
--	---	--	------------------------------------	---	--

ДЕЦА НА ЗЕВС, РОДЕНИ ОТ РАЗЛИЧНИ БОГИНИ

АРЕС Бог на войните	ХЕФИЕСТ Бог на огъня и ковачите	АТИНА Богиня на суровите и мъдростта	АПОЛОН Бог на слъцето и изкуствата	АРТЕМИДА Богиня на лова	АФРОДИТА Богиня на любовта	ПЕРСЕФОНА Богиня на възраждането се приноси	ДИОНИС Бог на изобилството и веселието	ХЕРМЕС Вестник на боговете
-------------------------------	---	--	--	-----------------------------------	--------------------------------------	---	--	--------------------------------------

било грях, престъпление, нарушение на порядъка и законите на общността.

Но онова, което древните са забранявали на себе си, са го допускали за боговете – смесването на семейните и кръвните връзки те са наричали „свещен брак“, например този на Уран и Гея. Така те са се опитвали да си обяснят началото на света, на земята, небето, звездите... Сигурно не е случайно, че още в началото, от първоначалния Хаос, се ражда Любовта (Ерос) като първа животворна сила, която свързва Земята и Небето, Горе и Долу; Мрака и Светлината.

Дори да вземем за пример само кръвните връзки, отразени в старогръцкия мит, едва ли бихме ги пожелали за себе си и в нашия днешен живот. Синът бог се изправя срещу бащата бог в борба за властта над света. Като че ли най-странен и страшен изглежда Кронос, който първо се бори с баща си Уран, а после поглъща децата си... Нека отново напомним, че това са представи за родствени отношения между богове отпреди хиляди години. Какво от това тъмно минало се е запазило и до днес в човешките отношения и какво хората са успели да преодолеят и променят – нека помислим върху това.

ПРОСТРАНСТВА, ХАРАКТЕРИ И ИМЕНА

От начина, по който тримата синове на Кронос – Посейдон, Хадес и Зевс, си поделят властта над света, можем да разберем каква е била представата на древните гърци за пространството. За тях има земя, над която – от върха на планината Олимп – властва върховният бог Зевс; подземен свят – царството на сенките, мястото на мъртвите, където властва Хадес; и море, където властва Посейдон. Пространството е разделено между Горе (Олимп) и Долу (подземното царство), но има и съседни царства (земята е до морето). Пространството в старогръцкия мит е широко, изпълнено с движение и събития.

Също така разнообразни са и характерите на боговете, дори външният им вид – Хефест, богът на огъня и на ковашкото изкуство, е грозен, но е най-изкусният ковач на света. Красотата на Афродита или Артемидата не е просто красота – тези богини дават любов и живот на природата и хората. Зевс е гневлив, но и милостив, Хадес е мрачен, Хермес е хитър и изобретателен, Посейдон има изменчив нрав и затова морето може да бъде бурно или спокойно. Хера е властна, много ревнива и дори отмъстителна, а пък Зевс непрекъснато ѝ дава поводи за това...

Качествата на боговете се отразяват в имената, които ги назовават с най-характерните им черти. Гневливият, но и милостив Зевс е наричан Гръмовержец или Милостивий в зависимост от различните прояви на своя нрав. А Аполон е Блякавия, Сребролькия, Стрелометеца. Хадес е наричан „шедър“ и „гостоприемен“, защото накрая приема всички в своето царство на сенките...

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Коя от двойките богове – Уран и Гея, Кронос и Рея, Зевс и Хера – определяте като главни герои на Сътворението? Защо?
- ▶ Преразкажете историята на отношенията между олимпийските богове от името на Посейдон, като вложите в преразказа разбирането си за всички семейни и кръвни връзки между боговете. (Например: „Племенницата ми Атина се роди от главата на брат ми Зевс...“.)
- ▶ Представете си и разкажете как протича един ден на избран от вас бог от старогръцката митология.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

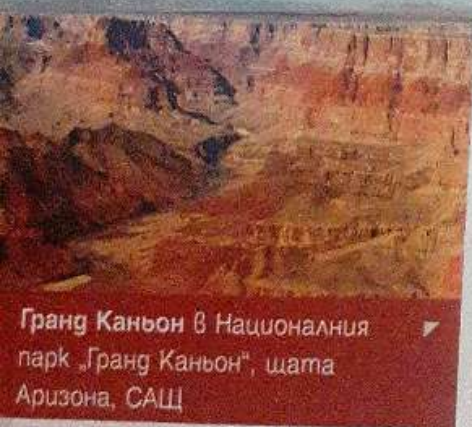
- ▶ Опитайте се да нарисувате трите царства, над които властват синовете на Кронос.
- ▶ Направете описание на планината Олимп според старогръцкия мит.
- ▶ Кои от героите на старогръцкия мит имат най-ясно изразени човешки черти и характери? Посочете ги.
- ▶ Съчинете един старогръцки бог или богиня, който не съществува в този текст и в гревната митология. Нагарете божеството с външен вид, име, характер и отбележете как биха го наричали хората. Представете съчинението си в клас.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► На кого от боговете в старогръцката митология ви прилича славянският бог Перун? Защо?

Богинята Гея. Фрагмент от централна част на голяма погова мозайка от римска вила в Сентинум

Гранд Каньон в Националния парк „Гранд Каньон“, щата Аризона, САЩ

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- По какво се различава образът на Гея (Земята) в митичния разказ от представата за Земята в науката геология?
- По какво се различава представата за Космос в старогръцкия мит от представата за Вселената в науката астрономия?

ДА СЪПОСТАВИМ

Според много изследователи името на славянския бог Перун се крие в определението „сътвател на светкавиците“, което му дава през 6. век Прокопий Кесарийски – византийски историк, автор на съчинения за славяните.

Древните славяни вярвали, че предмети или хора, ударени от мълния, са свещени. На дърветата и хълмовете, поразени с мълния, се приписвала оздравителна сила, те били предпазвани с дървена ограда или с ров.

Името на Перун е оставило много следи в западнобалканските земи и България като Перун, Перунац, Перуновац, Перуника, Перуничка глава, Перуни Врх, Перущица, Перудина...

Александър Гейшор, из „Митология на славяните“
(превод от полски Катя Митова)

ДА РАЗСЪЖДАВАМЕ

Днешната наука дава съвсем различни отговори на въпроса за сътворението на света. Но тя изразява почит към старите митологии и към опита на древните хора да си обяснят произхода на света. Такава почит на съвремението към старината, на връзката към митологията откриваме например в имената на отделните науки.

От името на гръцката богиня на Земята – Гея, идва наименованието на науките *география* („описание на Земята“) и *геология* („знание за Земята“). Геологията гледа на Земята не като на богиня, а като на планета. Геолозите изследват земните пластове, тяхното съдържание и възраст, ядрото и кората на Земята, възникването на водата и сушата, произхода и възрастта на почвите, скалите, вулканите. За геологията Земята е милиони години по-стара от човека и неговите митове – тя има много дълго природно развитие, което все още продължава.

А името на титана Астрей (един от синовете на Уран и Гея и баща на звездите и ветровете) можем да разпознаем в названието *астрономия*, науката за движенията, строежа и развитието на небесните тела във Вселената. Според астрономията Земята е само една от планетите в Слънчевата система, която пък е само една от звездните системи в галактиката, наречена *Млечен път*. Млечният път от своя страна е само една от галактиките във Вселената, която е безкрайна. Въпросът как и кога е произлязла Вселената, е неизмеримо сложен – върху него са се съсредоточили множество науки, религии, учения и той все още няма един окончателен отговор.

Английският писател Артър Кларк смята словото и древните разкази за света и човека за най-голямата победа на някои янни те хора:

И някъде дълбоко в мрака на изминалите векове те бяха изобретили най-важното от всички сечива, въпреки че то не можеше да бъде нито видяно, нито докоснато. Те бяха се научили да говорят и по този начин бяха спечелили първата си голяма победа над времето. Така познанията на едно поколение можеха да бъдат предадени на следващото, така че всяка епоха можеше да се възползва от постиженията на хората, живели преди това.

За разлика от животните, които познаваха само настоящето, човекът се бе сдобил с минало и бе започнал вече да гледа към бъдещето.

Той се научи да впряга в работа и природните сили; с обуздаването на огъня той положи основите на техниката... Ловът бе последван от земеделието... Речта стана вечна благодарение на знаците, които се изобразяваха върху камък, глина или папирус...

РЕЧИНИК

Папирус – растение, от което се изработва материал за писане, подобен на картон

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

▶ Защо писателите смята човешкото слово за „най-важното от всички сечива“? Обладани от хората? Създавали ли сте с негобото знаци? Каква е била ролята на словото в дълбоката древност? А каква е неговата роля днес? Разговорайте свободно по тези въпроси.

▶ Представете си, че вие сте най-древните жители на нашата планета и сте обладали великото изкуство на словото. Коя е първата дума, която бихте произнесли? Какво е първото нещо, за което бихте разказали на другите хора? Разкажете го!

ОБОБЩЕНИЕ

В НАЧАЛОТО:

Хаос, от който произлизат светлината, мрака, любовта и Земята Гея. Гея ражда небето Уран, планините и моретата. От божествения брак на Гея и Уран се раждат титаните.

РОДОСЛОВИЕ НА БОГОВЕТЕ:

Титанът Кронос отнема властта от баща си Уран. Тъй като се страхува същото да не сполети и него, поглъща децата си, но Зевс е спасен от майка си и отнема властта от баща си. Негови деца са богинята на мъдростта Атина, богът на войната Арес, богът на ковашкото изкуство Хефест, Хермес – пратеникът на боговете, богът на светлината Аполон, богинята на лова Артемида.

БРАЧНИ ВРЪЗКИ МЕЖДУ БОГОВЕТЕ:

Уран и Гея, Кронос и Рея, Зевс и Хера, Хефест и Афродита.

УСТРОЙСТВО НА СВЕТА И ПРОСТРАНСТВА:

Властта над света е разделена между Зевс и неговите братя, които управляват различните пространства. Хадес владее подземното царство на мъртвите, Посейдон – моретата, а Зевс управлява земята от планината Олимп.

ЧОВЕШКИТЕ ЧЕРТИ НА БОГОВЕТЕ:

Всички богове в старогръцкия мит имат човешки черти – те имат характери, качества и слабости, биват красиви или страшни. Техните най-отличителни черти са отразени и в имената, с които са били назовавани.

ДУМИ И ОБРАЗИ

Митологичните разкази за любовните истории на всемогъщия Зевс са постижни разкази за това как се раждат други богове, полубогине, герои и легенди. С някои от тези легенди живеем и до днес, например историята за отвличането на Европа, благородна жена от Финикия (днешен Ливан), от Зевс. Гръмовержецът се превърнал в бик, за да отвлече любимата си. А красавицата Европа е дала името си на нашия континент.

Музеят „Глиптотека“ в Мюнхен е един от най-важните музеи за изкуството на Древна Гърция („глиптотека“ означава сбирка от каменни скулптури).

Поглеете в интернет сайта на музея, като използвате ключовите думи *глиптотека*, *München*, *Glyptothek*, *München*. Разгледайте илюстрациите. Кои богове разпознавате в сцените на скулптурите от колекцията на музея? За да се ориентирате, може да използвате страницата „Глиптотека“ в „Уикипедия“.

Европа и бикът. Гръб на монета от две евро, издадена в Гърция

Европа и бикът. Изображение върху антична гръцка амфора. Музей в Тарквиния, Италия. Ок. 480 г. пр. Хр.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Прочете старогръцкия мит за любовта на Зевс към Европа и го разкажете в клас.
- ▶ Да си представим, че ви е възложена задачата да дадете име на нашия континент. С чие име бихте го кръстили и защо?

В творбата „Завръщането на Одисей“ на писателката Величка Настрадаинова през един слънчев ден в наши дни на Земята каца космически кораб и от него най-спокойно излиза Одисей. (Одисей е един от централните герои на старогръцката митология. За неговото дълго пътешествие към родното му място Итака, за срещите му с богове и чудовища, за безбройните му изпитания разказва едно от най-великите произведения на древногръцката литература – „Одисея“ на Омир.) И така, в съвременния български фантастичен разказ Одисей се появява от космическия кораб, наричан от него „изригващо дим яйце“, и обяснява на земните учени, политици и журналисти, че преди 3000 години боговете са били в раздор помежду си и затова са го изпратили на планетата Мойра (Съдба) да потърси помощ. Мойра обаче не съществувала вече и Одисей потеглил обратно към Земята. След като среща на земята хора, а не богове, Одисей разпитва учените къде са боговете и какво се е случило с тях. Ето част от техния разговор:

Последва смях. На Одисей съобщиха, че богове въобще няма. Това страшно го развесели:

– Ха-ха-ха! Значи, боговете се самоизтребиха, а хората останаха! Тъй им се пада! Бяха дошли кой знае откъде, играеха си с нас като с дървени фигурки, разпореждаха се със Земята, като че ли е тяхна! Ехей! Боговете измряха, а Одисей остана! Струваше си да блуждая три хиляди години, за да науча такава новина.

Но поискаха да го убедят, че боговете са измислица, че изобщо не са съществували. Одисей се нацупи:

– Да не се надлъгваме! Нали не сме врагове? Богове имаше. Или поне такива ни изглеждаха. Ако вие сега с всичката си мощ, с летателните машини, които ми показахте, с гръмовете, с които можете да поразите която и да е част на земята, с хилядите други чудеса, които владеете, се появите пред някои варвари (вие твърдите, че по земята още има и такива), то те няма ли да ви сметнат за богове? И ако изчезнете, няма ли да съществуват векове след това легенди за вас? Боговете се погубиха благодарение на своите разногласия. И по-добре. – И изведнъж разтревожен, Одисей запитва: – А вие, вие, хората, които сега сте мозъци като богове, вие живеете ли в съгласие, в мир?

Казаха му, че за съжаление, хората не живеят чак дотам в съгласие.

Одисей помръкна:

– А аз мислех, че като нямате богове, сте поумнели. Та вие можете да се самоизтребите, както се изтребиха боговете!...

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Да си представим, че онова, което този бясен, човечен, тъжен и самобитен се Одисей предположи, се случи на нас. Представете си, че с всички самолети, ракети, компютри, книги, оръжия, монети и изобщо всичко, с което разполага съвременното човечество, изведнъж се озовете 3000 години назад във времето и срещнете там древните хора, нашите прародители. Какви богове бихте били за тях? Какво бихте приели за тях и за себе си? Как бихте използвали силата си? Как бихте устроили света? Как от вас каква роля си изберете и каква представа би издала за вас? Остава за себе си в митологията и легендите? Търките на митологията и въображението си изберете заедно в клас. Опитайте се да се свържете с древните, в старите времена, в епохите на всички времена.

► Съчинете разказ по въображението на темата: „Аз съм в легенди или божиия на древните гори“.

Омир

СРЕД КНИГИТЕ

В творбата „Завръщането на Одисей“ на писателката Величка Настрадаинова през един слънчев ден в наши дни на Земята каца космически кораб и от него най-спокойно излиза Одисей. (Одисей е един от централните герои на старогръцката митология. За неговото дълго пътешествие към родното му място Итака, за срещите му с богове и чудовища, за безбройните му изпитания разказва едно от най-великите произведения на древногръцката литература – „Одисея“ на Омир.) И така, в съвременния български фантастичен разказ Одисей се появява от космическия кораб, наричан от него „изригващо дим яйце“, и обяснява на земните учени, политици и журналисти, че преди 3000 години боговете са били в раздор помежду си и затова са го изпратили на планетата Мойра (Сълба) да потърси помощ. Мойра обаче не съществувала вече и Одисей потеглил обратно към Земята. След като среща на земята хора, а не богове, Одисей разпитва учените къде са боговете и какво се е случило с тях. Ето част от техния разговор:

Последва смях. На Одисей съобщиха, че богове въобще няма. Това страшно го развесели:

– Ха-ха-ха! Значи, боговете се самоизтребиха, а хората останаха! Тъй им се пада! Бяха дошли кой знае откъде, играеха си с нас като с дървени фигурки, разпореждаха се със Земята, като че ли е тяхна! Ехей! Боговете измряха, а Одисей остана! Струваше си да блуждая три хиляди години, за да науча такава новина.

Но поискаха да го убедят, че боговете са измислица, че изобщо не са съществували. Одисей се нацупи:

– Да не се надлъгваме! Нали не сме врагове? Богове имаше. Или поне такива ни изглеждаха. Ако вие сега с всичката си мощ, с летателните машини, които ми показвахте, с гръмовете, с които можете да поразите която и да е част на земята, с хилядите други чудеса, които владеете, се появите пред някои варвари (вие твърдите, че по земята още има и такива), то те няма ли да ви сметнат за богове? И ако изчезнете, няма ли да съществуват векове след това легенди за вас? Боговете се погубиха благодарение на своите разногласия. И по-добре.

– И изведнъж разтревожен, Одисей запита: – А вие, вие, хората, които сега сте могъщи като богове, вие живеете ли в съгласие, в мир?

Казаха му, че за съжаление, хората не живеят чак дотам в съгласие.

Одисей помръкна:

– А аз мислех, че като нямате богове, сте поумнели. Та вие можете да се самоизтребите, както се изтребиха боговете!...

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Да си представим, че онова, което този весел, човечен, тъжен и съмняващ се Одисей предполага, се случи на вас. Представете си, че с всички самолети, ракети, компютри, книги, оръжия, знания и изобщо всичко, с което разполага съвременното човечество, изведнъж се озовете 3000 години назад във времето и срещнете там древните хора, нашите прародители. Какви богове бихте били за тях? Какво бихте припомнили на тях и на себе си? Как бихте използвали силата си? Как бихте устроили света? Как от вас каква роля си избира и каква представа би искал да остави за себе си в митологие и легендите? Пуснете на вода въображението си и съчинете заедно в клас онзи митологичен разказ на древните, в който вие сте всемогъщите богове.

► Съчинете разказ по въображение на тема: „Аз като бог или богиня на древните гърци“.

Омир

БИБЛЕЙСКИ РАЗКАЗ
ЗА НАЧАЛОТО
НА СВЕТА

В началото Бог създаде Небето и Земята. Преди това нямаше нищо: нито земя, нито небе, нито светлина, нито звук, нито жива твар. Всичко бе тъмнина и тишина.

И тогава в тази пустота се яви Духът Божий, за да ѝ придаде форма и да ѝ вдъхне живот. И рече Бог: „Да бъде светлина!“, и първата зора на всички времена заля света със светлина. Погледна Господ своето творение, видя, че е добро, и раздели светлината от тъмнината. „Нека светлината се нарича Ден – каза той, – а тъмнината – Нощ.“ Така завърши първият от всички дни на Земята.

На втория ден Бог каза: „Нека да има Небе, което да бъде като покрив на света“. Така и стана. Сътвори Бог небето и дъждовните облаци и ги разположи високо над водите на бездната.

Бог разделя земята и водата.
стенорис. Микеланджело
Буонароти, ок. 1511 г.
Сикстинската капела, Ватикан

На третия ден Бог каза: „Нека водите под небето да се съберат ведно и да се появи суша“. Така и стана. От водите се издигнаха планини, долини и равнини и вече имаше големи пространства суша, разделени от огромни дълбоки водни басейни. Бог нарече сушата Земя, а водите – Морета. И каза той: „Нека на сушата да растат билки и треви, цветя и дървета, като всяко растение има собствено семе, за да може земята никога да не спре да ражда“. Така и стана. Мека трева покри като килим сушата. Растения израснаха и дадоха цвят и семена. Израснаха дървета и според вида си дадоха плод. А семената за нов растеж се пръснаха по земята.

На четвъртия ден Бог каза: „Да бъде светлина в небесата, за да се сменят различни сезони, дни и години. Да бъде светлина над земята“. Така и стана. Бог сътвори Слънцето, Луната и звездите и те заляха със светлината си земята. Слънцето той нарече господар на деня, а Луната – господарка на нощта.

На петия ден Бог каза: „Нека водите да дадат живот на живи създания и нека птици да летят в небесата“. Така и стана. Бог създаде огромни китове и малки рибки, и всякакви други живи твари в моретата, огромни ястреби и малки врабчета, и всякакви други птици във въздуха. Имаше живот и във водите, и в небесата, и тишината напусна света. Към края на петия ден на сушата вече се чуваха птичи песни.

На шестия ден Бог рече: „Нека земята сътвори живи същества, добитък, влечуги и всякакви зверове, които да живеят на сушата“. Но нямаше създания по Божий образ и подобие. Тогава Бог каза: „Ще сътворя човек по мой образ и подобие. И нека той да властва над рибите в моретата, над всички влечуги и над всяко нещо по земята“. Така и стана. Създаде Бог човек по свой образ и подобие. От пръст извая лицето и тялото му и вдъхна живот в ноздрите му. Нарече го Адам и му предостави всичките билки и плодове на земята, прекрасните цветя и сенчестите дървета, птиците във въздуха и всичко, което се движеше или пълзеше по сушата.

На Адам не му оставаше нищо друго, освен да се радва на плодовете на земята и да властва над другите създания. Огледа той всички птици и зверове и на всеки даде име. Но сред тях нямаше никакво същество като него, за да му бъде истински другар.

Тогава Бог рече: „Не е хубаво да бъде човекът сам. Ще му сътворя помощница“. Приспа Адам в дълбок сън и взе ребро от

Бог създава животните
Тинторето, 1561 г.
Академията, Венеция

„Адам и Ева“, картина на италианския художник Якопо д'Антонио Тинторети (1480 – 1528), помещена в илюстрирана енциклопедия на изкуството, Москва, 1906 г.

Адам назовава живите същества,
като ги посочва – худ. Йохан
Ридингер, ок. 1698 – 1767 г., гравюра

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Направете план на „Шестте дни на Сътворението“ – в кой от шестте дни какво създава Бог.

2. Като използвате този план, направете преразказ на библейския мит.

3. Проверете колко пъти в текста се повтаря „и рече Бог“, „и каза Бог“. Каква е ролята на словото при Сътворението?

4. В кой от дните на Сътворението Бог за първи път създава живи същества? Открийте тяхното описание в текста и се опитайте да ги нарисувате.

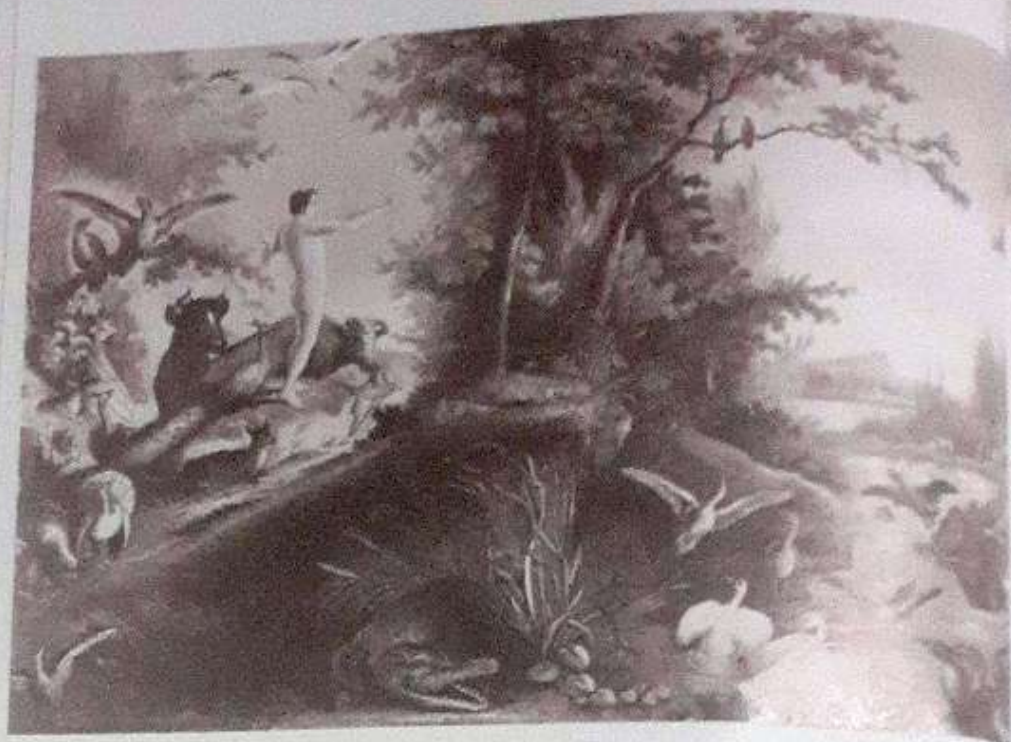
5. Как и в кой ден е сътворен човекът според библейския мит?

6. По какво се различават сътворението на света и сътворението на човека?

7. Съчинете разказ по въображение на тема „Как Бог създаде животните“.

8. Как разбирате гумите, че Бог е сътворил човека „по свой образ и подобие“?

9. Адам е сътворен, след като Бог е създал другите живи същества на земята. Но защо той е самотен сред тях? Как е сътворена първата жена Ева?

тялото му, като заши плътта на това място. От реброто Адамово Бог създаде жената. Сега първият човек на земята имаше жена.

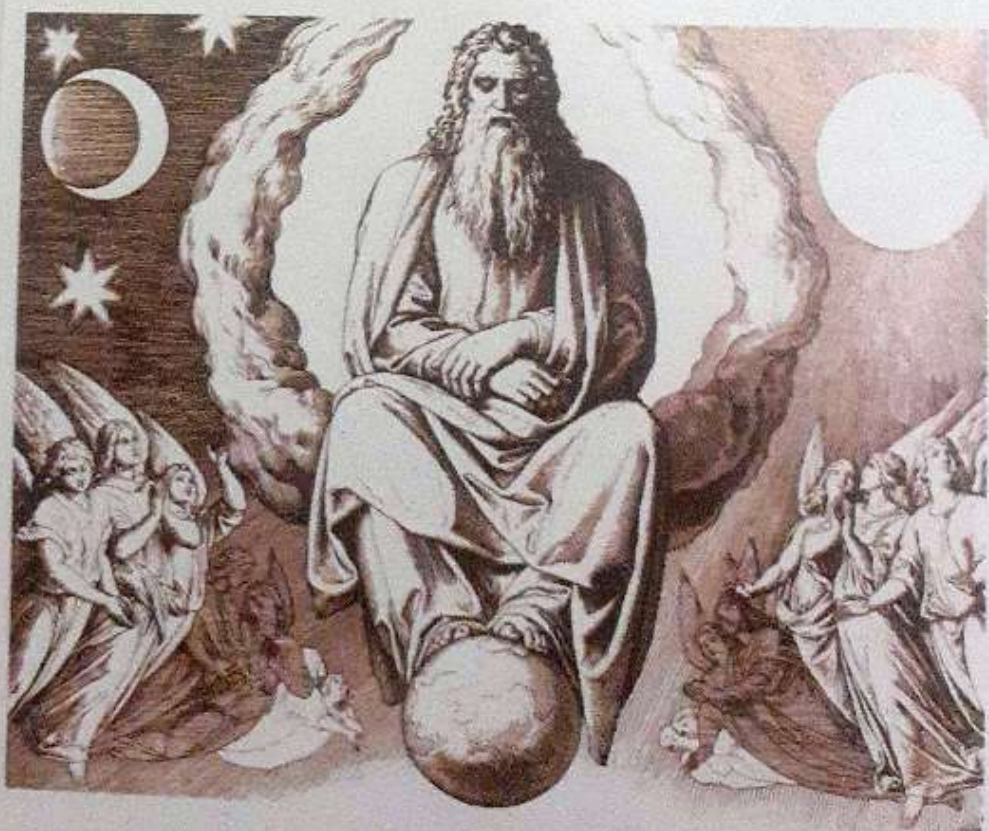
Адам я нарече Ева и много я обичаше. И заживяха те заедно в райската градина, която Бог бе засадил за тях в най-хубавата част на новородения свят. Това беше земя с реки и съпощенни камъни, с разцъфнали дървета, с обилен плод – градината се казваше Едем.

Огледа Бог всичко, което бе сътворил, и му хареса. Небето и Земята бяха завършени, а живите създания по негов образ и подобие се движеха по земята.

Така завърши шестият ден.

На седмия ден Бог реши да си почине.

По „Библията. Преразказана от Пьєр Бек“

Седмият ден. Юлиус Шнор фон
Каролсфелд 19. 6. Илюстрация към
Стария завет *Die Bibel in Bilder*

БИБЛИЯТА

„Библия“ произлиза от гръцки думи в множествено число, която означава „книги“. Библията е сборник от книги, разделени в две големи части. **Първата част** – книгите на Стария завет, изразяват идеите на юдаизма и на християните. Юдаизмът е древната религия на евреите, която има изход от Израел, едно от царствата им. **Втората част** – книгите на Новия завет, съдържа идеите само на християнството. Те разказват за рождението, живота, учението, смъртта и възкресението на Исус Христос, както и за делата и посланията на неговите ученици. Според Новия завет Исус е син на старозаветния Бог сътворител, който е божочовек, изпратен на земята, за да изкупи греховете на хората със своите страдания.

Така че Библията съдържа вярванията на две религии – юдаизма и християнството. Привържениците на юдаизма не споделят вярата, че Исус е син Божий, и не вярват в неговата свещена същност, докато това е основната идея на християнството. Но двете религии имат обща основа – Стария завет, чиято първа книга „Битие“ започва тъкмо с шестте дни, в които Бог е сътворил света и човека.

И трета религия – ислямът, съдържа в свещеното си писание (Корана) историята за шестте дни, в които Бог (Аллах) сътворява света. Това е така, защото Библията и Коранът имат за обща основа един и същ много древен митологичен разказ за сътворението на света.

ШЕСТТЕ ДНИ НА СЪТВОРЕНИЕТО

В първата книга от Стария завет на Библията – „Битие“, Бог създава света за шест дни. През **първия ден** по негова воля се появяват светлината, денят и нощта. През **втория ден** – небето, през **третия ден** – моретата, сушата и растенията. На **четвъртия ден** Бог създава слънцето, луната и звездите, а на **петия** – морските обитатели и птиците. На **шестия ден** идва сътворението на животните и човека. Тъкмо човекът е създаден „по образ и подобие“ на Бог и на него е отредено от Бог „да властва над всяко нещо по земята“.

На **седмия ден** Бог решил да си почине. И до днес в събота, смятана от евреите за седми ден, те не работят нищо. А за християните седмиият ден е неделя. Библейската история на Сътворението се вижда дори в нашето име на седмиия ден от седмицата – **неделя**, ден, в който няма дела, не се работи, а се почива и се отдава почит на Бога, сътворил света.

РЕЧНИК

Юдаизъм – религията на еврейците и израелци.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Защо третите религии – ислямът, християнството и будизмът имат един общ разказ за шестте дни на сътворението на света?
- ▶ Как да разберем същността на Бог, че не човешка същност, „да властва над всички неща по земята“? Това може ли да бъде човекът, който да създава моретата и сушата, морските обитатели, птиците, животните. Но какво ли да властва над светлината, деня и нощта, небето, слънцето, луната и звездите? Бог ли има неограничена власт над човека над света – според Вас, приблизително ли е това негово решение, или не? Защо?
- ▶ Да си представим, че по някакъв въшебен начин библейският Бог повери на Вас сътворението на света. Как бихте го сътворили? В каква последователност ще създадете природата и животните същността? Има ли нещо, което вие ще откажете да сътворите? А има ли нещо, което не съществува в нашия свят, но вие желаете да го сътворите?
- ▶ Направете разказ по въображение на тема: „Моето сътворение на света“.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- 1.** Съпоставете библейския и старогръцкия митически разказ за Сътворението. Открийте основните разлики между тях, като отговорите на следните въпроси:
- ▶ Как двата разказа представят началото на света отпреди Сътворението?
 - ▶ Кой сътворява света според тях?
 - ▶ Колко богове участват в сътворяването на света?
 - ▶ В коя от историите съществуват борби и битки и коя от тях представя Сътворението като последователни мирни действия, в които липсват противопоставяне, борба и война?
 - ▶ Кой от митовете включва сътворението на човека и кой – не?

- 2.** Прочетете и ислямския разказ за сътворението на света:
- ▶ Кои са най-важните прилики между библейския и ислямския разказ за Сътворението?

Адам и Ева, миниатюра от книгата „Полезните животни“. Абу Сауд Убауд Алах Ибн Банитшу, 1294 – 1299 г. Иран

ДА СЪПОСТАВИМ

Аллах сътворил небето и земята за шест дни и създал пространството между тях. И той заел трона си и тронът му се крепял върху водите... И той отделил от сушата водите, които някога са били примесени с нея. Той наредил на слънцето и на луната да вървят по определения им път; разделил едно от друго небесните светила и ги сложил на небесния свод. След това основал седемте нива на земята Ада, та неверниците и провинилите се да страдат във вечния огън заради греховете си. Тогава милостивият казал на ангелите:

– А сега от глина ще създам човешко същество, за да населява земята...

Така Аллах направил Адам и го оставил пред ангелите да гледат новото творение четиридесет дни и четиридесет нощи.

Иблис – сатаната, почукал създанието, след това влятял в него и го намерил празно. Обаче Аллах вдъхнал в него собствения си дух и постепенно тялото на човека започнало да се размърдва... След това Аллах пуснал сън в очите на Адам и от реброто му създал жената Хава, за да бъде другарка на мъжа.

По „Митове“, Йозеф Роман
(превод Марта Бур-Марковска)

ДА РАЗСЪЖДАВАМЕ

Според библейската история човекът е последното и най-висше творение на Бога – той дава имена на всички живи същества, прехранва се от даровете на природата и властва над тях. Но как човекът, особено днешният човек, се грижи за природата? Достиженията на науката и техниката ни позволяват да бъдем най-силните живи същества на Земята, но също така се замърсява околната среда, изчезват цели растителни и животински видове, нарушава се равновесието в света ни.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Какво бихте направили, за да опазите природата, която ни дава живот? Как бихте се грижили за чистотата, многообразието и оцеляването на растенията и животните, на водата, сушата и въздуха на нашата планета? Разсъждавайте свободно по тези въпроси.
- ▶ Има ли в съвременното ни явление, които да ви послужат като примери за замърсяването на природата или изчезването на някои животински видове в резултат от дейността на човека?

► Опитайте да преразкажете историята на шестте дни на сътворението в обратен ред, като от света постепенно изчезват – ден след ден – създадените от Бог неща и същества от библейската история. Какъв е резултатът? Какво бихте направили, за да поправите тази нерадостна картина?

ДА РАЗГОВАРЯМЕ

За религиозните хора, независимо дали изповядват юдаизма, или християнството, Библията е свещена книга (наричат я „Свещено Писание“) и за тях всяка дума в нея е истина. Но това не означава, че Библията е ценна само за религиозните хора. За нерелигиозните, които не вярват в съществуването на Бог, Библията е велико произведение на словото, забележително постижение на човешката култура, на чиято красота и сложност не можем да не се възхищаваме. Библейските разкази са залегнали в основата на хиляди други произведения на литературата и изкуството и в продължение на столетия, до наши дни съпътстват духовния живот на човечеството.

Адам и Ева
1504 г., гравюра

ИЗПЪЛНЕТЕ СЛЕДНИЯ ПРОЕКТ. СЛЕДВАЙТЕ СЪПКИТЕ:

1. Разделете се на две групи.

- Нека **първата група** проучи библейската книга Битие;
- **Втората група** – научните теории за редуването на деня и нощта.

2. Подгответе се въщи върху следния въпрос: *На какво се дължи разликата между деня и нощта?*

3. Представителите на първата група трябва да запишат цитати от Битие, с които да аргументират твърденията си при дебата.

4. Представителите на втората група трябва да съберат материали от интернет, с които да докажат, че разликата между деня и нощта се дължи на движението на небесните тела в Слънчевата система.

5. Проведете разговор върху сътворението на света.

Представителите на двете групи да изразят съответно религиозните (според Библията) и днешните научни представи за това на какво се дължи разликата между деня и нощта. На какво ще наблегнете, докато отстоявате своята гледна точка? Не забравяйте, че трябва да водите спора спокойно и да показвате търпимост и уважение към убежденията на другия.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► В миналото между различните религии е имало неприемливост, която е водила до войни и в тях са загинали милиони хора (за съжаление, проливането на кръв заради религиозни убеждения се случва и днес). Вие какво бихте направили, за да спрете насилието между хората, извършвано в името на един или друг бог?

БИБЛИЯТА:

Древен сборник от свещени книги, който се състои от две големи части – Стар завет и Нов завет. Разказът за сътворението на света, който е в Стария завет, се споделя от три религии – юдаизъм, християнство и ислям.

БОГ СЪТВОРЯВА ПРИРОДАТА И ЧОВЕКА ЗА ШЕСТ ДНИ:

През първия ден Бог създава светлината и отделя светлината от тъмнината; на втория ден сътворява небето; на третия ден отделя

водите от сушата и създава растенията на сушата; на четвъртия ден сътворява слънцето, луната и звездите; на петия ден създава птиците и рибите; на шестия ден създава животните и човека. На седмия ден Бог си почива.

АДАМ И ЕВА:

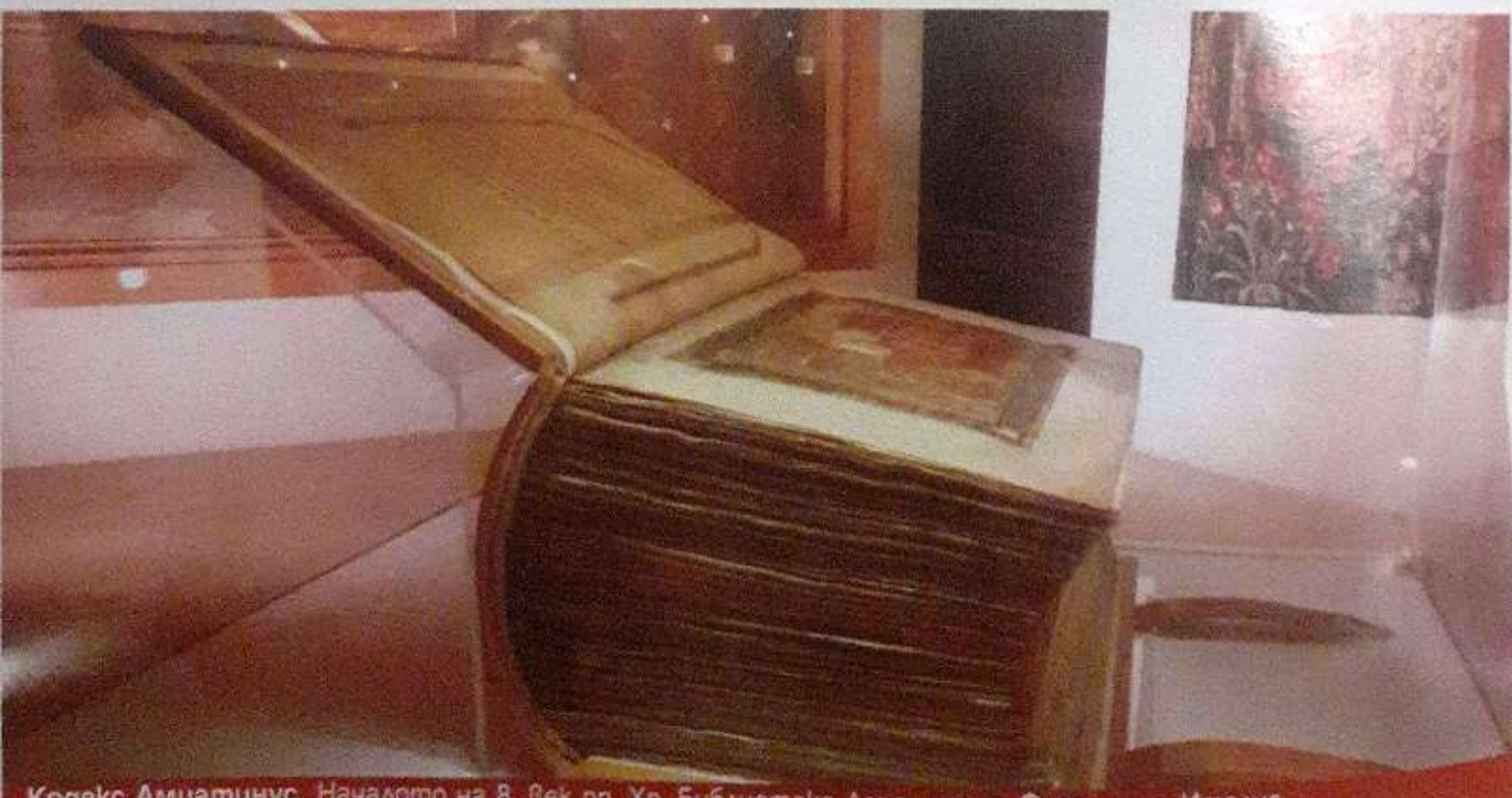
На шестия ден Бог създава Адам „от пръст“ и „по свой образ и подобие“, за да „властва над другите създания“. Адам дава имена на животните и птиците. От реброто на Адам Бог сътворява първата жена – Ева.

ДУМИ И ОБРАЗИ

Кодекс Амиатинус е най-старият оцелял до наше време препис на Библията в превод на латински език. Създаден е преди 13 века в манастир в земите на днешна Англия. Книгата тежи над 30 килограма и има повече от 1000 страници, много от тях с илюстрации (миниатюри). Съхранява се в Библиотека Лоренциана в град Флоренция, Италия.

Как библейските текстове са стигнали до нас от дълбините на онова далечно време,

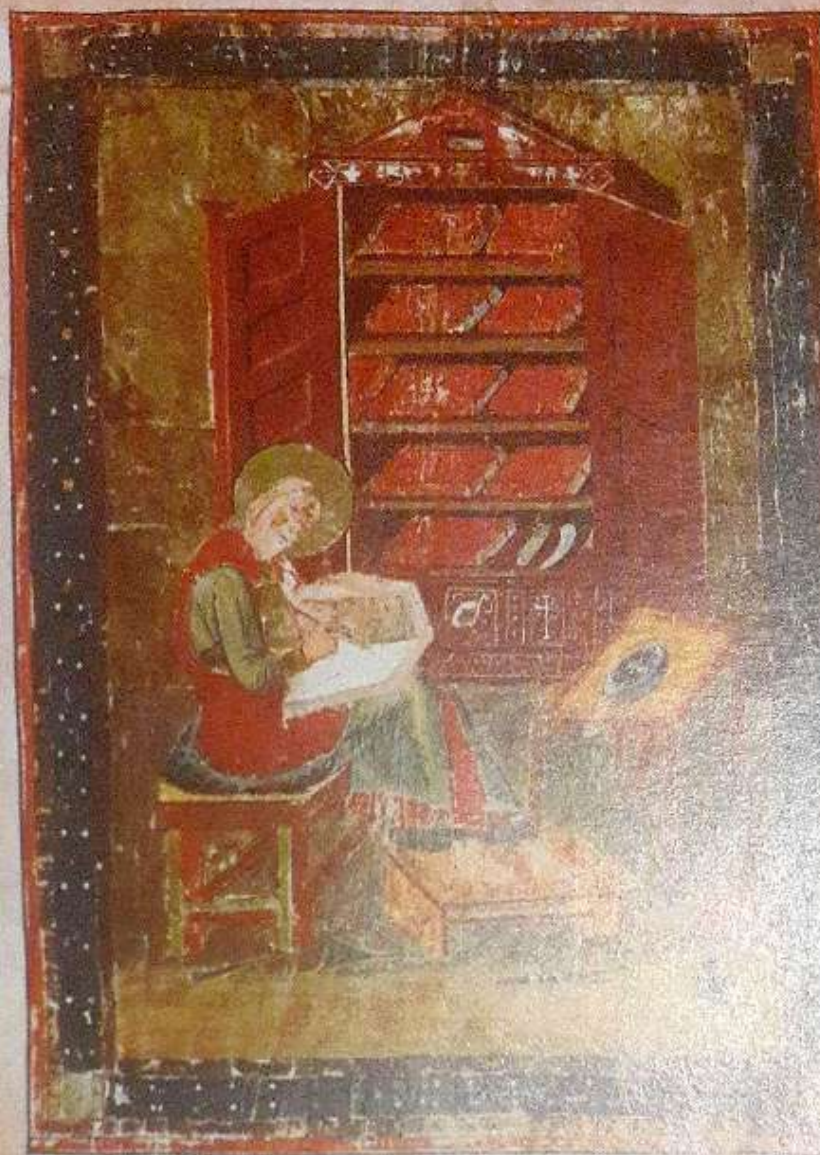
когато не е имало нито печатни книги, нито книжарници, нито интернет? Основовено с усилията на многобройни майстори – на хартия и бои, на корици и подвързване, на писане и рисуване. Библията, както и други книги, е била преписвана и илюстрирана на ръка с безкрайната работа на безименни преписвачи и художници, в продължение на години затворени в манастирските работилници за книги.

Кодекс Амиатинус. Началото на 8. век пр. Хр. Библиотека Лоренциана, Флоренция, Италия

На една от страниците в този ръкопис виждаме портрет на Езра. Той вероятно е един от създателите на това чудо на средновековното изкуство. В полето на страницата е написана следната бележка: „Когато светите книги бяха повредени от огъня на войната, Езра възстанови щетите“.

COECLIBVS SACRIS HOSTILITATE PERVSTIS
ESRA DŌ FIRMISS HOC REPARAVIT QVVS

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Разгледайте внимателно изображението и напишете кратък разказ по въображение със заглавие: „Как беше създадена тази книга“. Обърнете внимание на позата на преписвача, на обстановката в стаята, на самата книга.
- ▶ А как се използва гумата „преписвач“ днес в училище?
- ▶ Открийте в интернет двете рисунки на немския художник Албрехт Дюрер „Малък заек“ и „Туфа трева“ (музей „Албертина“, Виена). Изображенията на трева, полски растения и заек са изумително подробни – като че ли всяко листенце, косъмче и цветче са нарисувани като истински. Как бихте разказали библейското сътворение, ако си представите, че Бог е създавал поотделно всяко малко листенце, косъмче от козина или тревичка по света?

РЕЧНИК

Туфа – множество тревни стъбла, израсли от едно коренище

Вече знаем, че думата „Библия“ означава „книги“ – оттам идва и думата „библиотека“ (място, където се събират и съхраняват книгите). Преди 6000 години в Месопотамия, между реките Тигър и Ефрат, е съществувала изчезналата днес култура на древните шумери. Те са имали писменост, чиито знаци са били подобни на клинове („клинорис“) и са били издълбавани върху глинени плочки. Затова шумерите са наричали своята библиотека, към която е имало и училище, „дом на плочките“. Сред многобройните си писмени паметници

шумерите са ни завещали и следната гатанка:

Има една къща – земеделецът се грижи за нея като за бог.

*Има една къща – с камъшен покрив покрита...
В нея влизат хора безоки,
от нея излизат хора окати.*

Разбира се, отговорът на гатанката е „домът на плочките“. Библиотеката.

И нещо, което сигурно си струва да запомним – древните шумери са сравнявали дома на книгите с Бог...

Клинорисно писмо върху глинена плочка

РЕЧНИК

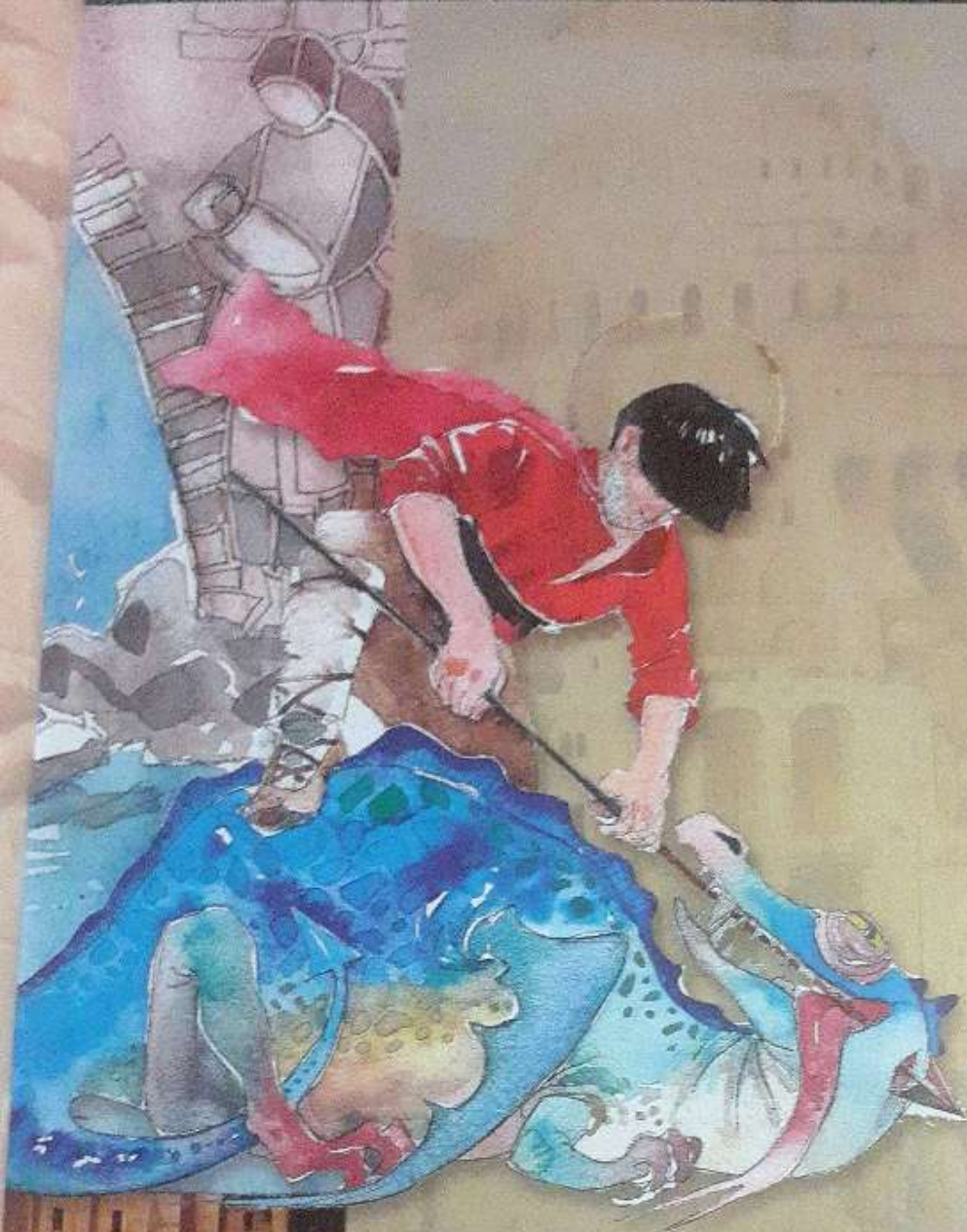
Камъш – растение, подобно на тръстика, което се е използвало за строителен материал

Окати – старинна дума със значение „зрящи“, „разбиращи“, „просветени“

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ ЗА ПРЕГОВОР КЪМ ДЯЛ I

- Какво означава думата „мит“?
- Какви са главните черти на митологичния модел на света?
- Как е сътворен светът според древните гърци?
- От Хаос произлязла Земята Гея. Кои други божества произлизат от Хаос? Защо според вас те са създадени заедно с Гея?
- Кои гръцки бог владее на Олимп?
- Кои гръцки бог е владетел на подземното царство?
- Какви са връзките между боговете в старогръцкия мит?
- Кои от гръцките богове бихте определили като най-противоречив, носител на положителни и отрицателни качества? Дайте примери, за да обосновате отговора си.
- Как е сътворен светът според библейския разказ за Сътворението?
- Каква е ролята на Божието слово в библейската история за Сътворението?
- Очертайте главните разлики между старогръцкия и библейския разказ за Сътворението.

II.

ФОЛКЛОРЕН МОДЕЛ ЗА СВЕТА

НАРОДНОТО ТВОРЧЕСТВО

Устното колективно творчество на народите е съществувало хилядолетия наред, преди английският учен Уилям Джон Томс през 19. в. да измисли думата, с която то днес се иззовава по целия свят – *фолклор*. Той е изковал „фолклор“ от две английски думи – „folk“ (народ) и „lore“ (мъдрост, знание). Следователно *фолклор* означава *народна мъдрост, народно знание*.

Фолклорът се състои от разнообразни по вид творби: песни, приказки, легенди и предания, пословици, поговорки и др. Те са се изпълнявали при различни случаи и са играли различни роли в живота на хората. Фолклорните творби са само и изцяло устни и нямат един автор. Приема се, че техен автор е целият народ. Фолклорните творби са се предавали от уста на уста и от поколение на поколение. Така те са се променяли и днес знаем, че всяко фолклорно произведение съществува под формата на многобройни устни варианти. В тези варианти са запазени и особености на местни говори, които не съвпадат със съвременния книжовен език.

Да припомним, че думата „мит“ означава „слово“, „дума“, „разказ“. Словото има огромно значение и във фолклора – песните имат текст, а и в самите названия „приказка“, „пословица“, „поговорка“ си личи значението *приказване, словесен говор*. Затова – в съчетание с изкуствата на песента и танца – фолклорът е и изкуство на словото.

Изследователите на фолклора са обикаляли различни места, записвали са от певците и разказвачите различни творби, съпоставяли са вариантите им и са правили изводи за вярванията, нравите и начина на живот на народа. Ето какво пише възрожденският писател Любен Каравелов:

„Аз обичам народния живот с неговите песни и пословици, с неговите приказници и легенди, с неговите обреди и обичаи. Аз бих желал почти всякого да заведе в моето отечество и да му покаже нашите високи планини и нашите дъбови и букови гори, над които се вият тъмни облаци... Аз бих желал да покажа

Всякому наш народ с непобедимыми Топо-Козими и непобедимыми
пасны и с непобедимыми призывами, обряды!

СВОЕ И ЧУЖДО

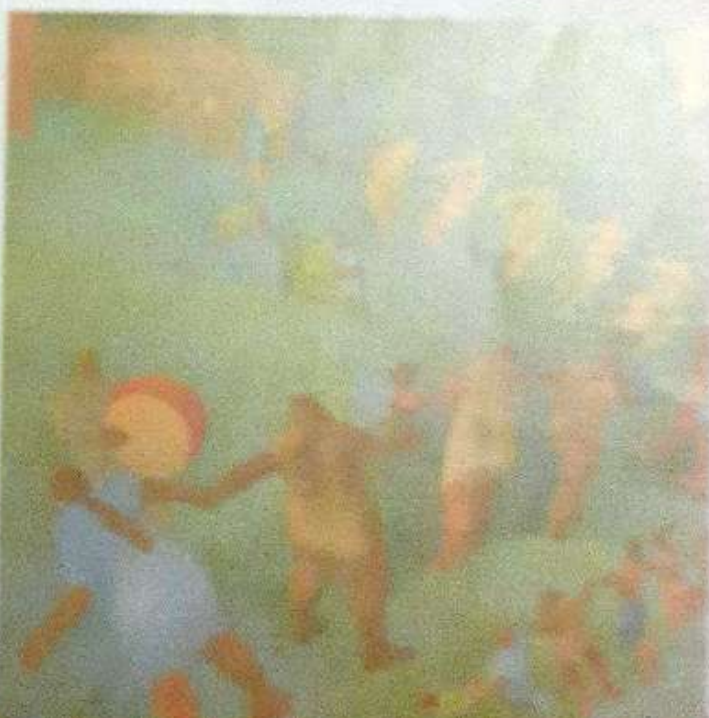
Фольклору принадлежат и те традиции, которые существуют на территории
одного народа в своем роде – от свадьбы до похорон, от бала до сна,
от бабы и дядюшки до школы. Религия со своими обрядами (праздники,
старушки и старушки) и кровом (родители, дети и внуки) играют
между собой. Принадлежат им разные жанры, традиции и предания,
которые им за светом, изразом и светом коллективного народного творчества,
образуют фольклорный мир на свете.

Но всякая общность традиций и с „чуждыми“ – не может да быть
независимой земей, различия традиции на чужбине отстоялись
или общности, никто неа другие религиозные или народности
принадлежность.

На Балканском полуострове и до сих пор живут различные народы
с различными традициями. В ходе на историю между так с много
напряжением и враждебное отношение, но и обратного – добро
соседство, взаимопомощи и взаимное отношение. На много
места на Балканите народы от различных народностей и религиоз-
ные общности сподобят и обмениваются между си творчеством на
своего народно творчества, уважают взаимно своего различия
традиции, помогают си в беда.

СВЯТОСЛАВ И СЛАВЯНИ

1. Этот священный праздник
святых людей да не забудем на
Богородице, святой Богородице на Богородице
святых людей да не забудем на Богородице.
2. Священный праздник
святых людей да не забудем на Богородице,
святых людей да не забудем на Богородице,
святых людей да не забудем на Богородице.
3. Священный праздник
святых людей да не забудем на Богородице,
святых людей да не забудем на Богородице,
святых людей да не забудем на Богородице.

Народна Купела, Житомир на фольклорна неделя на 20-те години на 21. 4. Народна купела на 20-те години на 21. 4. Народна купела на 20-те години на 21.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- Кои са основните черти на народните легенди?
- Знаете ли легенди, свързани с Вашето родно място? Разкажете ги в клас.

ЛЕГЕНДАТА

Легенда е латинска дума, чието първо значение е било „лице, което си струва да се разкаже и да бъде чуто“. Днес схващаме легендите като устни народни разкази, които се предават от поколение на поколение. В тях може да се разказва за цени свят, за земята, за небето и звездите. В повечето случаи легендите са истории за действителни и дори исторически събития, но най-често смесени с фантастични случки и образи на магически същества. Много от народните легенди са свързани с определени местности и природни обекти – извори, реки или високи планински скали, а също и с човешки творения – мостове, църкви, манастири и т.н.

„Господ и дяволът правят света“ е българска народна легенда, която разказва не за историческо събитие или за нещо свързано с отделна местност, сграда или човек. Тя разказва за сътворението на света.

СВЕТЪТ, СЪТВОРЕН ОТ ГОСПОД И ДЯВОЛА

В основата на Сътворението в древните митове обикновено стои едно могъщо и първично същество – Хаос в древногръцкия мит или Бог в библейския. От Хаос се раждат множество богове, а Бог в библейския разказ докрай остава единствен и върховен. В българската легенда обаче светът е сътворен от двама – Господ и дявола.

Действията на сътворението напомнят повече на библейския мит. Отначало има само вода. Дяволът доставя морска пяна, от която Господ прави земната суша. После Господ прави ореха, здравеца, босилека и останалите растения, храстите и дърветата. Следва сътворението на животните, а най-накрая Господ създава човека.

За разлика от библейския разказ обаче участието на дявола променя действията по сътворяването на света. Отначало дяволът е сякаш помощник на Господ – той донеся морската пяна, от която да бъде направена земята. После дяволът решава да убие Господ, докато той спи в златната люлка на ореха. След това дяволът се опитва да разруши сътворения от Господ човек, като надупчва с шило пръетта и глината, от която е създаден човекът. Като че ли в народната легенда действията и събитията по сътворяването на света и човека са много по-„човешки“, отколкото в библейската история – в тях има взаимопомощ и опити за нанасяне на вреда, съперничество, състезание. За раз-

Детайли от стенописи от Рилския манастир, дело на Захари Зограф (1810 – 1853). Те представят прелятстванията, които душите, изкачващи се към небесата, трябва да преодолеят. Зли духове се опитват да ги задържат, стараят се да ги уличат във всевъзможни грехове и да ги отведат в ада.

лика от библейския разказ и българската легенда отношенията и действията на двамата сътворители твърде много приличат на човешки отношения.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Има ли Бог помощник или враг при сътворението на света в библейския мит? А в българската легенда?
- ▶ С какво действията на дявола в легендата променят сюжета ѝ, така че той да се различава от сюжета на библейския разказ? Какви са разликите в действията при Сътворението?
- ▶ Как е сътворен човекът според народната легенда и според библейския мит? В кой от тях създаването на човека е свързано с повече подробности и преमेждия?

СЪТВОРЕНИЕ И ЕЖЕДНЕВИЕ

Във фолклорната легенда народът е вложил представи, произлезли от всекидневния живот на хората. Свещеното и тържественото е отстъпило място на обичайното и познатото. Например народният разказвач обръща особено внимание на билките. Първите са назовани дори с имената им – здравец, босилек „и останалите тревни“, с които след това Господ запълва дупките в тялото на човека и които стават лековити. Господ също е твърде очовечен, той прилича на работник, който след тежък труд заспива. А и не сътворява с думи като библейския Бог – за разлика от Библията тук „Господ Бог посадил орех“. За народния разказвач Господ е посадил дърво – съвсем като земеделец, като стопанин на земята.

Същото се отнася и за дявола – в много български легенди и приказки той не е мрачен владетел на ада и окончателно въздъщение на злото, а е някой, който може да бъде срещнат по пътя, да се поговори с него, да се разпознаят на място неговите хитрини и изкушения. Често човекът и дяволът или Господ и Дяволът се надлъгват, съперничат си по умения – и най-често Дяволът е надхитрен или победен от човека или Бога.

ДА СЪПОСТАВИМ

Както всяко фолклорно произведение, и тази легенда е била разказвана в различни варианти. Ето един от тях:

И рече Господ:

– Да бъде кристално небе на железни стълбове... И да бъдат езера, облаци, звезди, светлини и вятър!

И като духна из своите недра, насади рая на изток. Мразът е от лицето господне, гърмежът е гласът господен, утвърден на огнена колесница, мълнията е слово господне, което изхожда от Божиите уста, слънцето е от

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Какви са отношенията между Бога и дявола в българската легенда за Сътворението? Съдружници ли са те, или врагове, или и двете?
- ▶ Забива ли дяволът на Бога? Защо?
- ▶ Как си обяснявате следните противоречия – дяволът се опитва да убие Бога, докато той е заспал, надупчва с шило създадения от него човек, но пък после Бог спокойно отива на гости у дявола?
- ▶ Кога и пред кого Бог нарича дявола „враг“?

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Кои са основните разлики между този вариант на легендата и „Господ и дяволът правят света“?
- ▶ В кой от двата варианта Бог е по-твържествен и по-близък до библейския образ и описание? А в кой от тях е по-„домашен“, по-земен?
- ▶ Кой от двата варианта повече ви харесва? Защо?

вътрешността на ризата господня, а луната – от лицето господне... И рече Господ:

– Да бъде на земята Тибериадско море, солена вода. И слезе Господ по въздуха на Тибериадското море, и видя плаващ по него смурец, па като застана над него рече му:

– Гмурецо, кой си ти?

И отговори:

– Аз съм Сатана.

И рече Господ на Сатаната.

– Гмурни се в морето и изнеси земя и камък!

И Господ, като преломи камъка на две, даде из лявата си ръка половината от камъка на Сатаната, а другата половина удари с жезла си. От огнените искри на камъка Господ създаде Архангел Михаил и Гаврила и излетоха ангелите...

Анчо Калоянов, из „Български митове“

ДА РАЗСЪБЪЖДАВАМЕ

Ето как един от големите български писатели описва отношението на българския човек към Бога – толкова, каквото е в нашето народно творчество:

„Например той е притеглил цялото небо, заедно с Дядо Господа, към земята. И ние често виждаме той стар, белобрад „небесен стопанин“ да ходи пешком по света, да се отбива на гости у земните стопани... Когато българинът селянин, по някаква необходимост или така при случай, спходи небото, той разказва на своите събратя за него тъй, като че ли е ходил в някое комшийско село, дето Дядо Господ е нещо като кмет, кротко и добродушно изпълняващ своята официална длъжност. Там е също като тук. Веднъж – разправя една народна приказка – един не съвсем предпазлив нашенец бутнал с темето небото и... главата му се промъкна отгоре. И вижда той истински нашенец там „малките божета“ (т.е. ангелите), насядали на голата земя, да ядат от една голяма паница попара!“

Петчо Славейков, из „Българската народна песен“

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Кои моменти от текста на „Господ Бог създава земята“ най-ясно и пълно отговарят на мнението на писателя? Посочете ги.

РЕЧНИК

Небо – небе
Комшия – съсед
Нашенец – сънародник, съселянин, един от „нашите хора“

ДА РАЗГОВАРЯМЕ

- ▶ Представете си, че един ден, както си вървите по пътя, срещнете Бога или дявола. Какво ще кажете на всеки от тях?
- ▶ Съчинете разказ по въображение на тема: „Моята среща с Бога“ или „Моята среща с дявола“. Споделете ги и ги обсъдете в клас.

ЛЕГЕНДАТА:

„Господ и дяволът правят света“ е народна легенда, която се различава от библейския разказ за Сътворението по това, че дяволът участва в сътворението на света редом с Бога.

ГОСПОД:

Бог има „могъщи шепи“ и „животворяща сила“, с които сътворява земята, тревите, храстите, дърветата, животните и човека. В народното въображение той е сякаш добър стопанин, който работи и се грижи за сътворения свят.

ДЯВОЛЪТ:

Сам пожелава да участва в сътворението на света, но непрестанно се състезава с Господ, завижда му, даже иска да го улови, опитва се да развали Божието дело, надупчва с шило създанието от Господ човек.

БОЖИЯТА СИЛА:

Въпреки усилията на дявола да придобие „равна сила с Бога“, той не успява нито да създава като Бога, нито да унищожи сътворения от него човек; дори сътвореният от него вълк се подчинява на Бога, а не на него. Затова и направеното от дявола е само „дяволска работа“.

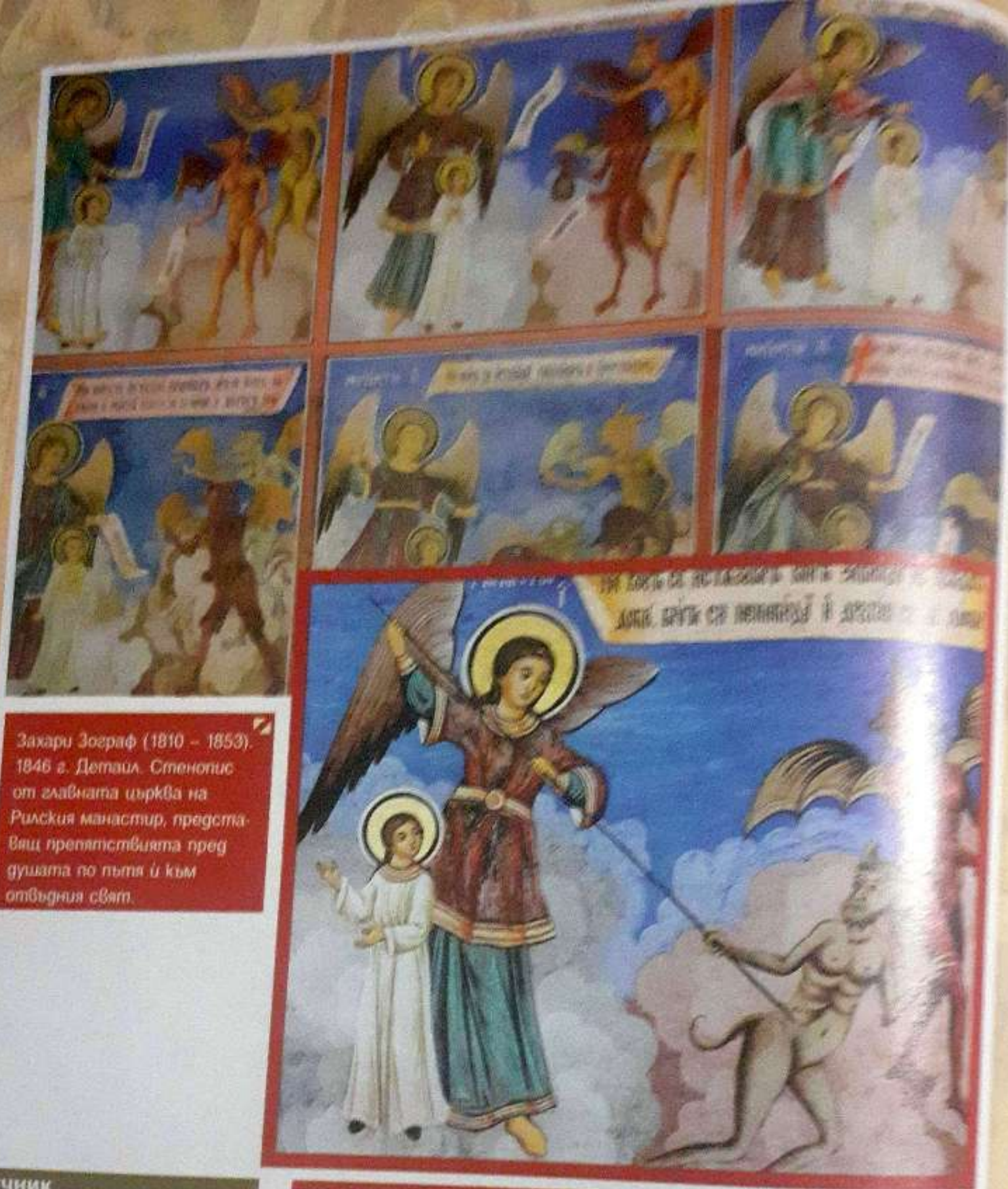
ДУМИ И ОБРАЗИ

Много популярен в църковните стенописи от Възраждането е разказът за преめждията на душата в пътуването ѝ към отвъдното. По този си път душата е пресрещана и подтиквана от дявола да се поддаде, да загуби добродетелта

си и така да попадне в ада. Препитстванията са повече от 40, а разказът за тях има фолклорен произход. Изображенията на мъзгите, които понасят душите, всъщност са юмалки за мет да покажат на хората как да се опазват от дявола.

Главната църква на Рилския манастир. Снимка от 2013 г.

Захари Зограф (1810 - 1853).
1846 г. Детайл. Стенопис
от главната църква на
Рилския манастир, предста-
вящ претяствията пред
душата по пътя ѝ към
отвъдния свят.

РЕЧНИК

Сатана – зла сила, друго
название на дявола

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Разгледайте фрагментите от стенописа на Захари Зограф. Спомнете си как е описан дяволът във фолклорната легенда. Приличат ли си те, или не според вас?
- ▶ Направете словесни описания на изобразените фигури: а) на дяволите – не ви ли изглеждат те като някои грозноват непознат или като някои бандит или хулиган, какъвто можем да срещнем на улицата?; б) на душата и ангела с крила до нея – те пък не са ли прекалено спокойни при срещата с уж страховития Сатана?

Сдин ден Имо тръгна да налови малко риба, но нямаше море. Нямаше нищо освен Имо. Тъй че той си плу на ръцете, потри ги една в друга и направи море – кълбо от вода. След това направи и малко риби, но те бяха глупави и мързеливи. Затова той взе душите на няколко делфина, които поне умееха да говорят, и ги омеси с глина в шепите си. Така промени формата им и те станаха хора. Бяха умни, но не можеха да плуват по цял ден, затова Имо гребна още малко глина, оваля я в шепи и я опече на огъня в рибарския си лагер. Така направи сушата.

Скоро хората запълниха цялата суша и изгладняха, така че Имо взе малко от нощта, оваля я в ръце и направи Локаха, бога на смъртта.

Имо обаче не остана доволен и промърмори:

– Държа се като дете, което си играе с пясъка. Този свят е грешен. Нямах план. Всичко е сбъркано. Ще го овалям в шепи и ще направя по-добър.

Но Локаха възрази:

– Глината е опечена. Хората трябва да умрат.

Имо се ядоса:

– Кой си ти да ме съдиш?

А Локаха отвърна:

– Аз съм част от теб, както всичко останало. Затова ти казвам: остави на мен смъртния свят, пък ти иди да си направиш по-добър. Аз ще властвам тук справедливо... А открия ли някой, който е полагал усилия, обогатил е този посредствен свят чрез своето битие, станал е повече от глината, от която е направен, ще му отворя Врата към твоя съвършен свят и повече няма да е тленен, защото ще е част от звездите.

Имо реши, че идеята си я бива, защото

беше негово собствено творение, и отиде да си направи нов свят в небето. Но преди да стори това и за да не оставя всичко в ръцете на Локаха, той дъхна в шепи и направи другите богове, така че хората да умират, когато им дойде времето.

Ето защо сме родени във вода и не убиваме делфини, и все гледаме към звездите.

Тери Пратчет, из „Надях“
(превод Катя Личева)

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Какви са приликите и разликите между българската народна легенда „Господ и дяволът правят света“ и този откъс от творба на английския писател Тери Пратчет?
- ▶ Как Имо и Локаха сътворяват света и хората?
- ▶ Защо така сътвореният свят е справедлив?
- ▶ Съчинете сами своя приказка за сътворението на света.

– Тате, тази нощ аз ще вардя ябълката. Дай ми лъка и стрелите!
– Вземи го – отвърнал бащата, – но не вярвам да я овардиш, защото сънният вятър ще затвори и твоите очи.

През нощта вторият брат приготвил стрелата и починал да се разхожда под дървото, за да не заспи. Ламята го съзряла отдалеч, позапряла се и прагнала пак сънния вятър. Щом ветрецът докоснал челото на втория брат, той се прозял два-три пъти, изтървал лъка и се свлякъл до дънера на ябълката. Заспал дълбоко, преди да заблещука златният плод на най-горното клонче.

На третата година най-малкият брат излязъл да варди ябълката. Не легнал до дънера, нито тръгнал да се разхожда из двора, ами се покачил на дървото и се потулил в гъстия шумак. В полунощ на най-горното клонче се появило ябълковото зърно и почнало бързо да расте. Наедряло колкото яйце и огряло целия двор. Пропели първи петли. С гръм и трясък се появила ламята. Погледнала отдалеч – никой не се вижда.

– Тая година няма вардач! – рекла си ламята и не изпратила сънния ветрец.

Най-малкият брат стоял стушен в шумака с опънат лък. Когато ламята приближила дървото и разтворила устата си да налага златния плод, момъкът пуснал стрелата и пронизал езика ѝ. Ламята изревавала страшно, обърнала се назад и побягнала разлютена, без да откъсне златния плод. Тогава най-малкият брат се покачил на върха, протегнал ръка, откъснал ябълката и я отнесъл на баща си. Бащата скътал ябълката и му рекъл:

– От тебе ще стане човек, сине!

На другия ден най-малкият брат се дигнал рано.

– Тате – рекъл той, – аз ударих ламята, но не можах да свърша с нея. Ще отида да я довърша с дряновия си кривак, защото догодина пак ще дойде и ще откъсне златната ябълка.

– Иди, сине, но как ще я намериш?

– Ще я намеря лесно. Нейният път е белязан с капки кръв. Нали ѝ пронизах езика.

– И ние ще дойдем с тебе – обадили се двамата по-големи братя.

– Елате, щом искате. По-лесно ще ни бъде, щом като сме трима.

Тръгнали тримата братя по кървавите дири на ламята. Вървели, що вървели, стиг-

РЕЧНИК

Вардач – пазач

Кривак – здрава тояга с удебелен и избит край

нали до един дълбок кладенец. Капките свършвали до тоя кладенец.

– Братя – обърнал се най-малкият брат, – ламята е тука. Кой ще влезе да я довърши?

– Аз – обадил се най-големият брат. – Но как ще вляза?

– Как ли? Ще те вържем през кръста ей с това въже, което взех на тръгване от къщи. Ще те пуснем в кладенеца и там на дъното ти потърси раненото чудовище. Ако усетиш нещо дошло, поклати въжето, за да те измъкнем.

Спуснал се големият брат, но шом стигнал до средата на кладенеца, започнал да трепери от страх и заклатил въжето. Бързо го измъкнали навън.

Същото се повторило и с другия брат.

Тогава най-малкият брат грабнал дряновия си кривак и викнал:

– Я пуснете мене в кладенеца!

Вързали го през кръста и го спуснали. Като стъпил на дъното, той забелязал една вита стълба, която слизала още по-надолу. Развързал въжето от кръста си и тръгнал по стълбата. Вървял, шом вървял, изведнъж пред очите му светнало. Видял една чудно зелена градина с висока желязна ограда. Сред градината – мраморен дворец. В росната трева си играела една девойка – изсказано хубава. Тя чевръсто подхвърляла нагоре една златна ябълка, която момъкът познал, че е от бащиното му дърво.

– Коя си ти? – попитал момъкът.

– Аз съм робиня на ламята – стреснала се хубавата девойка и изтървала ябълката. – А ти по-скоро се върни и бягай оттука, защото, завари ли те ламята, мигом ще те глътне.

– Къде е тя? – попитал момъкът.

– Слезе на долната земя да яде хора. Много е разлютена. Ношес някой е пронизал езика ѝ със стрела.

Юнакът бил толкова поразен от хубостта на девойката, че забравил накъде е тръгнал.

– Искаш ли да те изведе горе на белия свят? – попитал той.

– Искам, но не смея, защото, ако ни усети ламята, загубени сме.

– Не бой се – успокоил я момъкът, налегнал градинската врага с гръб, изкъртил я и повел девойката на-

горе по стълбата. Момъкът казал:

– Сега ще те моите по-големи въжето и ще изоженим и ще за – Съгласна му го дали.

– Този пр – ищо хубаво ти стой и чакай паднеш в земята два овена – ед да те изкара в долния свят. К

Момъкът разклатил въжето, като в

– Туй мом майка си и на

– Не – из

Скарали

оня, дето бил сила девойка

– Спрете

омъжа само з ни дрехи, ка

Братята

– А сега

– Дума

нем, и той в кладенеца.

Шом на в кладенеца стигнал до поналнал в

Като спрял се виждал един град

глас:

– Кой е

– Аз ст

– Влез

Настан

домакиният вите и нам

– Как

мокриш б

– Има

града, но

горе по стълбата. Стигнали двамата до дъното на кладенеца. Момъкът казал:

– Сега ще те вържа през кръста с туй въже. Горе стоят и чакат моите по-големи братя. Те ще те измъкнат, след това ще спуснат въжето и ще изтеглят и мене. Ще те отведе при баща си, ще се оженим и ще завъедем честит живот. Съгласна ли си?

– Съгласна съм – отвърнала девойката, спела пръстена си и му го дала.

– Този пръстен е чудотворен. Щом го погледнеш и пожелаеш нещо хубаво – мигом ще ти се изпълни желанието. Вземи го! А ти стой и чакай. Ако братята ти не ричат да те измъкнат, ще проваднеш в земята още по-дълбоко. Там ще видиш една ливада с два овена – единият чер, другият бял. Гледай да яхнеш белия, за да те изкара на горния свят. Ако яхнеш черния – ще отидеш на долния свят, където е страшната ламя.

Момъкът прибрал пръстена, вързал девойката през кръста и разклатил въжето. Братята изтеглили девойката на бял свят и ахнали, като видели колко е хубава.

– Туй момиче се пада на мене, защото съм първороден син на майка си и на баща си! – рекол големият.

– Не – извикал средният брат, – тя ще бъде моя!

Скарали се двамата братя за хубавата девойка и забравили оня, дето бил в кладенеца. Хванали се за гушите. Тогава се намесила девойката.

– Спрете! – викнала тя. – Чуйте какво ще ви кажа: аз ще се омъжа само за оня, дето може да ми направи самотворни венчални дрехи, които да се събират в лешникова черупка.

Братята се пуснали.

– А сега измъкнете горе и най-малкия си брат!

– Дума да не става – махнал с ръка големият. – Ако го измъкнем, и той ще поиска да се ожени за тебе. По-добре да си стов в кладенеца.

Щом най-големият брат изрекъл тези думи, оня, дето останал в кладенеца, почнал да потъва надолу в земята, докато най-сетне стигнал до ливадата, където пасели белият и черният овен, но попаднал на гърба на черния. Той го отнесъл на долната земя. Като спрял, момъкът скочил от гърба му и се озърнал: никъде не се виждала жива душа. Разходил се насам-натагък и влязъл в един град. Почукал на първата врата. Отвътре се чул старчески глас:

– Кой е? – попитал гласът.

– Аз съм гостенин от белия свят.

– Влез вътре да си починеш – поканила го старицата.

Настанил се гостенинът върху една възглавница до стената, а домакинята се запретила да меси хляб. Насипала брашно в ношките и наместо с вода почнала да го мокри със сълзи.

– Какво правиш, бабо? – попитал той. – Защо плачеш и мокриш брашното със сълзи наместо с вода? Няма ли чешма?

– Имаме, как да нямаме, една голяма чешма имаме сред града, но по нашата земя броди най-лютата ламя. Тя се храни с

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Разделете приказката на отделни епизоди. Кои от тях са най-важни в развитието на действието?
2. Характеризирайте постъпките на двамата по-големи братя. В кои места от текста личи, че те са несъобразителни, страхливи, алчни и дори подли?
3. Характеризирайте постъпките на третия брат. В кои места от текста най-ясно проличават неговата съобразителност, смелост, доброта, способност да помага на изпадналите в беда?
4. За кой от героите в приказката бихте употребили половицата „*Стореното добро стократно се връща*“? Защо?
5. Разсъждавайте върху семейните отношения в приказката. Как третият брат защитава семейните ценности и бащиното имущество?
6. Защо бащата казва на третия брат: „*От тебе ще стане човек, сине!*“? А защо думите на най-големия брат: „*Туй момиче се пада на мене, защото съм първороден син на майка си и на баща си!*“, се оказват недостатъчна причина той да се ожени за девойката?
7. Кои качества на човека са най-важни за съхранението на ценностите и за възстановяването на хармонията в света?

РЕЧНИК

Клоница – клон

живи хора и никому не дава да си изпълни стомната с вода чешмата, ако не и поднесе някоя от рожбите си... Днес изпърих дух и последното си чедо – момичето. Сърцето ми се къса мъка. Загуй плащ и замесвам брашното със сълзи.

– Къде е чешмата? – попитал момъкът и станал.

– Тя е напред града. Ще я намериш лесно. Над чешмата разперило клони едно вековно дърво с орлово гнездо.

Гостенинът си парамил кривака, излязъл от къщата на разпаканата майка и тръгнал по запустелите улици. Намерил чешмата. Там дъщеричката на побелялата жена седяла на един камък и цяла треперела от страх.

– Не бой се, девойко – рекъл момъкът и помилвал момичето по главата.

По едно време се чул страшен гръм и трясък. Светкавици раздрали небето. Ламията се появила над градските къщи. Щом я видял, момъкът я познал.

– Тази е – рекъл той, – дето ядеше ябълките на бащиното ми дърво. За нея съм тръгнал с дрянвия си кривак.

И щом ламията наближила и си разтворила устата, заночнал да удря, където му видят очите. Пата-кюта – угрена ламията, во се изморил здравата, докато я простре на земята.

Спасеното девойче хукнало към къщи, а юначният момък се изтегнал под дървото и задрямал. Но щом си затворил очите, чул писък над главата си. Скосил, погледнал нагоре и що да види: към орловото гнездо пълзи една триглава змия, а орлетата в гнездото пискат, та се късат. Без да чака много, момъкът се покатерил на дървото, замахнал с дългия си кривак, ударил змията и я свалил на земята. Тъкмо в туй време долетяла орлицата.

– Ти ми спаси рожбите от триглавата змия. Кажи с какво добро мога да ти се отплатя?

– Изнеси ме на горния свят. Нищо друго не искам.

– Да те изнеса, но ти трябва да ми приготвиш девет пещи хляб, девет крави ялови и девет стомни вода. Всичко ще наместиш в един железен ковчег. Когато река „га“ – ще ми даваш месо, а когато река „пию“ – ще ми даваш вода...

Когато всичко било готово, момъкът наредил месото, хлябовете и стомните в ковчега, простил се с побелялата жена и щерката ѝ, влязъл и той вътре и рекъл на орлицата:

– Хайде!

Орлицата хванала с ноктите си халката на ковчега и го понесла нагоре. Когато след един час време рекла „га“ – момъкът си подал ръката през дупката и поднесъл към клоницата на орлицата парче месо. Когато рекла „пию“ – той ѝ подал вода в една паничка. Цели девет дни и нощи се вдигали нагоре. Уморената птица все по-често искала месо и вода. Най-сетне на десетия ден месото се свършило.

– Га! – рекла орлицата.

Момъкът изкарал ножа си и отрязал едно парче месо от ходилото на крака си. Подал го на орлицата. Подир малко пак поискала месо. Момъкът ѝ подал още едно парче, което отрязал от

ходилото на другия си крак. Най-сетне на десетия ден орлицата изнесла момъка на горния свят.

Момъкът се измъкнал от ковчега, опитал се да пристъпи, но не можел да направи нито една крачка.

– Защо не можеш да ходиш? Какво ти е? – попитала го орлицата.

Тогава момъкът ѝ разказал, че краката го болят, защото е отрязал две парчета месо от ходилата си. Орлицата се усмихнала, върнала му парчетата и рекла:

– Щом ми подаде първото парче месо, аз разбрах, че не е кравешко, и го скрих под езика си, защото не ям човешко месо.

Момъкът поставил всяко парче на мястото му и проходил.

– Много съм ти благодарен – обърнал се той към орлицата и се поклонил.

Орлицата размахала криле и почнала да се спуща надолу, а момъкът тръгнал към бащиния си дом. Под ябълката заварил братята си умърлушени: напъвали си умовете как да направят самотворни дрехи. Каго видяла най-малкия брат, девойката плеснала с ръце и викнала:

– Искам самотворни дрехи!

Юнакът, който погубил ламята, се досетил, погледнал пръстена, дето му го дала девойката, и пожелал самотворни дрехи. Изведнъж в краката му се търкулнало едно лешниково зърно. Девойката се навела, грабнала зърното, строшила го и изкарала от него цяла венчална премяна. По-големите братя преклонили глава пред най-малкия.

– То се видя, че ще бъде твое момичето, ами хайде да направим една хубава сватба! – рекли те и тръгнали да калесват роднини и приятели.

На сватбата старият баща подарил на снаха си златната ябълка, която неговият най-малък син отгървал от ламята.

Преразказал Ангел Каралийчев

8. Когато девойката призовава двамата по-големи братя да извадят от кладенеца третия брат, най-големият брат казва: „Ако го измълим, и той ще поиска да се ожени за тебе. По-добре да си стои в кладенеца“. Как разбирате думите му?

9. В текста на приказката има множество диалози, които я правят сравнително лесна за драматизиране. Кои моменти от нея бихте избрали, за да поставите на сцена? А какви декори бихте нарисували, за да изобразите случките на горната и долната земя?

10. Опитайте се да преберете на чуждия език, който изучавате, първите четири изречения от „Тримата братя и златната ябълка“. Кои думи или изрази най-много ви затрудниха?

РЕЧНИК

Венчална – сватбена

ФОЛКЛОРНАТА ВЪЛШЕБНА ПРИКАЗКА

В устното народно творчество се срещат много и различни приказки. Едни от тях имат герои животни (Кумчо Вълчо, Баба Мена, Кума Лиса и т.н.), други разказват за битя и ежедневието живот на хората, за техните качества и недостатъци – трусове и мързел, хитрост и глупост. „Тримата братя и златната ябълка“ е една от най-известните български вълшебни приказки. В нея срещаме вълшебни и магически предмети и същества, като златната ябълка, вълшебния пръстен на дедето и злата ламя. Във всички вълшебни приказки срещаме такива предмети – жива вода, жар птица, вълшебна покривница, която сама се отрупва с храна, и т.н., и такива същества – зли или добра вещица или магьосница, седемглав змей, призраци, великани, говорещи птици или животни и т.н.

В центъра на фолклорната вълшебна приказка стои борбата между доброто и злото. Героят или героинята на приказката винаги претърпява изпитания и дори нещастия, но накрая успява да победи злото и да постигне сполука и щастие.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ В кои епизоди най-ясно виждате присъствието и действието на вълшебството в „Тримата братя и златната ябълка“? Преразкажете ги. А има ли моменти, в които не виждате нищо вълшебно? Каква е ролята на вълшебството в приказката и защо тя се нарича вълшебна?
- ▶ Съчинете разказ по въображение на тема „Аз на долната земя“. Представете си, че в наши дни сте попаднали на долната земя от старата приказка. Кого и какво ще срещнете там днес? Можете да използвате и познати герои от книги, филми и изри. Ако имате възможност, използвайте интернет и мултимедия в създаването и представянето на описанието си.

СЮЖЕТ

Съвкупността от събитията и действията на героите във всяка творба, която разказва някаква история, се нарича *сюжет*.

Сюжетите на фолклорните вълшебни приказки си приличат – дълго повтаряни и предавани от уста на уста, те са се променяли, обогатявали са се с различни подробности, обстоя-

телства и герои. Но все пак в тях можем да открием един общ модел на сюжета им:

- млад човек напуска своя дом;
- претърпява трудности и изпитания;
- преминава граници между различни светове и пространства;
- преборва се със злото;
- оженива се за хубавата и добра девойка.

В сюжета на фолклорната вълшебна приказка сюжетните събития и действията на героите протичат едно след друго и последователно във времето. Това обаче не е задължително за всяка творба – вие вероятно познавате книги и филми, в които авторът може да започне разказа си от последното събитие, от края и след това да припомни предходните случки и действия. Подредбата на сюжета зависи от авторското решение.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

▶ Нека означим епизодите от сюжета на „Тримата братя и златната ябълка“ с букви от азбуката, например: А – историята на ябълковото дърво и изгвацията на ламята; Б – тримата братя се опитват да опазят ябълката; В – тръгването на път и спускането в кладенеца; Г – срещата на третия брат с девойката; Д – срещата на третия брат със старицата и момичето и убийството на ламята; Е – историята с орлицата и връщането на горната земя; Ж – пръстенът, самотворните грехи и сватбата. Така постигаме нещо като сюжетна „формула“ на приказката, в която всички действия следват едно след друго както буквите от азбуката – А→Б→В→Г→Д→Е→Ж. Нека сега да променим формулата – например Ж→А→Б→В→Г→Д→Е. Пресъздайте приказката по тази формула. Изпробвайте по избор и други комбинации.

ДОБРОТО И ЗЛОТО

В „Тримата братя и златната ябълка“ сюжетът започва с това, че от семейството е отнета една голяма ценност – златната ябълка. Третият брат успява да опази ябълката, но тръгва към долната земя, за да предотврати следващата кражба. Там се оказва, че има и светове с много по-големи нещастия: ламята яде живи хора и децата на всички семейства; завардила е водата и не я дава на хората, ако не ѝ доведат жертва; една старица замесва тестото със сълзи вместо с вода; едно момиче чака смъртта си... Онова, което превръща третия брат наистина в герой, е неговото желание да помогне на всички – на познатите и на непознатите, на своите и на чуждите.

Доброто – в лицето на третия брат – е някак самотно в цялата приказка. Двамата по-големи братя изоставят третия в кладенеца, докато се карат кой от тях да вземе хубавата девойка. Героят е сам срещу ламята, въоръжен единствено с дрянвия си кривак. Но през цялото време той запазва спокойствието и смелостта си и успява да победи, защото го води доброто.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Напишете разказ по въображение на тема: „Битката между доброто и злото“.
- ▶ Преразкажете приказката „Тримата братя и златната ябълка“ от името на третия брат. Внимавайте в кой момент той не е пряк участник или свидетел в сюжетните действия.
- ▶ Има ли разлики между сюжета на третия брат и общия сюжет на приказката?

Херакъл удушва смятания за неуязвим Немејски лъв и така извършва първия от дванадесетте си подвига. Изображение на гръцка червенофигурна вазопис

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► По какво древният гръцки герой Херакъл (Херкулес) прилича на третия брат от „Тримата братя и златната ябълка“? А по какво се различава от него?

Херакъл убива Лернейската хидра – вторият подвиг на героя. Композицията е от двореца Хофбург, Виена.

ДА СЪНОСТАВИМ

В старогръцката митология също има дърво, което ражда златни ябълки:

Когато Зевс и Хера се оженили, Всички богове им поднесли сватбени подаръци. Но най-ценният дар бил от Гея... В деня на сватбата от недра на земята израсло чудно дърво, което всяка година раждало по три златни ябълки, даващи Вечна младост. За да запази плодовете само за себе си, Хера отнесла дървото в градината на нимфите, на които заръчала да се грижат за него.

Поне двама от големите древногръцки герои се домогват до златните ябълки – Персей и Херакъл (Херкулес). Тук ще приведем пример с подвига на Херакъл, който трябва да вземе златните ябълки по поръка на Евристей, царя на Микена. Херакъл успява да измами Атлас – титана, който крепи на раменете си небесния свод, и да срази дракона Ладон, който пази градината на нимфите:

Херакъл прескочил оградата и пристъпил към вълшебното дърво. Тъкмо протягал ръце към златните ябълки, когато върху него се нахвърлил Ладон, бълващ огън и пламък. Но юнакът не се уплашил, а грабнал тежкия си боздуган и толкова силно ударил огнедишащото чудовище, че то се стропило на земята. Докато драконът издъхвал, Херакъл откъснал чудните плодове, пусал ги в голямата си торба и се отправил към Микена. Там той предал на Евристей трите златни ябълки. Царят на Микена обаче му ги върнал... Херакъл подарил даряващите Вечна младост ябълки на своята покровителка Атина, но тя ги дала обратно на нимфите, та да останат завинаги в тяхната вълшебна градина. Хера пък превърнала Ладон в съвездуето Дракон и го поставила на небето.

Петър Кърджилов, из „Старогръцки митове и легенди“

ДА РАЗСЪЖДАВАМЕ

Фолклорният разказвач се възприема и въздейства върху слушателите от своята среда не само с умението си да разказва, но в не по-малка степен и с чисто човешките си качества, като например приветливостта и отзивчивостта към проблемите на другите, личния морал и житейски принципи...

...той разказва в отговор на конкретните проблеми, настроения и нужди на другите, а те го слушат, защото

чувстват своето присъствие в разказа, преживяват се като включени и участващи в него.

Албена Георгиева,
из „Разкази и разказване в българския фолклор“

... – Какво замълча, Благолаж? Карай де – каза му Лазо, който трупна съчки на огъня и легна.

Благолажът поглади бялото мъниче, което лежеше пред него на купче, шавна още веднъж и почна.

– Едно време, в някое си царство, имало една царска дъщеря... Тя била хубава, хубава, друга като нея нямало! Косата ѝ се влачела подире ѝ като копринена река и лъцала като злато. Очите ѝ били черни като тая черна нощ и всеки, когото поглеждала, умираше от любов по нея.

– Ей! – въздъхна Лазо.

– Мълчи! – обадиха се другите.

Елин Пелин, из „Косачи“

Тук ви представяме два съвсем различни текста – първият е откъс от съвременно научно изследване върху разказването в българския фолклор, а вторият – от творбата „Косачи“ на Елин Пелин. Но и двата говорят за едно и също – за уменията да разказваш, да увличаш слушателите, да отговаряш на техните очаквания.

ДА РАЗГОВАРЯМЕ

Цената на приказката лежи в безусловната свобода на въображението, което в тая област забравя всякакви граници. Невъзможно няма. Тук е светът на чудото. Тук е царството на щастието, правдата, хубостта и вечното добро. Злото безпощадно се наказва; хората в края на приказката винаги стават щастливи; те са толкова хубави, колкото и добри; човек има свръхестествено могъщество и побеждава всичко зло... Кои не ламти за щастие, кои не желае да стане друг, да се пренесе в чаровната страна на вечното добро?

Тъкмо на тая човешка жажда отговаря народната приказка – и затова тя ще остане завинаги скъпа на нашата душа.

Николай Райнов

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Какви качества трябва да притежават фолклорните разказвачи според тези откъси? Как се осъществява живата връзка между разказвача и неговите слушатели?

► Разкажете в клас за най-добрия разказвач, когото познавате – някой, който най-добре умеє да говори за книги, филми, пътешествия, игри или прозе за това какво се е случило днес. Какво го прави „най-добрия“ разказвач?

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Нека думите на писателя Николай Райнов да бъдат повод за един разговор в клас. Защо наистина харесваме волшебните приказки (или не ги харесваме)? Вярваме ли им, или не?

► Кога казваме, че се чувстваме „като в приказка“? Кога и защо пожелаваме „да бъдем други“?

► Какво означава „щастлив край“ на някакво наше изпитание, премеждие, пътуване, любов?

► Какво правим, ако краят на някоя наша житейска история не е щастлив? Как да живеем всеки ден във и извън приказката? Разговоряйте свободно по тези въпроси и обосновайте мненията си.

ОБОБЩЕНИЕ

ЗА ПРИКАЗКАТА:

„Тримата братя и златната ябълка“ е фолклорна вълшебна приказка.

ГЕРОЯТ:

Третият брат, който опазва златната ябълка, отива на долната земя, убива ламята и освобождава страдащите хора, връща се на горната земя и се оженва за красивата и добра девойка.

УЧАСТНИЦИ В ДЕЙСТВИЕТО:

Старият баща; двамата по-големи братя, които не се отличават със смелост и честност; красивата девойка с вълшебния пръстен; жителите на долната земя – старицата и дъщеря ѝ; злата ламя; орлицата, която помага на третия брат.

ПРОСТРАНСТВА В ПРИКАЗКАТА:

Горната земя, където живее семейството на героя, долната земя, към която се стига през кладенеца – там ламята измъчва и убива хората. Преходът между горната и долната земя се извършва чрез вълшебни животни – белия и черния овен и орлицата.

СЮЖЕТ:

За героя, който изминава различни пространства, преодолява препятствия, бори се със злото и постига сполука и щастие.

ОСНОВНА ИДЕЯ:

Борбата между доброто и злото, в която доброто побеждава със смелост, съобразителност и честност.

ДУМИ И ОБРАЗИ

В различни митове от древността съществува *дървото на живота*, известно още като световно дърво, космическо дърво и дърво на плодородието. Чрез него някогашните хора са изразявали представите си за устройството на света – небесния, земния и подземния. Според древните митове небесното царство (короната на дървото) се населявало от птици, земното (стволяът) – от хора, а подземното (корените) – от змейове. Дървото на живота било образ на плодородието, често заплашвано от бедствия и враждебни стихии.

На дървото на живота от стар египетски стенопис е изобразена богиня – тя се намира в короната на дървото, при светлите небесни сили, и налива в чаша скъпоценната влага от дълбините на земята. По този начин древните египтяни са показали и вечното целебно могъщество на дървото, което може да лекува болни, да възвръща силата, да възстановява заплашената от злото и бедите Вселена. Показали са и връзката между небесния, човешкия и подземния свят, която не може да бъде нарушена, докато дървото на живота

продължава да е живо. А по клоните му, в небесната корона, висят големи, разкошни плодове, които днес много ни приличат на златни ябълки.

Митовете за дървото на живота са старият далечен първообраз на приказки като „Тримата братя и златната ябълка“, в която героят слиза от горната на долната земя, за да убие

ламята, да открие девойката, да върне ябълката и да отстрани опасността. А златната ябълка открай време е знак на плодородие (плодливото дърво) и любов.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ По какво ябълковото дърво от приказката „Тримата братя и златната ябълка“ прилича на световното дърво от старите митове?
- ▶ По какво ябълковото дърво от приказката не прилича на световното дърво от старите митове?
- ▶ Колко свята има в дървото на живота от митовете и колко – в „Тримата братя и златната ябълка“? Как са разположени отделните светове и каква е връзката между тях?

Потърсете в интернет трейлъра на новия анимационен филм по мотиви от приказката „Тримата братя и златната ябълка“. Проучете в интернет сюжета на филма и идеите на създателите му – група млади наши сънародници.

РЕЧНИК

Трейлър – кратък опитен филм с рекламни цели

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Открийте по какво си приличат и по какво се различават филмът и приказката?

СРЕД КНИГИТЕ

Преди около половин век големият български писател Йордан Радичков е написал следната творба:

НЕ СПОРИ С ЛАМЯТА!

Една нощ из селището се разнесоха трясъци, придружени с виковете „Стой!“, „Дръж!“ и други заканителни възгласи. После по улицата се зададе ламята, яхната от трима братя. Те бяха чевръсти момчета, извънредно пъргави и хванали ламята веднага щом тя задигнала ябълката им.

– Дай ябълката, ламьо! – викаше гневно първият брат.

– Няма да я дам! – казваше му ламята.

– Море, ще я дадеш ти! – казваше вторият брат.

– Няма да я дам! – държеше ламята на своето.

– Ще я дадеш и хоро ще играеш! – заканваше се третият брат.

Но ламята си знаеше своето:

– Няма да я дам!

Тримата братя преминаха с ламята през селото, излязоха в полето и се загубиха.

Няколко дни наред чувахме, че стигнали чак до планините, но ламята все не искала да даде ябълката. Някои казваха, че братята ще успеят да си вземат ябълката, а други твърдяха, че няма да успеят, защото къде се е чуло и видяло ламя да даде ябълката.

Но това бяха само предположения. И ламя, и братя изчезнаха, мина лятото, дойде есен-

та, почнаха да падат дебели слани, заваля сняг. Тъкмо заваля сняг и в селото отново се появиха тримата братя с ламята.

– Ще дадеш ти ябълката, ламьо! – викаше първият брат.

– Няма да я дам! – казваше му ламята.

– Ще я дадеш ти, ще я дадеш – казваше вторият брат.

– Няма да я дам! – държеше ламята на своето.

– Ще я дадеш и хоро ще играеш! – заканваше се третият брат.

Но ламята си знаеше своето:

– Няма да я дам!

Попитах момчетата: „Как е, момчета, трудно ли се спори с ламята?“, а най-големият брат каза:

– Мани, мани! Остави, че сума думи издумахме, ами заваля сняг и ни измръзнаха ушите.

– Измръзнаха ни – потвърдиха другите братя.

– Да ви измръзнат! – каза ламята.

– Ти не се заяждай, ами дай ябълката! – каза големият брат.

– Няма да я дам! – каза ламята.

Братята обаче не се отказаха от своето, вързаха ламята пред къщата си и винаги щом някой от тях минеше край нея, я питаше няма ли да даде ябълката, и ламята казваше, че няма да я даде.

По-късно те престанаха да си говорят с ламята, ами само се спираха пред нея, поглеждаха я въпросително в очите, а тя казваше:

– Тц!

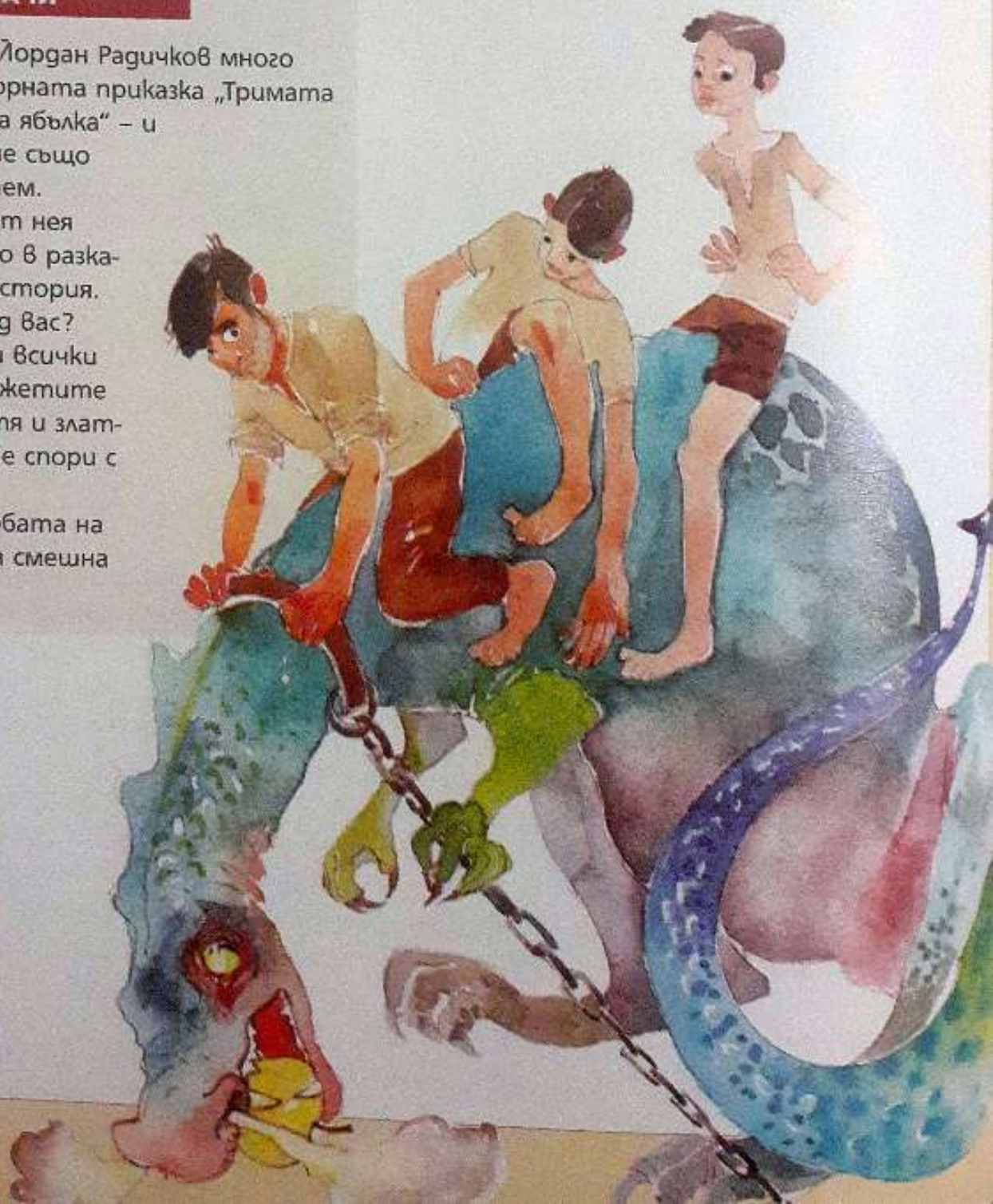
ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Очевидно е, че Йордан Радичков много добре знае фолклорната приказка „Тримата братя и златната ябълка“ – и знае, че всички ние също много добре я знаем.

Затова и прави от нея нещо съвсем друго в разказаната от него история. Какво е то според вас?

► Открийте сами всички разлики между сюжетите на „Тримата братя и златната ябълка“ и „Не спори с ламята!“.

► Кое прави творбата на Радичков толкова смешна и забавна?

ЗЛАТНОТО МОМИЧЕ

Българска народна приказка

На един мъж починала жената и от нея му останало едно момиче. Той се оженил за друга и тя му довела пак момиче. Тази жена мразела много завареничето и не можела да го търпи. Затуй взела да кара мъжа си да го махне някъде, че да го няма вкъщи. Днес свада за завареничето, утре свада, най-сетне дотегнало на мъжа и му причерняло на очите. Веднъж, като се скарали, той рекъл на жена си да замеси една питка, а той ще заведе своето момиче нейде далеч в някоя гора, ще търкулне питката и ще го накара да иде да я вземе. В туй време бащата ще се скрие, а момичето нека остане там, че да става каквото ще с него!

Втората жена замесила питка от пепел и я дала на мъжа си. Той повел момичето си и го завел в една голяма гъста гора. Като се покачили на едно по-височко място, бащата извадил питката и я търкулнал надолу. Сетне рекъл на момичето да я вземе и да я изяде. То отишло да я вземе, а баща му тогава се скрил и си отишъл.

Момичето, като се върнало, захванало да вика и да търси баща си. Викало, плакало, скитало се из гората, додето най-подир се мръкнало и то останало само. Наблизо живеела една бабичка в колиба. Като чула човешки плач, тя извикала:

– Какво си, баби? Момче ли си, момиче ли си? Ако си момиче, ела при баба, ако си момче – иди си!

– Момиче съм, бабо! – обадило се девойчето.

– Щом е тъй, ела при мене!

Момичето отишло при бабичката, а тя го прибрала в колибата и го нагостила.

На заранта момичето станало рано и додето бабичката още спяла, то разтребило, поръсило и помело отвътре и отвън колибата. Бабичката, като станала, измила се и тръгнала да иде на църква. Тя имала гадинки – змии, гущери, ей такива, дето да бяга човек от тях, и заръчала на момичето да им попари трички и да ги нахрани.

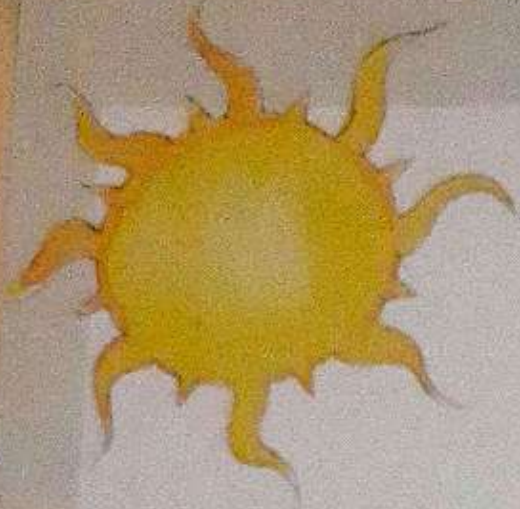
РЕЧНИК

Заварениче – дете от горбата жена, което втората жена е заварила, когато се е омъжила за баща му

Нагостила – нахранила

Трички – трици – остатъци от обвивките на храните, които се отсяват при отсяване на зърно. Използват се за храна на животни.

РЕЧНИК

Поция - чистя паразити от
тялото или грехите на
човек

Бърже - бързо

- Не бой се от моите гадинки - рекла бабичката, - те не хапят.

Момичето попарило трици, оставило ги да изстинат и напорило гадинките. То имало гердан от мъниста, разнижало го и вързало на всяко гадинче гердан от мъниста.

Бабичката, като се върнала, гадинките я посрещнали и взели да ѝ се хвалят:

- Бабо, така ни върза герданче!

Пък бабичката имвикала:

- И баба ще върже на така герданче!

Близо до колибата на бабичката имало река. Като се обядвали, бабичката рекла на момичето:

- Хайде да идем край реката, че да ме попоиши.

Момичето било послушно, попоисало бабичката. Пък малко тя му рекла:

- Докато ме поиши, аз мога да заспя, а ти, видиш ли водата, че потече червена, не ме събуждай. Като видяла, че потече синя, не ме събуждай. Като потече жълта, да ме събудиш!

Бабичката подир малко заспала и момичето видяло, че реката по едно време придоншла червена. Като се дотекла червената вода, придоншла пък синя. Като минала и синята, придоншла пък зелена. Подир нея придоншла черна вода. По едно време дотекла жълта вода. Тогава момичето събудило бабичката. Тя бърже го уловила за косата, гмурнала го в реката и извикала:

- Дръж, баби, каквото можеш!

То стиснало каквото му попаднало в ръцете, а когато бабичката го извадила от водата, видяло, че държи едно сандъче. Туй сандъче било пълно с жълтици.

Подир туй бабичката му рекла да си иде вече у дома със сандъчето. Тя го повела през гората и му показала пътя.

Бащата и мащехата се смаяли, като го видели толкова хубаво - то било станало златно от жълтата река и греело. Подадо сандъчето на баща си, а той още повече се зарадвал, щом го отворил и видял, че било пълно с жълтици. Мащехата пък пламнала от завист и рекла на мъжа си да заведе и нейното момиче на същото място, че да стане и то като първото.

- Като искаш, ще го завела - рекъл бащата.

Тогава майката омесила питка, като пресяла два пълни брашното за нея. Изпекла я, загърнала я в чисти кърпа, пуслала я в торбата и я дала на мъжа си.

Той повел момичето пак към онова място, дето бил оставил по-напред своето дете.

Като стигнали там, бащата пак търкунал питката надолу и проведил момичето да иде да я вземе.

Отново се скрил и си отишъл.

Момичето, като се върнало, почнало да търси баща си и да го вика. Като не го намерило, то заплакало и тръгна-

до в гората. По едно време вечерта бабичката го чула и му извикала:

– Какво си, баби? Момче ли си, или момиче? Ако си момиче, сла при баба. Ако си момче, отивай си!

– Момиче съм, бабо! – обадило се момичето.

И отишло при бабичката, а тя го прибрала в колибата си и го нагостила.

На сутринта момичето не се дигнало, додето не станала бабичката, а като станало, не се потрудило да разтреби и да помете, както направило другото момиче.

Бабичката се изменила и облякла, тръгнала пак да иде на църква. На тръгване тя поръчала пак тъй и на него – да попари трици и да нахрани гадинките ѝ, като му казала да не се бои от тях, защото те не хапят. Момичето попарило трици, ала не чакало да произстинат, ами ги дало веднага на гадинките и те се изпогорили, като почнали да ядат от тях.

Щом се върнала бабичката, гадинките я посрещнали и взели да ѝ се оплакват:

– Бабо, мене каква попари! Бабо, мене каква попари!

– И баба каква ще попари! – отвърнала бабичката.

Като обядвали, бабичката рекла на момичето да идат край реката да седнат, че да я пощи.

– Мене ми се доспа – обадила се бабичката – и може да заспя, пък ти, като видиш реката, че придойде червена, да не ме будиш, като я видиш, че придойде зелена, да не ме будиш. Видиш ли я бяла, пак да не ме будиш, когато я видиш жълта, пак да не ме будиш, а като я видиш, че придойде черна, да ме събудиш!

По едно време момичето видяло, че реката променя водата си. Като придойшла жълтата, то бръкнало с кутрето си в нея. Кутрето се потопило и останало позлатено. Подир златната вода потекла пък черна. Тогава момичето събудило бабичката и тя, като станала, уловила го за косата, гмурнала го в черната вода и извикала:

– Дръж, баби, каквото можеш!

То уловило едно сандъче и го стиснало, колкото можело. Туй сандъче било пълно със змии и гущери, ама бабичката не му казала какво има вътре.

Подир туй тя му рекла да тръгне с нея, че да го заведе до нейде, отдето може да се прибере у дома си.

Като си отишло, майка му се смаяла и щяла да припадне от яд, щом го видяла толкова черно като дявол. Пък като отворила и

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Разделете приказката на епизоди и подгответе план за преразказ.
2. Преразкажете приказката от името на старицата. Включете само епизодите, в които двете девойки последователно попадат в дома ѝ.
3. Какви са човешките качества на златното момиче? Подкрепете отговора си с примери от текста.
4. Какви са човешките качества на черното момиче? Подкрепете отговора си с примери от текста.
5. Какво мислите за поведението на мащехата и на бащата в „Златното момиче“? Подкрепете отговора си с примери от текста.
6. Кои момент от „Златното момиче“ най-пряко съответства на пословицата „Стореното добро се връща“?
7. Ясно е какво се случва, когато старицата потопи девойката в жълтата или в черната вода. Съчинете разказ по въображение за това какво би станало, ако девойката попадне случайно в някоя от другите води – в зелената, синята или червената.
8. Ако поставите „Златното момиче“ на сцена, какви декори бихте измислили за реката, която променя цветовете си?

Наричат реката Хуанхъ в Китай „жълтата река“. Това е седмата по дължина река в света и водите ѝ имат естествен жълтеникав отъньк поради цвета на почвите в местата, през които тя тече.

сандъчето и видяла какво има, тя почнала да се кара на мъж си, като си помислила, че не ще е бил завел и нейното момиче на същото място, дето бил завел неговото, и затуй е станало тъй.

– Аз – рекъл той, – дето бях завел по-напред едното, тама заведох сетне и другото. И както сторих с едното, тъй и с другото. Пък къде са ходили, какво са правили и как е станала тази работа, колкото знаеш ти, толкова и аз!

Оттогава нататък мащехата, макар че мразела пак завареното чето, но нали занесло толкова пари, не можела вече да помисли, че го не ще в къщи. Като пораснало златното момиче и станало мома за женене, поинскал да се ожени за нея първият юнак в страната, защото била много хубава и нямало друга втора кандиденя. Когато дошло време да я вземат и поведат със сватбата за венчаване, мащехата ѝ я скрила под коритото, пък наместо нея облякла и забулила с булото черната мома – нейната дъщеря, като ѝ казала да си подава под булото само позлатения пръст и хората да мислят, че тя е златната мома. Но не щели, по едно време петелът пропял:

– Кукуругу! Златна кака под корито, черна кака на кон язди!

Сватбарите се спогледали, почудили се каква е тази работа, и пак продължили пътя си. Подир малко петелът пак пропял:

– Кукуругу! Златна кака под корито, черна кака на кон язди!

Сватбарите пак се спогледали и се почудили. Подир малко петелът за трети път пропял:

– Кукуругу! Златна кака под корито, черна кака на кон язди!

Като чули, че петелът за трети път казва все едно и също нещо, те рекли да повдигнат булото на булката, че да видят дали не водят черната мома наместо златната, защото петелът щом исе тъй, работата не е чиста. Когато повдигнали булото и погледнали, те видели, че петелът казвал истината. Сватбарите тогава се върнали назад и като се разтърсили, намерили златната мома, скрита под коритото, както казвал петелът. Тогава те взели и облекли за венчавката, забулили я, качили я на кон и сватбата пак си тръгнала.

Че тъй пак станало – златната мома се венчала за първенца, а черната си останала вкъщи!

Преразказал Ангел Каралийчев

ВСЕКИДНЕВЕН И ВЪЛШЕБЕН СВЯТ

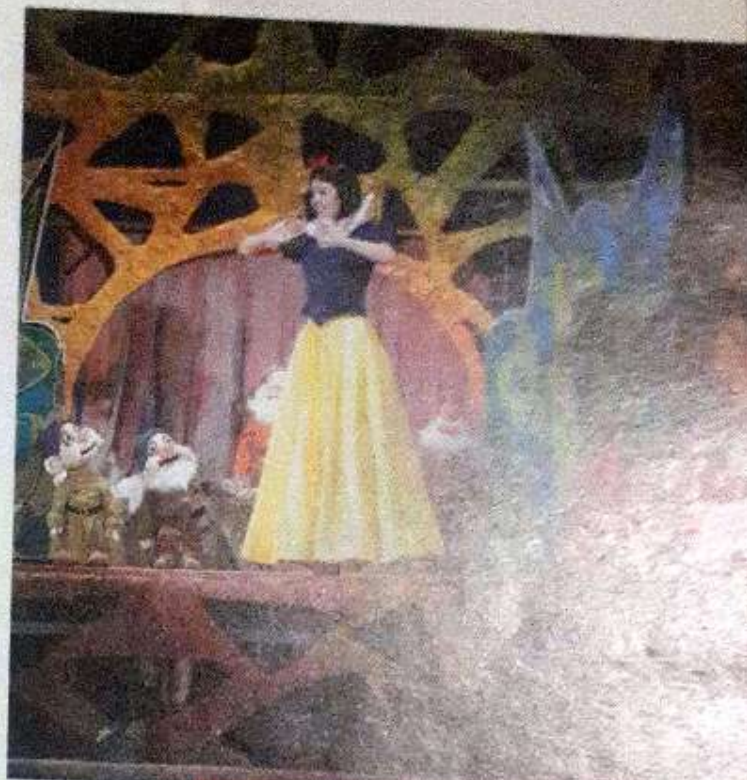
Приказката започва с описание на семейство, което не е напълно щастливо – жената обича своето момиче и не обича момичето на мъжа си. И макар че все още нищо необикновено и магическо не се е случило, само от израза „Тази жена мразела много завареничето и не можела да го търпи“ и прогонването на девойката пред нас изплува образът на злата мащеха, познат от много вълшебни приказки, като „Пепеляшка“ и „Снежанка“ например. Мащехата докрай се опитва да попречи на заслуженото щастие на златното момиче – накрая тя прибегва и до измама, която петелът разкрива пред сватбарите. Но пак от вълшебните приказки знаем, че за да се случат изпитанията, наградата и щастливият край, героят трябва да напусне родния дом, да отиде в друго, непознато пространство, както става и със златното момиче.

На пръв поглед в старицата и дома ѝ няма нищо вълшебно, макар че е странно, че нейните „гадинки“ – „змии, гущери, ей такива, дето да бяга човек от тях“ – са в ролята на домашни животни, към които трябва да се проявяват грижа и благост. Това, че са необикновени, става ясно от тяхното говорене: „Бабо, мене каква върза герданче!“, „Бабо, мене каква попару!“ . Във всекидневния свят обаче змиите и гушерите се появяват в ролята си на отблъскващи същества – в историята на черното момиче „туй сандъче било пълно със змии и гущери“.

Освен това бабичката владее вълшебството на многоцветната река и тъкмо тя въздава справедливост на двете девойки: наградата – за доброто, и наказанието – за злото момиче. Така ежедневно и магическото се преплитат в един общ свят.

ПРИКАЗНИ ОПОЗИЦИОННИ ДВОЙКИ ГЕРОИ

При внимателното четене на текста можем ясно да видим, че двете момичета живеят в общо семейство и им се случват съвсем еднакви неща при едни и същи обстоятелства. Тяхното поведение и характер обаче са коренно различни. Да ги проследим:

Съвременна постановка на една от приказките „Снежанка и седмата гжугжета“

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Според вас кой момент от приказката е най-ясно свързан с вълшебството? Защо?
- ▶ Обратно на традиционните вълшебни приказки съчинете сами приказка със заглавие „Добрата мащеха“, в която героите и обстоятелствата да са от нашето съвремие.

Самородно злато

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Преразкажете приказката от името на златната мома.
- ▶ Преразкажете приказката от името на черната мома.
- ▶ И в двата случая старицата казва на момичетата едно и също изречение: „Дръж, баби, каквото можеш!“. Какво хваща едното и какво хваща другото момиче?
- ▶ Какви постъпки съответстват на сандъчето, пълно със жълтици, и какви постъпки съответстват на сандъчето, пълно със змии и гущери?
- ▶ Дайте и други примери за опозиционни двойки герои – от приказки, книги, филми, игри и др.

РЕЧНИК

Бесарабски българи – българи, живеещи в областта Бесарабия, разположена между Молдова и Украйна. Те се заселват в тези земи след една от Руско-турските войни (1768 – 1774), като се оттеглят заедно с руските войски.

Семейството

Питката, която получава

Поведението в дома на бабичката

Отношението към животните на бабичката

Наградата и наказанието

Златното момиче

мразено от мащехата си

Мащехата „...замесила питка от пепел...“

„...разтребило, поръсило и помело отвътре и отвън колибата...“

„...попарило трици, оставило ги да изстинат и нахранило гадинките... и вързало на всяко гадинче гerdан...“

▶ „...то било станало златно и греело...“

▶ „Туй сандъче било пълно с жълтици...“

▶ венчало се за първенеца

Черното момиче

обичано от майка си

Маиката „...омесила питка“ от два пъти пресято брашно

„...не се потрудило да разтреби и да помете...“

„...попарило трици, ама не чакало да поизстинат, ами ги дало веднага на гадинките и те се изгорили...“

▶ „...черно като дявол...“

▶ „Туй сандъче било пълно със змии и гущери...“

▶ останало си вкъщи

И така, от колоните ясно се вижда, че златното момиче и черното момиче са напълно противоположни по характер и поведение. Добротата на първата, нейното внимание и отзивчивост към другите са противоположни на лошотията и егоизма на втората. Противоположни са и нещата, които справедливо им се случват – наградата и наказанието, златното и черното. Науката нарича такива герои **приказна опозиционна двойка герои** (от латинската дума *опозиция*, която означава *противопоставяне*).

ВАРИАНТИ НА СЮЖЕТА

Приказката е част от народното творчество и се е предавала устно в предишните епохи. Всеки разказвач е бил свободен да променя елементи от сюжета и затова вариантите на приказката са многобройни – това се отнася и за „Златното момиче“.

Тук ви представяме вероятно най-популярният вариант, прераказан от писателя Ангел Каралийчев. Но пък самият Каралийчев е прераказвал и друг вариант, в който златното момиче накрая не се омъжва, а се превръща в златната месечина, която огрява земята. А в други варианти момата не става златна (или черна), а само открива в реката сандък, пълен със злато (или със змии и гущери). Или девойките трябва да избягат между затворени сандъци. Първата си избира най-простия.

а втората – най-богато украсения, и първият се оказва пълен с жълтици, а вторият – със змии и гущери. Във вариант, разказван сред бесарабските българи пък, двете момичета имат и други срещи и изпитания, преди да стигнат до дома на старичката. Множеството варианти показват голямата популярност на приказката в българската народна култура.

ДА СЪПОСТАВИМ

Приказният сюжет за златното момиче и черното момиче се среща не само в българското народно творчество. Например да обърнем внимание на следните откъси от приказката на Братя Грим „Баба Хола“, взета от немския фолклор:

Баба Хола рекла:

– Драго ми е, че искате да се върнете у дома. И тъй като ти ми служи вярно, аз ще те изведа.

Хванала го за ръка и го доведе до една голяма порта. Портата се отвори и тъкмо когато момичето прекрчвало прага, завалял силен златен дъжд; златото се изсипало върху него и го покрило от главата до петите.

– Това злато е за тебе, тъй като беше много работлива – каза баба Хола...

...Всичко това омръзнало скоро на баба Хола и тя каза на момичето, че не желае вече да ѝ прислужва. Мързеланата се зарадва и си мислела, че сега идва ред на златния дъжд. И баба Хола наистина я завела до портата, но там върху мързеланата се изсипало не злато, а един голям котел, пълен с катран.

– Ето ти наградата за твоята служба при мене – ѝ каза баба Хола и затвори портата.

ДА РАЗСЪЖДАВАМЕ

В нашия език съществуват множество изрази, в които думата *злато* изразява отношение и оценка – „златни ръце“ (някой е много сръчен и умел и прави добре всичко, с което се захване), „златни ниви“ (узрели, богати, плодородни ниви), „златни уста“ (някой говори убедително или казва хубави неща), „златно сърце“ (някой е много добър човек).

Това обаче не означава, че нивите, ръцете или сърцето са били потопени в жълтите води на вълшебната река и като доброто момиче от приказката са „станали златни“. Или че трябва да си представяме „златните ръце“ като държащи сандъче, пълно с жълтици например. В тези изрази значението е съвсем различно – те носят човешко разбиране за ценност, която е свързана с природно богатство и човешки качества.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Открийте, прочетете и разкажете в клас някой от другите варианти на приказката, които ви посочихме. Изберете този, който най-много ви харесва.
- ▶ Съчинете още един вариант на приказката. Постъпете като народния разказвач и свободно избирайте и променяйте сюжета.

Илюстрация към приказката на Братя Грим „Баба Хола“.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Открийте последователно приликите и разликите между „Златното момиче“ и „Баба Хола“ в тези епизоди от приказния сюжет.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Съчинете разказ по въображение на тема „Златни ръце“, „Златни уста“ или „Златно сърце“. Сравнете разказите си в клас и сами изберете най-сполучливия от тях. Разсъждавайте свободно и давайте примери, които да подкрепят мнението ви.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Така ли е обаче и днес? Може ли например момиче да се бори с чудовищно зло? Може ли момиче да помогне в домакинството на самотна старица? Разговаряйте по тези въпроси в клас и давайте примери от съвременния живот, книги или филми, за да обосновате мненията си.

ДА РАЗГОВАРЯМЕ

„– Какво си, баби? Момче ли си, момиче ли си? Ако си момиче, ела при баба. Ако си момче, иди си!“

Този въпрос старичката задава и на двете момичета, когато застават пред колибата ѝ. Защо ли тя се интересува от това дали човешкото същество отвън е момче, или момиче? В един от множеството познати варианти бабичката дори обяснява причината да зададе такъв въпрос: „Защото ми трябва шетанка, а момчетата не умеят да шетат въщи“.

В „Златното момиче“ добродетелта е представена чрез всеотдайност и внимание към къщната работа и грижа към околните – да се подреди и помете къщата, попарените трици да се оставят да поизстинат, за да не опарят животните, да се напие герданче, което да зарадва някого (а черното момиче е твърде небрежно и не се старае в нито едно от тези неща). Докато в „Тримата братя и златната ябълка“ героят рискува живота си, бори се с ламята и освобождава хората от страданията им. Тези роли на мъжете и жените в приказките се повтарят от древни времена.

ОБОБЩЕНИЕ

ЗА ПРИКАЗКАТА:

„Златното момиче“ е фолклорна вълшебна приказка, която се разказва в различни варианти.

СЕМЕЙСТВОТО:

Матехата, която обича само своето момиче и мрази другото дете; готова е на всичко, за да донесе нещастие за златното момиче (прогонва го от дома, прави опит за измама) и сполука за черното; безволевият баща на златното момиче, който прави всичко, което иска матехата.

ЗЛАТНАТА МОМА:

Добра, трудолюбива и изпълнена с внимание към другите – тя получава наградата: да бъде златно момиче, сандъчето с жълтици и любовта на „първия юнак в страната“.

ЧЕРНАТА МОМА:

Отнася се към другите с презрение и високомерие, липсват ѝ доброта и съчувствие. Наказанието ѝ е да бъде черно момиче и сандъчето със змии и гущери. Въпреки опита на майка ѝ да я омъжи с измама, тя е разкрита и не постига нищо.

ПРИКАЗНА ОПОЗИЦИОННА ДВОЙКА ГЕРОИ:

Двете момичета проявяват противоположни качества и постъпват по противоположен начин при еднакви обстоятелства – те са приказна опозиционна двойка герои.

ОСНОВНА ИДЕЯ:

В живота стореното добро се връща и се възнагражда.

ДУМИ

В тази ка...
ник Нелд...
но в зал...
телно и...
а другат...
та, а по...

ВЪПРОС

► А ак...

СРЕ

Т

Входа...
ше по...
ката...
ните...
имаш...
изпъс...
равки...
кафяв...
сякаи...
езеро...

–
хобил...
Срам...
и нис...
дума...
изти...
ката...

В тази картина действие на българския художник Недко Солаков двама души се въртят бавно в залата, като оцветяват стените последователно и без прескъсване: едната стена – в бяло, а другата – в черно. Черната боя покрива бялата, а после идва другият бояджия и с бяла боя

покрива черната. Смисълът на този кръговрат е, че се редуват противоположностите – денят и нощта, щастието и нещастieto, доброто и лошото, светлината и тъмнината... Подобно на цвета на водата в реката от приливите се сменят и редуват цветовете на стените.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► А ако вие решите да помагате на художника, коя боя бихте избрали? Защо?

СРЕД КНИГИТЕ

Тази песен посрещна хобитите на прага и златна светлина ги обгърна...

В дъното на стаята, с лице към входа, седеше жена. Дълга руса коса се къдреше по раменете ѝ; туниката ѝ бе зелена като млада тръстика, обсипана със сребърните мъниста на росата. Златният ѝ пояс имаше формата на плетеница от перуники, изтъстрени с небесносините очи на незабравки. Край нозете ѝ, в широки съдове от кафява и зелена глина, плуваха бели лилии, сякаш жената се бе възкачила на трон сред езеро.

– Влезте, добри гости – изрече тя и хобитите познаха ясният глас от песента. Срамежливо пристъпиха още няколко крачки и ниско се поклониха... Ала преди да отронят дума, тя леко прескочи лилиите и със смях изтича насреща им; при всяка крачка туниката ѝ шумолеше нежно като ветрец над

разцъфнал речен бряг.

– Елате, скъпи мои! – каза тя и ухвана Фродо за ръка. – Смейте се, веселете се! Аз съм Златоронка, щерка на Реката. – Тя се плъзна леко край тях, затвори вратата и с разперени ръце се облегна на нея. – Да заключим нощта навън!... Не бойте се от нищо!...

Хобитите смаяно се взираха в нея, а тя ги огледа един по един и се усмихна.

– Златоронке, прекрасна моя дама! – изрече най-сетне Фродо, усещайки как в сърцето му напират непонятна радост.

Дж. Р. Р. Толкин, из „Властелинът на пръстените“ (превод Любомир Николов)

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Как златото и златното в името, дрехата и обстановката допринасят за внушението за очарованието, красотата и доброта на Златоронка?

ТРОИЦА БРАТЯ ГРАДА ГРАДЯХА

Народна песен

РЕЧНИК

Прогимка – закуска преди обед
Ником уникна – наведе глава
Стрик – девер (брат на съпруга)
Оти – защо, защото

Мотивът за враждането възниква на основата на Варването, че за да може една нова постройка – мост, чешма или къща, да издържи на природните стихии, трябва в строежа да се зазида сянка или човек.

Троица братя града градяха,
деня го градят по ясно слънце,
нощя се сипе по месечина.
Троица братя сговор сториха:
„Чисто либе най-рано дойде,
да ми донесе ранна прогимка,
да го вградиме в Бялаго града“.
Всеяко си либе на либе каза,
Струнино либе сал не ѝ каза,
ами ѝ каза и я нареди:

– Ой, Струно, Струно, млада невясто,
утре ми, либе, рано подрани,
та си обаняй малкото дете,
па си го повий и нахрани го,
и нахрани го, и приеши си го,
па ми изпечи ранни хлебове,
и опери си бялото пране,
па ми стотви ранна прогимка,
и донеси я на Бяла града.

Струна невяста рано подрани,
та си направи много работи,
дето нареди нейното либе;
па си наготви ранна прогимка,
и стотвила я, и отнела я.
Кога я видя нейното либе,
нейното либе ником уникна,
ником уникна, сълзи зарони.
Като ги видя Струна невяста,
тя си на либе тихо говори:

– Оти ми, либе, ником уникна,
ником уникна, сълзи оброни?

– Ой, Струно, Струно, млада невясто,
изпуснал съм си сребърен пръстен,
сребърен пръстен със червен камък –
изпуснах си го в Бялаго града!

- Ой, либе, либе, Струвино либе,
рипна ше Струна, извади ше го.
Рипнала Струна в Бялаго града,
да си извади сребърен пръстен.
Струвини стрици, същи девери,
камък по камък, дърво по дърво,
та си вградиха Струна невяста.
Струна невяста викна, заплака:
- Ой, стрици, стрици, същи девери,
израдете ме от дясна страна,
от дясна страна на Бяла града,
та да си храня малкото дете,
малкото дете със прясно мляко.

Народна песен от Смолянско

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Кои моменти от песента най-много ви развълнува и натъжи? Защо?
2. По какъв начин е показана любовта между Струна и съпруга ѝ?
3. Кое е последното желание на Струна невяста? Направете описание на тема: „Майчината любов“.
4. Какво мислите за постъпката на двамата по-големи братя? Дайте примери от текста, които да подкрепят вашата оценка за тях.
5. Преразкажете събитията в песента от името на третия брат.
6. Въздействат ли ви старинните и непознати днес думи в текста? Какъв е ефектът на неяснотата им, преди да научите тяхното значение?

Чадър чешма в Самоков, дело на първомайстор Кольо Фичето (1800 – 1881)

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Прочетете няколко разказва по староруски народни песни. Какви са най-важните въпроси, които ви харесват? Защо?
- ▶ Създайте сами заглавие за всяка от трите песни. „Тримата братя градоградци“ отразяват рибаря („нощта се спусне по месечина“), тъй като в текста това не е обяснено. Направете разказ по въображение за измислените същества, които рушат построеното през деня.

НАРОДНАТА ПЕСЕН

Във фолклора много важно място заемат народните песни. Те се състоят от текст, мелодия, в повечето случаи в изпълнение участва и музикален инструмент, а може да бъдат свързани и от народни танци. Според съдържанието си и според стила, при които се пеят, те биват най-различни: за трудове и радости, любовта и брака, за юнаци и хайдути, за приключения и др. В народните песни можем да открием всичко, което е вълнувало хората – техните скърби и радости, страдания, веселие, мъдрост и опит.

Науката днес знае, че сюжетът на „Тримата братя градоградци“ има древен митически произход. Песента е разпространена не само сред българите, но и по целия Балкански полуостров. Твърде съмнително е дали подобни жестокости – умишленото пожертване на един човек заради грешка на цяла общност – наистина са се случвали. Но песента може би е запазила памет и следи от много древни времена, когато новешки митовъзприимания наистина е имало в различните култури. Освен това в много варианти рухването на строежа е причинено от някакви тъмни сили и същества от друг свят, свързани с древни митически вярвания.

ЧОВЕКЪТ И ОБЩНОСТТА: ВГРАЖДАНЕТО

„Сговорът“ на тримата братя да пожертват една от съпругите си – онази, която първа дойде сутринта на строежа, означава, че общото начинание е по-важно дори от живота на човека дори от живота на най-близкия и любим човек. Желанието за чувствата на отделната личност, дори самото ѝ съществуване, нямам онази цена, която имат интересът, волята и традициите на общността.

Ако има някаква „справедливост“ в жестокото, но традиционно за такъв сюжет решение на тримата братя, то означава, че изборът е случаен, оставен е на съдбата – ще бъде жертвана онази жена, която дойде първа при градския сутринта: „Чисто либе най-рано дойде...“. Само че двамата големи братя не спазват „сговора“ за случайността на жертвата и предупреждават жените си. Третият брат едновременно остава честен и се опитва да предпази Струна, като ѝ възлага много работа с надеждата тя да я забави. И така тъкмо най-честният мъж изгубва семейството и щастието си, а най-труднолюбивата и отладала на семейството жена – живота си. А това означава

Според народните вярвания строежът има нужда от някакъв дух-покровител, който в небивна душа най-често жертва става предащата съпруга на първомаистора

историята за вграждането в „Троица братя града градиа“ очевидно безнадеждна и трагична.

Разбира се, днес не е така. Правото на живот е върховно право в съвременния свят и никой не може да жертва мирен и невинен човек заради убеждението, че интересите на общността изискват това. Но паметта за принасянето на човек в жертва остава в творбите на народното творчество – за да ни трогва и кара да се замислим и днес.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Дайте конкретни примери от „Троица братя града градиа“ за това, че добруването на цялата общност е по-важно от живота на отделния човек.
- ▶ Какви положителни качества притежава Струна невеста?
- ▶ Какви са положителните качества на съпруга на Струна невеста?
- ▶ Съчинете сами приказка или легенда, която да включва историята за вграждането на жив човек. Променете финала така, че историята да има щастлив край.

ДА СЪПОСТАВИМ

Както всяка фолклорна творба, така и „Троица братя града градиа“ има многобройни варианти. В един от българските варианти зидарят, който е съпруг на обречената жена, пожелава да сподели съдбата ѝ:

Хайде да развалим клетвата:
наместо един да турим,
хай да турим и двама,
турете мене и нея,
мъжка ми рожба земете,
земете и отпледайте.

А в един от гръцките варианти жената (чиито две сестри също са вградени) прокллина моста и минувачите. Майка ѝ обаче ѝ напомня, че клетвата може да стигне и брат ѝ, ако той мине по моста, и тогава вградената жена променя думите си:

Три сестри бяхме ние – и на трите зле писано:
една вградиха на Дунав, другата – на Авлона,
а мене пък – като подпоро на моста на Арта.
Както трепери сърцето ми, тъй да трепери мостът
и както падат косите ми, тъй да падат минувачите.
– Дъще, промени думите и кажи друга клетва,
имаш единствен брат – да не би да мине случайно.
– Желязо е сърцето ми, като желязо да е мостът,
желязо са косите ми, като желязо да са минувачите,
че имам брат в чужбина – да не мине случайно.

Питер Брьогел Стария
(1526/1530 – 1569).
Вавилонската кула, ок. 1563

Библейската легенда за Вавилонската кула разказва, че много, много отдавна всички хора по земята говорели на един и същи език. Те решили да построят кула толкова висока, че да стига до небесата над облаците. Речено-спорено. Но не щеш ли, Господ Бог решил, че хората много са се възгордели и искат да се мерят с него. И за да им попречи да завършат строежа, разбъркал езиците им така, че да не могат да се разбират и да координират работата си. Кулата останала незавършена и оттогава всички хора по земята говорят на различни езици. Оттук и идеята за необходимостта от сговор.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Различните варианти разкриват и различни човешки характеристики. Кой от тях най-много ви харесва и защо?
- ▶ И в двата случая става дума за отмятане от първоначалното решение и за вземане на друго решение. Как в случаите на съпруга и сестрата принасянето в жертва преминава в саможертва заради друг човек?

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Разбира се, в текста не става дума за смърт, а за живот. За обикновен живот, изпълнен с ежедневни грижи за децата и внуците, живот „без име и слава“. Какво означава според вас изразът „взради я животът, за да бъде трайна сградата му“?

► Ако Мария прилича по нещо на Струна невяста от песента, то е по това, че приема да бъде „взрадена“ и дори „мечтателно“ изслушва тъгата на съпруга си по повод живота и бъдещето им. Защо Мария мъдро приема и дори се радва на такава съдба?

► Съгласни ли сте с Мария, или искате и нещо друго от живота – както Марин? Какво е тъжното и какво е хубавото при нейното „взраждане в живота“ „без име и слава“?

ДА РАЗСЪЖДАВАМЕ

Как трагедията на някогашните хора от „Троица братя градяха“ – младата жена губи живота си, пожертвайки от другите заради градежа и благополучието на общността – се отнася до днешната съвременност? И отнася ли се изобщо?

За да разсъждаваме по тези въпроси, нека обърнем внимание на откъс от една литературна творба, чието действие се развива в нашата епоха. В откъса двама зрели и намиращи се на прага на старостта хора – Марин Стоянов и неговата съпруга Мария – вечерят в своя дом и разговарят за живота. Разговарят и за възраждането:

– *Защо ти и аз сме обикновени? Понеже сме живели както мнозинството – изразходвайки половината от себе си за земни цели. Направили сме подарък ли? Не подарък, а – далновиден влог.*

– *Какъв влог, Мария? – горчиво попита Стоянов. Нас двама животът оглозга... Подир десет години сме седим по пейките, а в неделя ще те водят на Панагюрево, на скара-бира. Внуците тъкмо ще бъдат на голем зор в училище и ти вече ще си си припомнила не толкова много умножение, ами задачите с условие, за да им помагаш. Ще си изучила и немски, за да ги изпитваш. Много весело ли?*

– *Е, къде му е тъжното? – зачуди се Мария, след като мечтателно изслуша уж прокобите на мъжа си. – Нормално. Тогава именно ние ще теглим от твоя влог. Аз ще има за кого да уча математика и немски – малко ли е? Ти ще имаш кой да водиш на скара-бира – малко ли е?*

– *Не съм сигурен, че ни стига, Мария. А все пак понякога тъгувам: това ли беше целият ми живот, само това ли!*

– *Нормално – повтори Мария. – Тази човешка болка е изразена още преди хилядолетия в една и съща песен у много народи: за възраждането.*

– *За булката, дето я зазидали в темела на моста, а?*

– *Булка или дете – все едно. Мост или църква – все едно. Но възраждането се повтаря и повтаря: трябва види се, да бъде закопан без име и слава жив човек в темела, за да трае зидът...*

Марин заобиколи почти непокътнатата трапеза, застана зад жена си. Късо отрязани, за да не губи време у фризьора, прошарени коси; врат с негладка, помътняваща кожа; огънати рамене; ръце с очертани артерии и дълбоко счупени нокътя... „Взрадих я... Не, не аз – възради я животът, за да бъде трайна сградата му“ – помисли Стоянов...

Вера Мутафчиева, из „Алкивиад Малки“ (със съкращения)

ДА РАЗГОВАРАМЕ

Ето как двама български писатели описват народните певци и въздействието на тяхното изкуство върху слушателите:

...излеко бяха подели жътварска песен... Първите звуци зашумяха като дълбока и продължителна въздишка и полета-лека загаснаха, сякаш потънаха в безкрайно море от страсти и скърби. После отново по-тъжно и по-високо се подеха, подаха в сърцето, взимаха душата... Всички се спогледаха и сякаш всички разбраха своите тайни мъки... Свирецът беше пребледнял. Дядката извади кърпа и почна да бърше очите си. Дядо Йорго слушаше с отворени уста...

Елин Пелин, из „Летен ден“

...една песен имаше, „Руфинка болна легнала“! Като запееше тая песен и гласът му се проточи над ливадите и нивите, косачите спираха да косят, жътварите спираха да жънат, гласа му да послушат... Таванът затрепера... Гъгрицата наливаше вино в едно шише, преля шишето, а той – налива и се не усеща. Изгоряха мръвките в жарта, а дърварите – заковали се прави – не смеят да шавнат...

Николай Хайтов, из „Ибрям-Али“

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Как слушателите в двата откъса възприемат народните песни? Какви изводи правите за народните певци и тяхната публика?
- ▶ Споделете какви народни песни ви въздействат най-силно.
- ▶ Коя е любимата ви народна песен и в чие изпълнение? Разкажете в клас. Дайте възможност на съучениците си да я чуят.

ОБОБЩЕНИЕ

ЗА ПЕСЕНТА:

„Троица братя града градяха“ е българска народна песен; сюжетът за вграждането на жив човек в основите на сграда е разпространен във фолклора на целия Балкански полуостров и има древен митически произход.

ТРИМАТА БРАТЯ:

Решават да пожертват една от жените си, за да трае градежът, и се сговарят да оставят на случайността да реши коя от тях първа ще дойде на сутринта; двамата по-големи братя предупреждават жените си, а третият постъпва честно и само ѝ възлага много работа, но тя

идва първа; тъкмо любовта на честния човек е пожертвана.

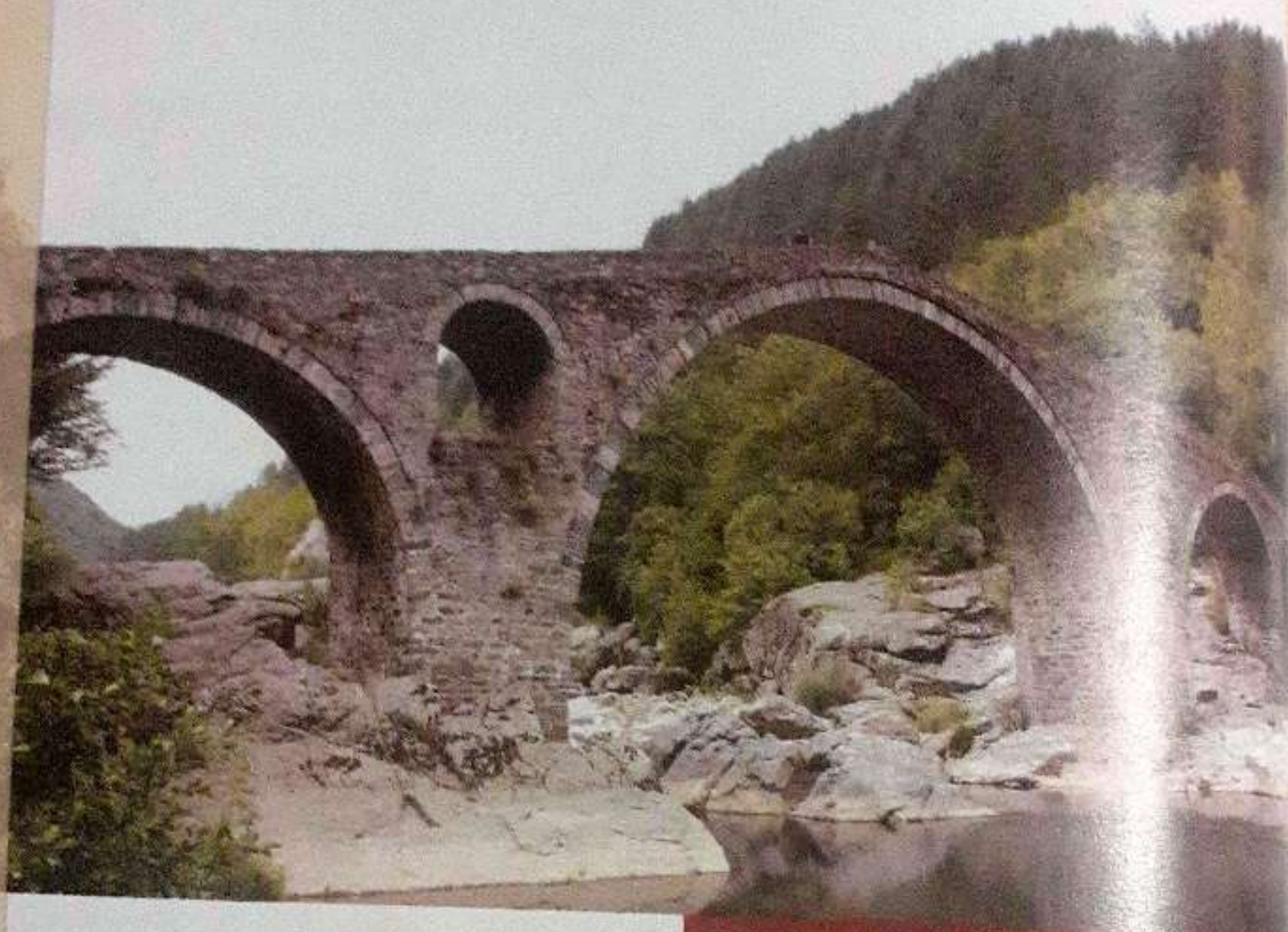
СТРУНА НЕВЯСТА:

Добра и трудолюбива съпруга и майка; приема съдбата си без бунт, а само с тъга; моли единствено да ѝ оставят отвор в градежа, за да храни детето си.

ОСНОВНА ИДЕЯ:

За разлика от нормите и законите в съвременния свят някогашната традиция позволява на общността да пожертва един невинен човек в името на своето начинание и добруване.

ДУМИ И ОБРАЗИ

Дяволският мост

Това е Дяволският мост над река Арда в Източните Родопи. Не е ясно защо хората го наричат така.

Съграден е по заповед на османския султан Селим I през 1515 – 1518 г. върху останките на древен римски мост от майстор Димитър, родом от с. Неделино. Дължината му е 56 м, широчината – 3,5 м, а централната му арка е

висока почти 12 м.

Едно време е бил известен с името Шейтхюприя (от турски – Дяволски мост).

Легендата твърди, че мостът е устоял над 500 години, защото в основата му е вградена или сянката на мома, любимата на майстора-строител, или нещо друго. Казват, че оттогава мостът никога не е бил ремонтиран...

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Съчинете разказ по въображение на тема „Дяволският мост“. Използвайте фолклорния сюжет за Взраждането и включете обяснение защо мостът се нарича така.

СРЕД КНИГИТЕ

Ето как изглежда една легенда за вграждането в книгата на големия балкански писател Иво Андрич „Мостът на Дрина“:

Християнските деца, родени на левия бряг на Дрина, преминават моста още в първите дни на своя живот, защото още в първата седмица след раждането им ги носят в черквата за кръщаване. Но и всички други деца, и тия, които са родени на десния бряг, и мюсюлманските, които изобщо не се кръщават, прекарваха, както и техните бащи и дядовци някога, по-голямата част от детинството си край моста. Знаеха всички изрязани форми и вдлъбнатини, както и всички разкази и легенди, които бяха свързани с произхода и строежа на моста...

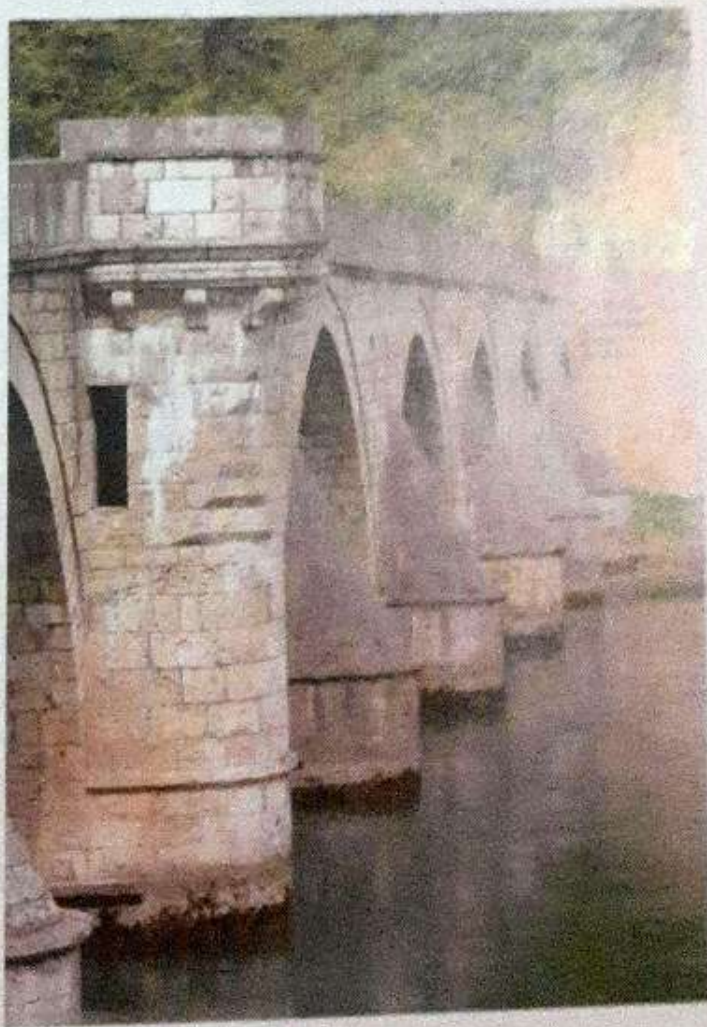
Те знаеха, че мостът е изграден от Великия Везир Мехмед паша... Зидал го е майстор Раде, легендарният и всъщност безименен майстор, какъвто всеки народ измисля... Знаеха, че вила бродница е пречила на строежа, както всякъде и всякога някой пречел на всеки строеж, и нощем събаряла това, което било изградено през деня. Докато най-сетне „нещо“ не проговорило от водата и не посъветвало майстор Раде да намери две невръстни деца – близначетата, брат и сестра, наречени Стоя и Остоя, и да ги вгради в средните стълбове на моста. Веднага започнало издирването на такива деца из цялата Босна...

Най-после сеймените намерили в едно отдалечено село две близначетата кърмачета и ги взели със силата на везирската власт. Но когато ги понесли, майката не искала да се раздели с тях, а с виковете и плач, без да

усеща псувните и ударите, се доблякла след тях чак до Вишеград. Тук успяла да се премъкне при майстора.

Децата били вградени, защото иначе не могло и да бъде, но както казват, майсторът съжалил и оставил на стълбовете отвори, през които нещастната майка можела да кърми своите пожертвани деца. Като спомен за това вече стотици години по зида тече майчиното мляко. Това са ония тънки бели струи, които по някое време на годината текат от безупречните спойки и оставят неизличими следи по камъка.

Иво Андрич, из „Мостът на Дрина“
(със съкращения; превод Лилия Казимова)

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Кое най-много ви натъжи в легендата за Стоя и Остоя?
- ▶ Кои черти от историята на Стоя и Остоя карат и писателя, и нас да я определим именно като легенда?
- ▶ Какви са приликите и разликите между песента „Троица братя града градяха“ и историята, разказана в тези редове от „Мостът на Дрина“?

ФОЛКЛОРЕН (ТРАДИЦИОНЕН) КАЛЕНДАР

Коледа, Великден, Пасха,
Курбан байрам, Гергьовден

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Какви са основните разлики между празника и делника?
- ▶ Кои са главните черти на традиционния празник?
- ▶ Проучете какви видове календари са ни познати днес и каква е разликата между тях.

Традиционна българска трапеза за Бъдни вечер

НАРОДНИТЕ ПРАЗНИЦИ И РИТУАЛИ

Още от древни времена в живота на народите се редуват делните дни и празниците. Празниците – както показва и самата дума – са „празни“ откъм всекидневен труд, на тях не се изпълнява всекидневната трудова дейност, характерна за делниците (работните дни, изпълнени с дела). Във фолклорния модел за съществуването на природните явления и смяната на сезоните с религиозните вярвания на хората. Традиционните празници са колективни, в тях участва цялата човешка общност, която се чувства свързана с наследството и религията на прадедите си.

Празниците са особени дни, в които хората изпълняват различни ритуали (обреди) – традиционни похвати от дотогавашния живот, чрез които да се постигнат ред и хармония в природата, живота на общността и в отношенията между човека и Бога. Такива ритуали са например коледуването на Коледа, бояването на яйцата за Великден, четенето на свещения текст на трапезата на Пасха, принасянето в жертва на животни за Курбан байрам, люлеенето на люлки на Гергьовден. Храната на празниците също е ритуална – тя не е просто храна, а средство за скрепяването на връзката между хората и между всеки един човек и Бога.

Словото в празника също има ритуален характер – благословенията, песните, молитвите са били пренасяни от старите традиции и са били наследявани поколение след поколение и в продължение на векове.

ПРАЗНИКЪТ КОЛЕДА

Най-големият зимен християнски празник Коледа слива в себе си природата и религията. Бъдни вечер и Коледа (24 и 25 декември) почти съпадат с най-късия ден в годината – 21 декември, когато народът вярва, че след тези празници се ражда „младото слънце“ (денят започва да расте). На 24 срещу 25 декември обаче се празнува рождението на Исус Христос – Рождество Христово. Така народните представи за раждането на „младото слънце“ и раждането на „Млада Бога“ се сливат в празника и в изпълнените с ритуали общи за природата и за религията ритуали. Ето един кратък разказ на християнската история за рождението на Исус:

Пастирите нощували на полето и бдейки през нощта, си пазели стадата. Една нощ се появил ангел и им казал:

– Не бойте се, пастири, аз ви нося радостна вест! В града Витлеем се роди Исус Спасителят! Ще го намерите в един обор, увит в пелени и сложен в ясли.

Когато видението изчезнало, пастирите си продумали един на друг:

– Да идем във Витлеем и да видим това, което ангелът ни извести.

Пастирите побързали за Витлеем и намерили Мария и Йосиф и увитото в пелени дете. След това разказали на всички за видяното. И хората с удивление слушали най-новата вест.

През това време пристигнали вълхвите от Изтока в града Йерусалим.

– Къде можем да намерим новородения цар на евреите – питали те, – защото видяхме неговата звезда на изток и дойдохме да му се поклоним...

Мъдреците тръгнали от град Йерусалим и звездата, която видели на изток, отново се появила пред тях и посочила мястото, където било детето. Влизайки в дома, заварили там Исус с майката Мария. Паднали на колене пред детето и му подарили злато, тамян и смирна.

Йожеф Роман, из „Митове“
(превод Марта Бур-Марковска)

Нощта на 24 срещу 25 декември е първият етап от празнуването на Коледа – тя се нарича *Бъдни вечер*.

Ритуалната вечеря на Бъдни вечер се състои само от постни ястия, които са нечетен брой (седем или девет) и изразяват желанието на земеделеца за плодородие и изобилие. Особено значение сред тях има *краваят боговица* – хляб, посветен на Бога. Ето как храната, семейството и Бог се сливат в празничния ритуал:

Когато всичко на трапезата е сложено, цялото домашие сяда на нея и не става, докато вечерята не свърши. А когато свършат, всички се надигат едновременно: орачът на къщата дори подскача („за да избуят житата“)... Върхов момент е каденето на трапезата. Кади я най-старият мъж в къщата, стопанинът, който върху палешник от ралото слага жар от бъдника, посипва я с тамян и кади трикратно трапезата заедно с присъстващите (движенията му са от дясно наляво, „както се сее жито и както се коси“), изричайки „Отче наш“... След като е прекадил, стопанинът, сам или заедно със стопанката, взема *краваят боговица* в ръце и преди да започне да го лопи, изрича трикратно с поклон:

– Ела, Боже, да вечеряме!

Анчо Калоянов, из „Всичко за празника Коледа...“

На Бъдни вечер се украсява с тамян та елха, която символизира нов живот, а посипването със злато и звезда напомня Витлеем, където според евангелските разкази тримата вълхви го посетили.

РЕЧНИК

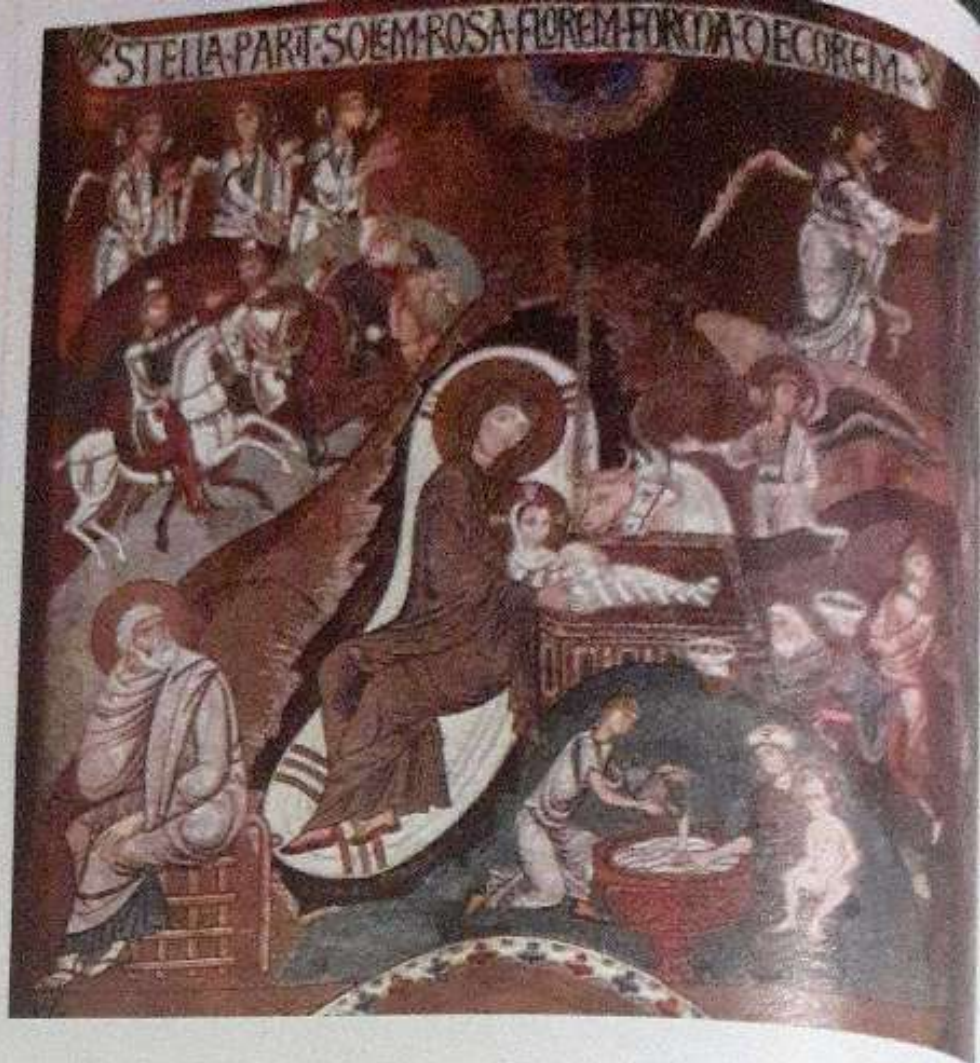
Вълхви – древни мъдреци, гадатели

Смирна – благобонна смола от миртово дърво

Рождество Христово, ок. 1150 г.
Мозайка от Капела Палатина –
малкия параклис на кралете на
Сицилия, Палермо, Италия

Обреден хляб за Бъдни вечер,
на който присъстват символите
на плодородието и благоген-
ствието.

Освен ритуалната трапеза голямо значение на Бъдни вечер има и част от ствол на здраво дърво – *бъдник*, който се поставя в огнището и стопаните трябва да се грижат той да гори и да не угасва през цялата нощ. В по-късни времена в празнуването на Коледа важно място заема и елхата – отсеченото младо дърво се поставя в дома и се украсява с пуканки и плодове (а в наши дни – с нови време – със специални бляскави украси), които изразяват пожеланието за изобилие, благодат и здраве в дома.

На Коледа се изпълнява и ритуалът *коледуване*, при който групи от мъже и момчета обикалят къщите, пеят коледни народни песни и изричат благословии за семейството. Ето как писателят Ивайло Петров си припомня коледарите от своето детство:

Пристигаха поруменели от студ, с бели навои и нашарени с пуканки калпаци. Нарездаха се до стената и изпълваха песен за къщата. „Добре сте ни попели!“ – казваше дядо, а те отговаряха: „Добре сте ни послушали!“. После изпълваха песен за всекиго от семейството. Леля се казваше Добро Песента, посветена на нея, започваше така: „Ой, Добро Добро, хубава Добро, ерген ти иска росната китка... По-нататък ѝ пожелаваха да се задоми по-скоро, да има челяд и имот. На мен пожелаваха да стана юнак, на мама и тате – да нароят имота си, и т.н. Накрая леля им пожелава насяше коледния кравай, намазан отгоре с мед, нашарен с кръстчета, цветенца и разни фигурки...

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► По какъв начин на обредната трапеза на Бъдни вечер се изразява връзката на почитта към природата и земеделския труд с почитта към Бога?

► Каква е ролята на коледното дръвче? Какво трябва да донесе то в дома и живота на хората?

► Каква е ролята на коледарите за превръщането на Коледа от празник на отделното семейство в празник на цялата общност?

► Разделете роляте си в клас – нека някои от вас бъдат коледари, а други – семейство, при което идват коледарите. Какви благопожелания ще изречете или изпеете, ако сте в ролята на коледарите? С какви дарове ще отвърнете, ако сте в ролята на семейството?

ПРАЗНИКЪТ ВЕЛИКДЕН

Великден е най-големият пролетен религиозен празник. Той е свързан с една от най-важните истории в християнските книги (Новия завет) на Библията. Това е историята за сина Божи Исус Христос, който, разпнат на кръст, чрез мъките и смъртта си изкупува греховете на хората, а след това възкръсва за нов свещен живот на небето, в Божното царство. Цялата седмица, в която протичат библейските събития, свързани с Възкресение Христово, се нарича *Страстна седмица* (старинното значение на думата „страст“ е „страдание“ – страданието на Христос, разпнат на кръста).

През първите три дни от Страстната седмица християните си припомнят последното пребиваване на Исус Христос в Йерусалим. На Велики понеделник евангелията от Новия завет на Библията разказват как Исус влязъл в Йерусалимския храм и заварил там търговци – той ги изгонил и прекатурил масите им, защото храмът е за молитва, а не за търговия. В следващите дни той проповядвал сред хората, срещал се и с покаяли се грешници, наставлявал за вярата и добродетелите. Велики четвъртък е денят на Тайната вечеря, когато Исус спасил древния еврейски празник Пасха (Песах) и разкрил пред учениците си предстоящото предателство на един от тях и бъдещата си смърт. След вечерята Синът Божи отишъл в Гетсиманската градина и прекарал в молитви времето до идването на предателя Иуда и стражите, които го заловили.

В петък Исус Христос бил съден, измъчван и разпнат. В събота бил погребан. А в неделя скърбящите намерили гроба празен – настъпило Възкресение Христово.

Затова всички дни от Страстната седмица са свързани с различни народни ритуали и обичаи и се наричат „велики“.

Във Велики понеделник стопанките извършват голямото Великденско чистене: изтупват се черги, изпира се всичко, белосва се къщата, пориват се (изчистват се) оборите и се изгаря сметта.

През Великата сряда и Велики четвъртък не се работи женска работа: в четвъртък единствено боядисват яйцата... В началото се боядисват червените яйца, които имат целебна и предпазна магическа сила. С първото червено яйце стопанките правят кръстен знак върху челата на децата, а после – и на всички останали от семейството...

На Велики петък (разпети петък) също не се работи: само се месят обредните хлябове и козунаците и се шарят (пишат, рисуват) яйцата. Шарките са за здраве, любов, уважение и радост...

В полунощ на събота срещу неделя, т.е. същински Великден, хората се поздравяват с „Христос възкресе!“ – „Воистина възкресе!“ и си пожелават здраве и щастие. Запалената в черквата свещ се донеся мълчешком вкъщи.

Една от най-тържествените служби в църквата е службата за Христовото възкресение.

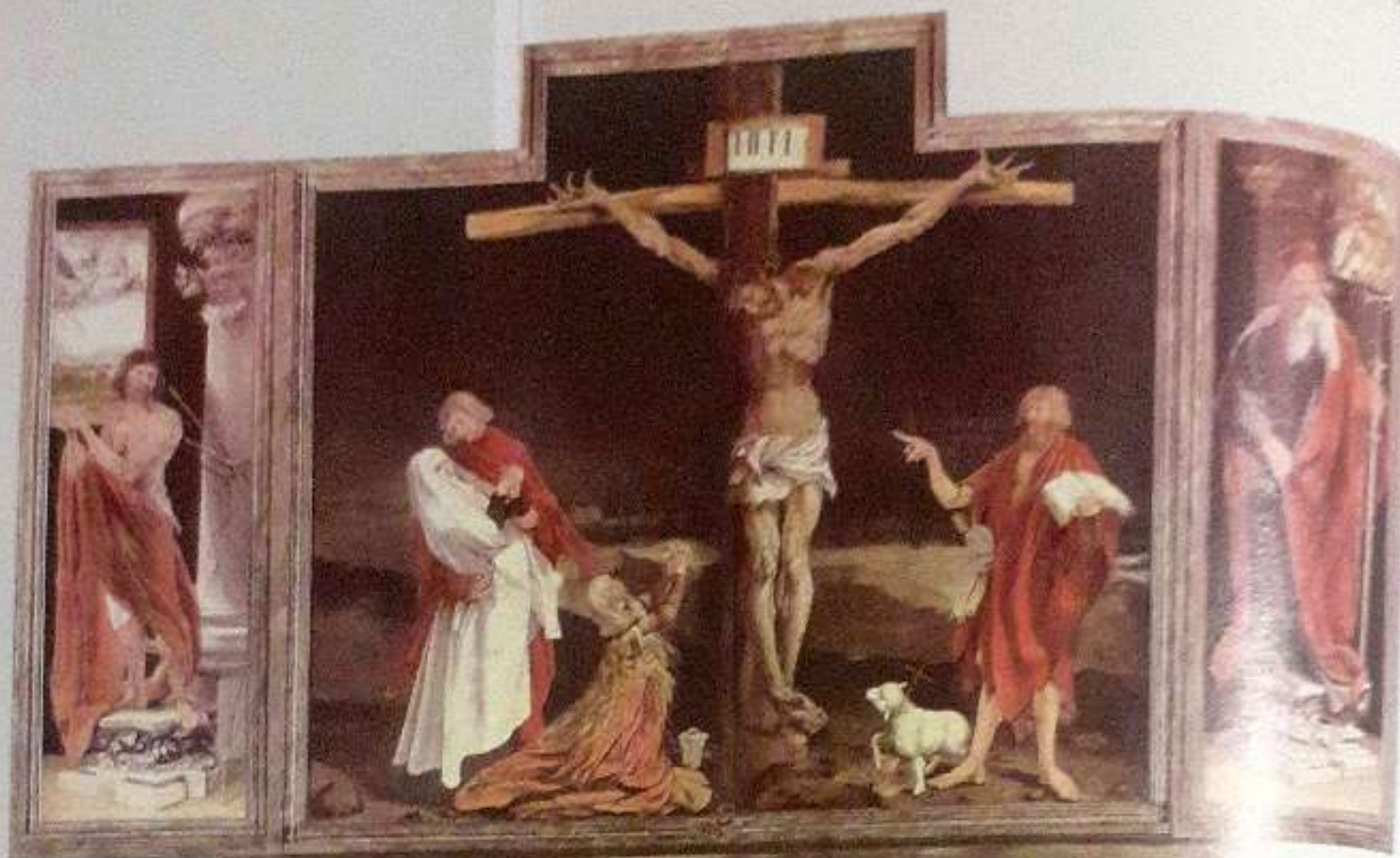

Яйцето се смята от християните за символ на възкресението.

Великденските яйца са боядисани в червено, за да се означава кръвта Христова, черупката представя символично гробницата на Исус, а пропукването на яйцето е знак за неговото възкресение.

В неделята всички се чукат с боядисаните яйца, чието яйце остане здраво, той ще бъде жив и здрав през цялата година. На празника се ходи на гости; пожелават се кръстниците, родителите, носят се подаръци – торта, козунак, яйца.

Томислав Дяков, из „Народният календар“

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Защо Коледа и Великден са най-големите религиозни празници в християнския календар?
- ▶ Кои са най-важните моменти от земния живот на Исус Христос, които Коледа и Великден отразяват?
- ▶ Как се празнува Великден във вашето родно място или в дома ви? Разкажете за онзи Великден, който най-ясно сте запомнили.
- ▶ Опитайте се да нарисувате най-красивото великденско яйце, което можете да си представите.
- ▶ С какви думи и по какъв начин бихте честитили Великден на близките и приятелите си? Какво бихте им пожелали на празника?

▶ Матиас Грюневалд. Изенхаймският олтар – Разпети Христос и други сцени. 1512 – 1516 г. Музей „Унтерлинген“, Карлсруе, Франция

Християнският Великден е тясно свързан с един от големите празници на друга религия – еврейския празник Пасха. Като вече знаем, Тайната вечеря на Исус на четвъртия ден и Страстната седмица е именно пасхална вечеря. Заради връзката с Пасха Великден се чества според лунния календар на древните евреи. Затова Великден е подвижен празник в християнския календар, свързан е с първото пролетно пълнолуние и се празнува винаги в неделя, в периода между 4 април и 8 май.

ПРАЗНИКЪТ ПАСХА (ПЕСАХ)

Пасха (Песах) е един от най-големите празници на еврейския народ. И в него се преплитат природното и религиозното – той се чества по лунния календар, през пролетта, когато природата се пробужда и започва нов цикъл от живота. Същевременно Пасха е празник на освобождението на евреите от египетско робство и отбелязва едно от най-големите събития, за които се разказва в свещените книги на юдаизма и в книгата „Изход“ от Стария завет на Библията.

Някога, в дълбоката древност, евреите живеели в Египет и били роби на египетския фараон. На тях била възлагана най-тежката работа по строежите, те живеели в бедност и нещастие. Виждайки тези 400-годишни страдания, Бог наредил на един от тях на име Мойсей да изведе евреите от Египет и да ги доведе до Обетованата земя, която Бог бил отредил за тях. Така Мойсей станал водач на еврейския народ.

Той отишъл при фараона и му предал Божията воля – да освободи евреите от робство. Фараонът обаче отказал и тогава Бог започнал да изпраща бедствия и нещастия на египтяните. Накрая фараонът се подчинил и еврейският народ тръгнал на път, предвождан от Мойсей. Но владетелят не спазил обещанието си. Той тръгнал да преследва евреите с войската си, за да ги върне обратно в робство. На брега на Червено море Бог помогнал на Мойсей да извърши чудо – водите на Червено море се разделили, евреите минали по дъното на морето и се спасили. Египтяните тръгнали да ги преследват, но тогава водите отново се събрали и цялата им войска била унищожена. Затова Пасха (Песах) е празник на освобождението – той изразява свободата, почитта към традициите и предците, към миналото на еврейския народ и връзката между поколенията.

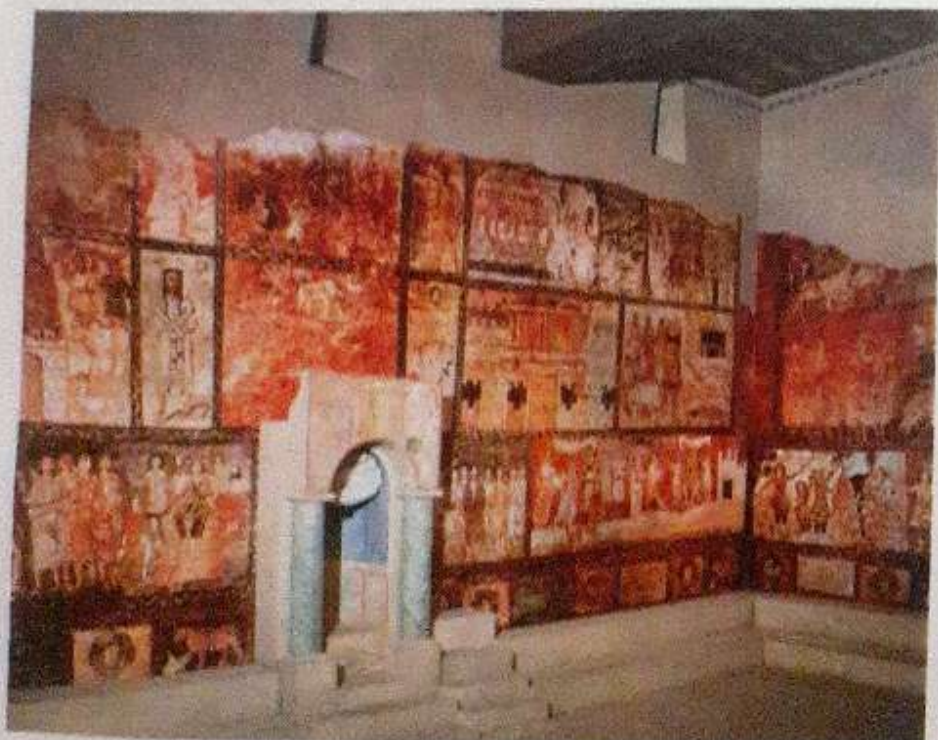
Събирането около празничната трапеза (наречено Седер

Ритуалният хляб маца, приготвен за празничната трапеза на Пасха.

Изход из Египет и прекосяване на Червено море. Еврейският народ пресича морето, докато е преследван от армията на фараона. Стенопис от синагогата в Дюра-Европос в Източна Сирия, ок. 244 – 256 г., детайл

Стенопис от синагогата в Дюра-Европос в Източна Сирия, ок. 244 – 256 г.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Преразкажете древната история, на която е посветен празникът Пасха (Песах).
- ▶ Как храната на пасхалната вечеря се отнася към събитията, свързани с робството и освобождението от Египет?
- ▶ Прочетете внимателно откъса от Пасхалната молитва. Какво е въздействието ѝ? Каква е ролята на повторението „защото милостта Му е вечна“?
- ▶ Как Пасхалната молитва „разказва“ историята за избавлението на евреите?

Песах) включва всички поколения от семейството, специална храна и ритуали. Чете се Пасхална Агада – разказ за избавлението на еврейския народ от робство. Сред ритуалите има например безквасен хляб (без мая, като този, който древните евреи са замесили при бягството си от Египет); горчиви треви и зеленчуци (да напомнят за горчивината и оскъдняването на робския живот), потопени в солена вода (да напомнят за съезването на робите); смес от настъргани ябълки, канела и вино (да напомнят за глината, от която някогашните роби правели тухли за строежите в Египет) и др.

Не само храната на масата „разказва“ древната история на бягството от Египет и освобождението на евреите. Най-малкото дете на масата отправя ритуален въпрос, отнасящ се до съдържанието и смисъла на празника. В отговор най-възрастният член на семейството чете на масата историята на спасението. Вечерта е съпроводена от ритуали и молитви, които отново и отново повтарят събитията, затвърждават историческата и културната памет. Ето откъс от Пасхалната молитва на еврейския народ:

... И разсече Червено море на части,
защото милостта Му е Вечна.
И преведе през него народа на Израел,
защото милостта Му е вечна.
А фараона и войската му удави в Червено море,
защото милостта Му е Вечна.
Който преведе Своя народ през пустинята,
защото милостта Му е Вечна.
...
И ни избави от нашите Врагове,
защото милостта Му е Вечна.
Който дава хляб на Всяка плът,
защото милостта Му е Вечна.
Славете Бога до небесата.

ПРАЗНИКЪТ КУРБАН БАЙРАМ

Курбан байрам е един от двата големи мюсюлмански празници – Рамазан байрам и Курбан байрам, като вторият се празнува 70 дни след първия. Датата му се изчислява по лунния календар, затова е подвижна, но винаги се пада през сента, между септември и ноември.

Всички ритуали на Курбан байрам са свързани със следната история от священата книга на мюсюлманите – Коран. Пророкът Ибрахим бил изцяло предан на Аллах и във всичко следвал неговите повели. Но един ден Аллах поискал от Ибрахим да му принесе в жертва своя единствен син Исмаил. Тази повеля се явила на Ибрахим и насън. Решен да изпълни волята на Аллах, Ибрахим се подготвил да принесе в жертва любимия си син, но в този миг Аллах чудодейно заменил мисълта с овен. Животът на Исмаил бил запазен по волята на Всевишния, а вместо него в жертва бил принесен овенът.

Ибрахим и Исмаил, 19. в.
Бруклински музей, Ню Йорк

Както вече знаем, древната еврейска религия и ислямът имат обща митологична основа. Затова не е чудно, че същия сюжет откриваме и в Стария Завет на Библията. Там Бог иска от Авраам да му принесе в жертва сина си Исаак, но в последния миг заменя момчето с жертвено животно. Така че тази история е обща и за трите религии – юдаизма, християнството и исляма. Нейният дълбок смисъл е в отхвърлянето на човешкото жертвоприношение и от трите религии – поради милостта на Всевишния и покорството на вярващите в него.

В тази история Всевишният изпитва предаността и покорството на своя слуга – дали той е в състояние да му даде дори единствения си син. И Курбан байрам е именно празник, на който се чества готовността на вярващия да жертва за Аллах най-скъпото си, да жертва всичко. Затова в центъра на празничния ритуал е курбанът (жертвата) на животното, който скрепява връзката между човека, общността и Бога.

Ритуалите на Курбан байрам повтарят главните черти на религиозния сюжет. За животното, избрано за курбан (най-често овен), се полагат специални грижи. Проявява се и щедрост – ако стопанинът няма стадо, той купува овена, но никога не бива да се пазари за цената му. Вярва се, че ако стопанинът прави сметки и се стреми да спести пари от цената на животното, Аллах няма да приеме жертвата му.

Вярва се също, че жертвеното животно не умира завинаги, а веднага се възнася на небето. Затова то не бива да има недостатъци, а да е здраво и силно, за да може един ден да пренесе стопаните си през моста Сърат, който според поверието свързва рая и ада. Животното трябва да има рога, за да може мъртвият да се хване за тях, докато преминава моста.

Преди жертвоприношението мъжът, който ще го извърши, произнася молитва. Ето откъс от нея:

Боже мой, това е от теб и за теб. Това е за теб, създателя на лицето ми, небето и земята. Вярвайки, се обърнах към теб... Молитвата ми, поклоненията ми, курбанът ми, животът ми, смъртта ми за теб е, Боже мой... Боже мой, както на пророка Мохамед и Ибрахим прие жертвите за теб, и това приеми от мен. Амин.

Има и строги правила, по които в общността се разпределя месото на жертвеното животно. То винаги се разделя на нечетен брой части – за общия курбан в джамията, за близки, роднини и съседи, за бедните и нуждаещите се, за семейството. На празника хората си ходят на гости, по-младите искат прошка от по-възрастните, скараните се сдобряват, посещават се гробовете на починалите близки.

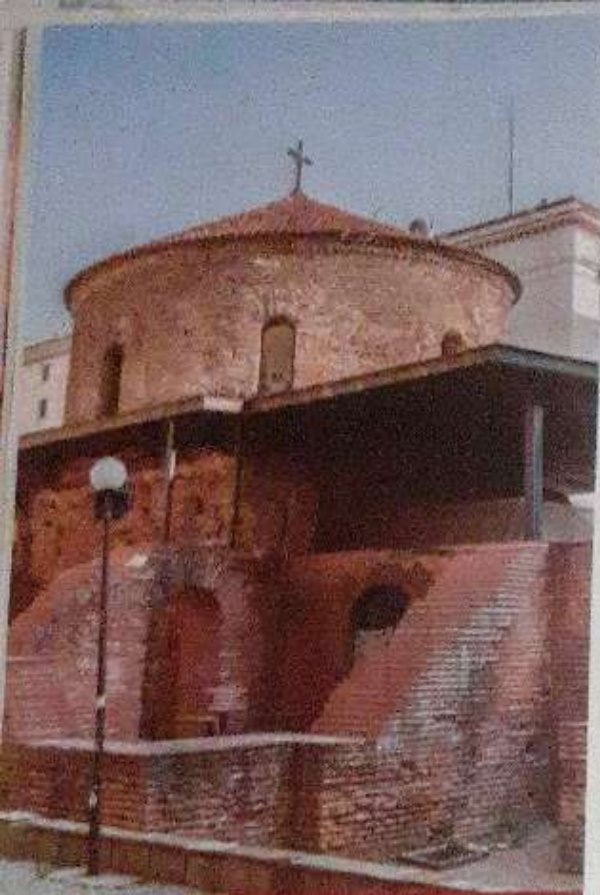
Миниатура от персийска
рукописна книга от 17 в.
на 17 в. илюстрираща
Welcome Library, Izmir

В това изobraжение на бога Марс (Арес) от старя османска персийска книга той има четири ръце, в които държи щикел, тризъбец, кама и близуван. Яхнал е овен, както казва в ирису него „по турски“ – с кръстосани крака.

Като имате предвид обичаите, свързани с празника Курбан байрам, разкажете в коя част от ритуала би могъл да участва бог Марс.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Преразкажете религиозния сюжет, с който е свързан празникът Курбан байрам.
- ▶ Как празникът осъществява религиозната връзка между хората и Бога?
- ▶ Какви са вярванията за жертвеното животно?
- ▶ Избройте най-важните ритуали на Курбан байрам.

Ротондата „Св. Георги“ в София, един от най-старите действащи християнски храмове в света.

Статуя на св. Георги в Москва. Светецът е смятан за покровител на столицата на Русия, както и на други градове, като Бейрут, Генуа, Люблина и Фрайбург.

ПРАЗНИКЪТ ГЕРГЬОВДЕН

Гергьовден е един от най-големите пролетни християнски празници – той се пада на 6 май и е свързан с почитта към свети Георги, покровител на овчарите и стадата.

Гергьовденските празнични ритуали се изпълняват във всички краища на България и са свързани отново с плодородието, пролетното възраждане на природата и увеличаването на стадата. На много места из страната момите и момците берат цветя и зелени клонки в навечерието или в ранната утрин на празника и закичват с тях себе си, вратите на домовете и кошарите на стадата. Люлеят се на люлки, вързани по дърветата и пеят гергьовденски песни. На Гергьовден и издояването на овцете има характер на празничен ритуал. Също така се принася в жертва първото агне, родило се през годината.

Свети Георги в народните вярвания е не само покровител на овчарите и стадата, на когото се принася в жертва първото родено агне през пролетта. Той е и свети Георги Победоносец, който според редица народни легенди е спасил хората от зло чудовище:

Легендата за свети Георги, който убива змей, е широко известна в целия християнски свят. Според нея на връщане от воински поход той видял една плачеща девойка край езеро в близост до град на езичници. От нея разбрал, че жителите на града почитали като бог един огромен змей, който живеел в езерото, затова всяка година му обричали като жертва по девойка, а тази година дошъл редът и на самата царска дъщеря. Напразно светецът воин се опитвал да убеди нейния баща да се откаже от своя бог и кръвавите жертвоприношения в чест на чудовището, а да приеме християнската вяра, която изисква най-вече смирена доброта и милостивост. Накрая царят приел да се покръсти заедно с целия си народ само ако младият воин докаже силата на своя Бог и победи змея. Георги приседнал край езерото и като склонил глава в skutите на красивата девойка, задрямал.

Изведнъж водите на езерото се разбушували и от тях се показал огромният змей, който се устремил към обречената му жертва. Девойката заплакала, една сълза капнала върху лицето на момъка и го разбудила; като скочил на нозе, той грабнал оръжието си, изрекъл молитва към своя Бог и се насочил към змея – с един удар посякъл злобоната му глава... От туловището му излезли цели всички погълнати по-рано девойки, които се радвали на свободата и се прегръщали със своите плачещи родители.

Царят удържал на думата си и приел християнството заедно с целия си народ, а свети Георги се прибрал в своя роден край, където вече били чули за славния му подвиг.

Тодор Моллов, из „Свети Георги убива сура лъмя“

Свети Георги е един от малкото светци, почитани както от християни, така и от мюсюлмани. В Палестина, където е роден и живял светецът, той е познат като местен герой. На това учениците отдават широкото разпространение на името като Екхадр и Джерис – арабските разновидности на името Георги.

Гертъовден е и толям празник на ромите в България – те го наричат Ерделез. На много места го празнуват не само роми християни, но и роми мюсюлмани. Празнуването на Гертъовден (Ерделез) е свързано с вярването, че свети Георги е спасител на ромите, и с легендата, че той убил змея, който започнал да изяжда ромското племе. Освен това Ерделез се празнува като начало на пролетта, на топлото и благодатно време.

Гертъовден е и имен ден на всички, които носят имената Георги, Гертана, Гюрга, Ганка, Ганчо. На Гертъовден – 6 май – своя официален празник празнува и Българската армия.

Свети Георги, икона, Захари Зограф.
Църква „Успение Богородично“, Копривищца

ДА СЪПОСТАВИМ

Коледа, Великден, Пасха, Курбан байрам и Гертъовден са големи празници на различни общности и религии. Между тях обаче има и много сходни неща. Едно от тях е, че празниците изравняват хората от общността – празникът е и за богатите, и за бедните, и за семействата, и за самотните хора. Нещо повече – обичаят задължава общността да се грижи за онеправданите. Коледа и Великден са традиционни дни за благотворителност, на пасхалната вечеря семействата канят и непознати мигруващи по улицата, на Курбан байрам една част от месото на курбана задължително се отделя за бедните.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► С какво празниците правят отношенията между хората по-добри?

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Преразкажете по-подробно някои ритуалите и обичаите на празника Гертъовден.

► Изпробвайте романтичния характер на легендата за свети Георги (тази си история има най-вероятно корени на коронидите на цари, чиято династия споделя българите на 6 май и черти на старинни свикане на българския празник)?

► Направете съпоставка между легендата за свети Георги и борбата на Косака с ланката от приказката „Тримата Братя и златната ябълка“, като отбележите и приликите, и разликите между тях.

► Защо каиби славяните свети Георги е почитан и от хора, които изобщо не са религиозна вяра?

► Кол от ромите на свети Георги – таян на покровител на обчарите и стагата от таян на победител на злото зуройце – е накарала българската армия да го приеме за свой покровител като изразител на воинската храброст, доблест и чест?

1. Разделете се в класа на пет групи.
2. Всяка група да събере информация за един от религиозните празници.
3. Определете срок за събиране на информацията.
4. Потърсете в интернет:
 - описание на основните ястия, характерни за проучвания от вас празник;
 - изображения (снимки) на тези ястия;
 - описание на религиозното значение на ястията.
5. Изгответе табло или електронно представяне, например със заглавие „Празничната храна на... (Коледа, Великден, Пасха, Курбан байрам, Гергьовден)“. Върху таблото поставете снимките и текстове с информация за тях. В електронните представяния всяко изображение на обредна храна и текстът към него да бъдат на отделен слайд.
6. Изберете един говорител, излъчен от групата, който да представи вашата работа пред класа.
7. Жури с председател вашият учител и петима ученици, представители на всяка от групите, да оцени и класира проектите.
8. Окачете таблата в класната стая или в коридора на училището.

Сигурно ви е направило впечатление, че важна част от религиозните празници е храната. Към тази храна обикновено има специални изисквания – например да бъде постна или от животински произход, ястията да бъдат определен вид и брой, част от нея да се раздава на други хора и т.н. Разработете проект на тема „Празничната храна“ – потърсете допълнителна информация в интернет, подгответе табло или електронни представяния, посветени на религиозните празници Коледа, Великден, Пасха, Курбан байрам и Гергьовден. При изпълнението на проекта следвайте следните стъпки:

ДА РАЗСЪЖДАВАМЕ

Какво са за вас традиционните празници днес?

Начин религиозният човек да скрепи още веднъж връзката със своя Бог и с общността? Начин нерелигиозният човек да осъзнае богатството и многообразието на различните културни традиции? Начин различните хора да се приобщят един към друг в обща радост и желание за добро? Или просто повод за почивка и събиране с други хора? Или ненужна отживелица?

Разсъждавайте по тези въпроси и привеждайте различни примери в отговорите си.

ДА РАЗГОВАРЯМЕ

► Какво вие лично разбирате под „празник“ – кой е най-големият празник в досегашния ви живот, който най-ясно сте запомнили? Разкажете за него в клас.

► При какви случки, събития или състояния днес можем да употребим изразите „нашият празник“, „моят празник“, „празнично настроение“, „празнично изживяване“? Разговаряйте за това и дайте примери от ежедневието си.

► Разговаряйте в клас на тема: „Нашият празник“ независимо дали празникът ви е традиционен, религиозен, официален, училищен, или какъвто и да било друг. Потърсете онзи общ повод за празнуване, който би представил вашия клас като общност, обединена от обща история, ритуали и повод за радост. Посочете или съчинете празник, който наистина ви обединява независимо от различията помежду ви.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Направете описание на тема: „Традиционният празник днес“.

НАРОДНИТЕ ПРАЗНИЦИ:

Традицията свързва природните явления и промени с религиозните вярвания в празниците; те имат едновременно фолклорен и религиозен характер и винаги са колективни.

ПРАЗНИЧНИТЕ РИТУАЛИ:

Ритуалите са поредици от действия, които укрепват връзката между хората и връзката на хората с Бога; те също са традиционни и се предават от поколение на поколение; на празниците храната, благопожеланията, песните, молитвите и поведението на хората имат ритуален характер.

ПРАЗНИЦИ И РЕЛИГИЯ:

Коледа, Великден и Гергьовден са християнски празници, Пасха е еврейски, а Курбан байрам – мюсюлмански; всички те са свързани със сюжети и събития от свещените книги на трите религии и от наследствата на традицията.

РАЗЛИЧИЯ И ПРИЛИКИ МЕЖДУ ПРАЗНИЦИТЕ:

Въпреки големите различия между празниците и религиите на различните общности всички празници скрепяват връзките между хората, изискват милост и грижа към бедните, болните и нещастните. Да се уважи празникът на друга религиозна общност, е обичайно по българските земи.

ДУМИ И ОБРАЗИ

Тук художникът е нарисувал фламандски празник. Ние не знаем какво празнуват фламандците, изобразени на тази картина, и нека за момент забравим за конкретната земя, историческата епоха и хората, които тя изобразява.

Да си представим, че това е Празникът – всеки празник и едновременно с това всички празници, за които говорихме досега.

Хората на картината танцуват, приготвят храна, занимават се с най-различни неща, но са в общо пространство – те са много, весели са и са заедно. Нека сега си представим, че в голямата тава в центъра приготвят например коледна боговица или великденски козунак. Че зад прозореца на къщата вдясно надничат семейство, което след малко ще седне на пасхалната трапеза. Че мъжът и жената, надвесени над преградата, гледат към жертвените животни, подготвени за Гергьовден или Курбан байрам.

Празник, 16. в. Питер Брьогел Младия (1564 – 1638)

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Защо според вас тази картина ни позволява да видим в нея всеки традиционен празник, който пожелаем?
- ▶ Съчинете разказ по въображение на тема „Всички празници ведно“.

- Весела Коледа, Вуйчо! Бог да ти помага! - извика един весел глас. Беше гласът на племенника на Скрудж, което се втурна твърдо, че за стария човек благопожеланието беше първото указание за приближаването му.

- Ами! - каза Скрудж. - Глупости!... Весела Коледа! Стига с тая весела Коледа! Какво е за човека Коледата, освен ден за плащане на сметки без пари; ден, в който ставаш с една година по-стар и нито с една статинка по-богат...

- Вуйчо! - възкликна умолително племенникът.

- Племеннико! - отвърна строго Вуйчото. - Чествай Коледата по твоя си начин и ме остави аз да я чествам по моя.

- Чествай я! - повтори племенникът на Скрудж. - Но ти не я честваш.

- Да! тогава да я оставя на мира - рече Скрудж. - Много добро да ти донесе! Като че ли някога ти е донесла нещо добро!

- От много неща съм можел да извлека

добро, но не съм се възползвал, така са е отвърна племенникът. - Между тях е и Коледата. Но положително винаги съм мислил за коледните празници, когато се настъпвали - Вън от почитта, която се полага на светлото им име и първопричина ако изобщо нещо, свързано с тях, може да се отдели от това, - като за благодарно време; време за добрини, за опрощаване, за милосърдие, приятно време, единното и познато време в дългия годишен колежд, когато мъже и жени, сякаш по общо съгласие, отварят свободно заключените си сърца и поглеждат на по-нищите от тях така, като че ли наистина са им стъпнали за към гроба, а не като на друго рас същества, тръгнали на други пътешествия. И следователно, Вуйчо, макар Коледата никога да не е пунала зрънце злато или сребро в джоба ми, смятам, че тя наистина ми е донесла добро и ще ми донесе добро; а си казвам: Бог да я благослови!

Чарлз Дикенс, из „Велика песен“
(превод Нина Доспевска)

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Защо Скрудж смята Коледа и коледните благопожелания за „глупости“?
- ▶ Как племенникът на Скрудж защитава празника? Кои от думите му са най-убедителни?

ВЪЗКРЕСЕНИЕ

Елисавета Багряна

Усещаш, тръпне и разтваря се земята
и всичко - до невидимото зрънце,
което си заровил във недрата ѝ -
възкръсва за живота и за слънцето.

Край тебе пъпките набъбват и се пукат,
мирише на зеленина и влага.
На срещната антена гълъб гука
и мека топлина лежи на прага.

Ти тръгваш с пламъче великденско във шепет
Къде ще стигнеш? Може би на върха?
Но бди, крепи надеждата и трепета
като крило в сърцето ти да пърхат,

в сърцето твое и сърцето на народа ти -
че тъмен кръст над всички е надвесен.
Добрният дух да стане и ни води,
да ни дари живот - Христос възкресе!

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Кое е основното чувство в стихотворението на Елисавета Багряна?
- ▶ По какъв начин във „Възкресение“ се съчетават пролетното възкресение на природата и възкресението на Христос?

За пасхалната вечеря слагаха дългата маса във всекидневната, подреждаха я и може би стаята именно за този случай беше толкова дълга, на масата имаше място за много хора. За тази вечер, която се празнуваше в нашия дом, се събираше цялото семейство. Беше обичай да се канят двама-трима чужди, които просто повикваха от улицата, отреждаха им място на трапезата и те празнуваха с нас.

На горния край на масата седеше дядо и четеше „Агадата“, преданието за бягството на евреите от Египет. Това беше най-тържественният миг... Всичко беше много топло и уютно, господстваше атмосферата на един прастар разказ, в който всичко бе точно описано и имаше своето място...

Като най-малък и аз имах своя, и то немаловажна роля. Трябваше да кажа „Ма-

нищана“. Разказът за бягството от Египет се предхожда от въпроса за повода за празника. Най-малкият от присъстващите пита в началото какво означават всички тези приготовления – хлябът без квас, горчиците билки и другите необичайни неща на трапезата. Разказвачът, в случай дядо, отговаряше на въпроса на най-малкия с подробната история за бягството от Египет. Без мой въпрос, който аз казвах наизуст, като при това държах книгата в ръка и си давах вид, че чета, разказът не можеше да започне. Известни ми бяха подробностите в него, често ми ги бяха обяснявали, но по време на цялото четене не ме напускаше чувството, че дядо отговаряше на мой въпрос. И така, това беше и за мен тържествена вечер.

Елиас Канети, из „Спасеният език“
(превод Елисавета Кузманова)

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Преразкажете ритуалите на пасхалната вечеря така, както те изглеждат през детския поглед.
- ▶ Какво прави вечерта толкова тържествена в очите на детето?

Баща ми казваше, че като Хасан ага няма друг в село. Затова винаги при среща внимателно го наблюдавах. Висок, строен, леко приведен от годините, с бяла подстригана брада и сини като мъниста очи. Говореше тихо, благо. С дядо бяха приятели и дълго си приказваха на пейката.

Една сутрин, когато слънцето весело грееше и агънцата с прегракнали гласчета блееха, в двора на Хасан ага имаше оживление. Почти всички от семейството бяха се събрали около жертвения овен. Преди изгрев-слънце най-възрастната жена го беше кьносала и сега децата го доукрасяваха с цветя и червени конци...

– Комшиите днес имат празник. Курбан

байрам – каза баща ми и продължи: – Хасан ага се е пременил като за сватба.

Към обяд някой извика на вратата. Дядо забърза по калдъръма. Бе Хасан ага.

– Абе, комшу, нали знаеш, днес е нашият Курбан байрам, та това е за вас – рече той и подаде тава с овнешки бут в нея.

– Благодаря, има и по-нуждаещи се от нас... – каза тихо дядо.

– Да помниш, че докато съм жив, тъй ще е – отвърна приятелят му и тръгна към дома си.

Дядо се усмихна и рече:

– Златно сърце има нашият съсед.

Слави Славов, из „Съседни“

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Защо Хасан ага има „златно сърце“?
- ▶ Кое е най-важното в отношенията между хората от различни общности?

Св. Георги убива змея.

Ето как писателят Георги Господинов си припомня детския миг, в който е узнал произхода и значението на своето име:

„Всяка година на този ден дядо ми, който също се казваше Георги, колеше агне. Бях много малък, по-малък от собственото си име, и ми прибираха Вкъщи, за да не гледам кръвта. Баба ми казваше, че аз и дядо Георги носим името на един много храбър светец, който с копие то си убива змей. А пък аз все си представях този светец като дядо ми, който поради липса на змей е принуден да заколи агне. Много исках да ме пуснат при него и заедно да намерим истински змей в двора. Кой знае защо, мислех, че се крие при прасето.

Сега, когато пораснах, знам, че всеки – както и да се казва – си има своя змей. И колкото повече се страхуваш от него, толкова по-голям и страшен става той“.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Как в детското съзнание са се смесили гергьовденското обредно колене на агне и борбата на свети Георги със змей? Весела или тъжна е тази история? Или и двете?
- ▶ Как разбирате думите „всеки – както и да се казва – си има своя змей“? Припомнете си и народната поговорка „На страха очите са големи“.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ ЗА ПРЕГОВОР КЪМ ДЯЛ II

1. Кои са най-характерните черти на народните легенди?
2. По какво българската фолклорна легенда „Господ и дяволът правят света“ прилича на библейската история за сътворението на света и по какво се различава от нея?
3. Кои са най-характерните черти на фолклорните вълшебни приказки?
4. Как е изразена битката между доброто и злото в приказката „Тримата братя и златната ябълка“?
5. Защо двете девойки от „Златното момиче“ са опозиционна двойка приказни герои?
6. С какви черти и качества народният разказвач е надарил носителите на доброто в „Тримата братя и златната ябълка“ и „Златното момиче“?
7. Как са представени отношенията между отделния човек и общността в песента „Троица братя града градяха“?
8. Празници на кои религиозни общности са Коледа, Великден, Пасха, Курбан байрам и Гергьовден?
9. Кои са главните празнични ритуали на Коледа, Великден, Пасха, Курбан байрам и Гергьовден и какво е тяхното значение?
10. Направете кратко изложение на тема: „Какво зная за фолклорния модел на света“.

РАЗЛИЧНИ
РАЗКАЗИ
ЗА ЧОВЕКА
И СВЕТА

РАЗЛИЧНИ РАЗКАЗИ ЗА ЧОВЕКА И СВЕТА

Фолклорът и литературата са различни разкази за човека и света. И в двете изкуства словото е от първостепенно значение. И за двете изкуства най-важен е човекът – в неговите отношения с другите хора и със заобикалящия го свят. Но между тях има и много големи разлики:

1. Литературата е изкуство само на словото, докато във фолклора словото не е само, в него участват също мелодията, музикалният инструмент, обстоятелствата, в които звучи фолклорната творба, действията на хората при различни празнични ритуали.
2. Литературната творба има автор и чрез нея той изразява своите собствени, лични идеи и представи за света и човека. Във фолклора няма отделен автор и фолклорната творба винаги изразява колективни идеи и представи за света и човека.
3. Литературната творба има веднъж завинаги установен писмен текст, а пък фолклорната творба съществува под формата на множество устни варианти.
4. Възприемателят на литературата е читател – той може да остане насаме с книгата. Възприемателят на фолклора е слушател, част от множество слушатели и често пъти – непосредствен участник в колективното пеене, танцуване или разказване.

В този дял от учебника ще се срещнем и с фолклорни, и с литературни творби. Ще видим как те изграждат картини на света как представят доброто и злото, красивото и грозното. И какви ни казват за различията между хората, за сложността и многообразието на човешките отношения.

ХАЙДУТИ

Христо Ботев

ХАЙДУТИ

Баща и син

Я надуй, дядо, казва
след теб да байна
песни юнашко, хай
песни за вехти
за Чавдар стра
за Чавдар вехт
синът на Пет
Да чуят мом
по сборове и
юнаци по пла
и мъже в хлад
какви е деца ре
раждала, ражд
българска майк
какви е момчи
хранила, храни
нашата земя хуб
Ах, че мен, дядо
любовни песни д
а сам за тегло д
за тегло, дядо, с
и за своите си к
кахъри, черни я
Тъжно ми ъ, дя
ала засвири – не
аз нося сърце ю
глас имам меде
та'ко ме никой
песента ще се
по гори и по до
горите ще я по
долища ще я п

ХАЙДУТИ

Христо Ботев

ХАЙДУТИ
Баща и син

Я надуй, дядо, кавала,
след теб да викна – запея
песни юнашки, хайдушки,
песни за Вехти Войводи –
за Чавдар страшен хайдутин,
за Чавдар Вехта Войвода –
синът на Петка Страшника!

Да чуят моми и момци
по сборове и по седенки;
юнаци по планините,
и мъже в хладни механи:
какви е деца раждала,
раждала, ражда и сега
българска майка юнашка;
какви е момци хранила,
хранила, храни и днеска
нашата земя хубава!

Ах, че мен, дядо, додея
любовни песни да слушам,
а сам за тегло да пея,
за тегло, дядо, сюрмашко,
и за своите си кахъри,
кахъри, черни ядове!
Тъжно ми ѝ, дядо, жално ми ѝ,
ала засвири – не бой се, –
аз нося сърце юнашко,
глас имам меден загорски,
та'ко ме никой не чуе,
песента ще се пронесе
по гори и по долища –
горите ще я поемат,
долища ще я повторят,

Христо Ботев (1848 – 1876) е един от най-големите поети на България, оставил неизличими следи в българската литература, история и култура. Той е роден на 6 януари 1848 г. (по стар стил 25 декември 1847 г.) в Калофер в семейството на Ботьо Петков.

Учи в Карлово и Одеса, по-късно за кратко е бил учител.

Главната му дейност е в подготовката и развитието на българското националноосвободително движение.

От 1867 г. живее в Румъния, където взема дейно участие в работата на Българския революционен централен комитет. Сътрудничи на емигрантския печат и сам издава революционния вестник „Дума на българските емигранти“. В този вестник през 1871 г. Ботев публикува своята творба „Хайдути“.

През 1876 г., когато избухва Априлското въстание, Ботев организира чета, която превзема австрийския кораб „Радецки“ и принуждава капитана да спре на брега край Козлодуй. Четата тръгва към Враца, за да подпомогне въстаналите българи. Христо Ботев загина в бой на 1 юни (20 май стар стил) 1876 г. във Врачанския Балкан.

РЕЧНИК

Вехти – стари

Кяхъри – тревоги, грижи

**Св. Архангел Михаил Велик
Празник на Василева 18.7.
Символизъм във Фолклорния танцово-песенен ансамбъл**

и погледът ми във време
позлатено, дъгата ми сарда?
Тък Востане от те, ти пак
позлати ми време във време?
Където пак ми време
тво съм думам и думам
Востане ми, Востане време
за време и време да време
доброто време да време
когато в време по време,
пак ще си време песента!

Кад не във Чабдар войвода,
Кад не е слушал за него?
Чабдаркин ли изедник,
или турските севдари?
Обчар ли по планината,
или пак клетви скормаси!
Водил бе Чабдар дружина
тамо до двайсет години
и страшен бешин хайдутин
за чабдаркин и турци,
ако за клетви скормаси
Крало бе Чабдар войвода!
Запул му пее песента
на Странжа баир гората,
на Ирин-Пурин требата,
меден им кавал пригласа
от Цариграда до Сръбско
и с вас ми слас жътварка
от Бяло море до Дунав –
по румелийски полета...
Един бе Чабдар войвода –
един на баща и майка,
един на барна дружина,
мъничък майка остави,
опукал от патка отдели,
без сестра, Чабдар, без брати,
ни наведе найси роднина –
еден сол дубока изедник
и ребетимина дружина!
Хлапак дванайсетгодишен,
обчар го даде майка му,
по чужди брати да ходи,
на чужд клас да се научи,
на стон Чабдар, що стон –
стоим ми и от ден до плана!
И какво да ми стечени?

СЪСЛОВИЕ

Севдари – любители,
сладноколедници
Скормаси, скормасице – скормаси
(бродници), наричавано
Приселници – приселници
Арманан – подарък
Арманан – риза, носен
земеделийски работни
Копале, копеле – обидно
набаване за дете

и да ми думат в очите:
да имам баща Войвода
над токозмина дружина,
три кази да е наплашил,
да владее Стара планина,
а аз при вуйча да сега -
при тоз сюрмашки изедник!
каплето му да бава,
час по час да ме нахоква,
че съм се и аз увълчил,

РЕЧНИК

Ръда – ридзе

Хортувам – говоря

Гурбет – работа в чужбина за препитание и печалба

1. От колко части се състои стихотворението „Хайдутин“? Каква е ролята на въстъпление то („Я надуи, дядо, кавала...“)?

2. По какъв начин поетът изобразява славата на народните закрилници и мястото им в паметта на хората? Посочете съответните места от текста.

3. По какви места и пространства се носи славата на Чавдар войвода? Проследете как поетът е изградил образа на българската земя.

4. Защо според вас Ботев е избрал „Баща и син“ за подзаглавие на „Хайдутин“, при положение че диалогът на Чавдар и майка му заема централно място в творбата?

5. Опитайте се да преразкажете случилото се в „Хайдутин“ от името на майката на Чавдар.

6. Как Чавдар обосновава своя житейски избор пред майка си? Успява ли той да я убеди в правотата си? А вас?

7. Как разбирате израза на Ботев „Юнакът тегло не търпи“? Направете разказ по въображение с това заглавие, като съчините подвизите и добрите дела на Чавдар, които той е извършил като войвода на хайдушката дружина.

8. Прочетете факти за живота и делата на гюзи български хайдутини и разкажете за тях в клас.

че човек няма да стана,
а ще да гния в тъмница,
и ще ми капнат месата
на Кара баир на кола!...
Проклет бил човек вуйка ми!
Проклет е, майко – казвам ти,
не ща при него да сега,
копилето му да бавя
и крастите да му завръщам.
Яли ги свраки и псета!

При татка искам да ида,
при татка в Стара планина;
татко ми да ме научи
на к'врто иска занаят.“

Зави се майка, замая –
камък ѝ падна на сърце;
гледа си в очи Чавдара,
във очи черни, големи,
гладу му глава къдрава
и ръда клета, та плаче.
Чавдар я плахо изгледа,
и с сълзи и той на очи,
майка си бърже попита:

„Каж ми, мале, що плачеш?
Да не са татка хванали,
хванали или убили,
та ти си, мале, остала
сирота, гладна и жьдна?...“

Прегърна майка Чавдара,
в очи го черни целуна,
въздъхна, та му продума:
„За тебе плача, Чавдаре,
за тебе, дете хубаво,
писано още шарено:
ти ми си, синко, едничък,
едничък още мъничък,

а лоши думи хортубави
как ще те майко прека
да идеш, синко, с татко
хайдутин като ще стана
Татко ти ѝ снощи до
за тебе, синко, да пи
много ме ѝ съдил и хорт
що съм те, синко, пра
при вуйча ти, а не пр
да види и той, че има
хубаво дете юначе,
далеч ли да го провед
на книга да се изучи,
или хайдутин направ
по планината да ходи
Триста ѝ заръци заръ
в неделя да те провед
на хайдушкото сбори
Ще идеш, синко Чавд
едничко чеда на майк
Ще идеш утре при не
ала те клетва закл
ако ти ѝ мило майко
да плачеш, синко, да
с дружина да те не в
а да те далеч провед
на книга да се изучи
майци си пигма да пи
кога на гурбет отиде

Рипна ми Чавдар от
че при татка си ще
страшни хайдутини да
на хайдушкото сбори
а майка ядна, жалост
дете си мило прегър
и... пак заръда, заплак

Българските хайдутини са били въоръжени предимно със саби и п

ХАЙДУТИТЕ И НАРОДНАТА ПАМЕТ

Хайдушкото движение на българите е характерно за епохата на османското владичество, когато отделни смели мъже и жени са напуснали родния дом и с оръжие в ръка са отмъщавали за злините и несправедливостите. „Хайдутин“ е турска дума, която означава *разбойник, крадец*. Тя отдавна е навлязла в българския език, но с течение на времето е променила значението си – „хайдутин“ започва да означава *народен закрильник, който се бори с безчинствата и несправедливостта и защитава онеправданите*. Ето как Ботев е сложил едно до друго и двете значения на думата – като отнасящи се за различни хора и дела. Чавдар е *хайдутин* за чорбаджии и турци и *крило* за клетите сиромаси:

*И страшен беше хайдутин
за чорбаджии и турци;
ала за клетки сиромаси
крило бе Чавдар войвода!*

В „Хайдути“ Христо Ботев следва примера на фолклорните хайдушки песни, в които народът възпява живота, подвизите и смъртта на народните закрилници. Творбата започва с встъпление, което разкрива славата на Чавдар войвода и неговото безсмъртие в паметта на хората. Поетът сякаш възлага на народния певец да изрази тази слава – „*Я надуй, дядо, кавала*“ – и сам влиза в ролята на народния певец – „*след теб да викна – запей*“.

В свой журналистически текст в „Дума на българските емигранти“ от 1871 г. (същата година, в която е публикувал и „Хайдути“) Ботев описва заловените момчета от четата на Добри войвода така: „*Пак викна народът, пак писнаха жени и деца, пак сълзи, пак прегръщания, прощавания... Но кои бяха тези злочести, като зверове заковани в желяза?... Другарите ми, наши другари, братя. Хайдути, народни хайдути!*“. Какво значение влага тук Ботев в думата *хайдути*?

БАЩА И СИН, МАЙКА И СИН

Подзаглавието на „Хайдути“ е „Баща и син“ – дванадесетгодишният Чавдар е син на легендарен хайдутин, той е „*синът на Петка Страшника*“. Връзката между бащата и сина в творбата не е само родова – синът решава да последва баща си, да направи същия житейски избор като него, да приеме същите ценности на борбата, свободата и справедливостта.

Хайгут Велко (Войвода Велико Петрович), началото на 19 в.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Защо в „Хайдути“ Христо Ботев следва традицията на фолклорната хайдушка песен? В какво се изразява нейната сила за паметта и ценностите на хората?

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Извадете от текста на разговора на Чавдар и майка му всички думи и изрази, които показват техните чувства и отношения.
- ▶ Защо, въпреки че не се появява пряко в историята от „Хайдутини“, образът на бащата е толкова силен в съзнанието на неговия син?
- ▶ Преразкажете историята на Чавдар в „Хайдутини“.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Как в „Хайдутини“ е изразена противоположността на доброто и злото?
- ▶ На какво се дължи слабата на героя в „Хайдутини“?

И все пак бащата остава „зад кадър“, майката е тази, която предава думите и волята му на Чавдар. Основната част от текста съдържа диалог между момчето и майка му. Тези диалози също е характерен и за народните песни. Майката иска за живота си мирен и спокоен живот, дори с цената на бедност и лишения като ратай при вуйчото чорбаджия. Когато чува за избора на Чавдар, тя страда („камък ѝ падна на сърце“) и е изплашена от неизвестността и опасностите, които очакват детето ѝ извън дома. Въпреки че укорява майка си за жадността, която му е отредила („Що си ме, майко, продала...“), Чавдар относя към нея с нежност и грижа („Чавдар я плахо изгледа с сълзи и той на очи /... Кажете ми, мале, що плачем?“). Тези диалози показват различен начин в отношението към бащата и към майката, личат нравствените качества на героя, неговата решителност и човечност едновременно.

ДОБРОТО И ЗЛОТО. СЛАВАТА НА ГЕРОЯ

Ботевата творба ясно посочва битката на Чавдар като борба между доброто и злото – „доброму добро дойде, / лошия нож по глава“. И зло („лошия“) не е виден само в лицето на чуждата османска власт, но и на своите – българите, които измъчват и ограбват други българи („чорбаджии и турци“) дори в лицето на близък роднина, какъвто е вуйчото на Чавдар. Затова и борбата на хайдутината надхвърля поведението си и тогавашните исторически обстоятелства – днес тя се вижда като борба срещу зло изобщо, срещу всяко зло, победено от силата на човешкия дух и волята за свобода.

Затова и песента – а заедно с нея и безсмъртната слава – достига до всички. До мирните хора в тяхното ежедневие („моми и момци / по сборове и по седенки“) и до разбунтуваните, които не приемат съществуващия ред („юнаци по планините“). До пределите на пространството, в което живеят и страдаха тогавашните българи – „от Цариграда до Сръбско Бяло море до Дунав...“. Дори самата природа пренася песента и славата („горите ще я поемат, / долища ще я поесторат“). „Затуй му пее песента / на Странджа-баир гората, / Ирин-Пирин тревата“.

ДА СЪПОСТАВИМ

Прочетете следния откъс от българска фолклорна хайдушка песен, записана в Котел:

Стоян по двори хогяше,
по двори калдарьмени,
по бяло мермер камъне,
по плочи, по седефяни,
и на майка си думаше:
– Я чувай, мамо, я чувай –
кукувицата кукува,
като кукува, хортува:

„Де да е Стоян млад юнак,
тука в гората да доде,
байрякът да си развие,
юнаци да си събере!“

Стояну мама думаше:
– Мълчи, Стояне, не думай,
че ти си един на майка,

аз та бунтовник не пуцам!
Стоян майци си думаше:

– Пуцаш ма, майко, не пуцаш,
пак ща бунтовник да идя!
Съблече дрехи търговски,
облече дрехи юнашки...

...Като го видя майка му,
че тия жално заплака
и на Стояна думаше:

– Не ходи, синко, бунтовник,
че си на мама едничък,
за момче и за момиче,
как ша та майка прежали,
ако та, синко, убият!...

ДА РАЗСЪЖДАВАМЕ

...какви е деца раждала,
раждала, ражда и сега
българка майка юнашка;
какви е момци хранила,
хранила, храни и днеска
нашата земя хубава!

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► В този откъс от „Хайдутини“ на Ботев виждаме близостта между майката, която *ражда*, и родната земя, която *храни* чедата си (подобно на майката). Тази близост между майката и родината ви е позната и от Иван Вазов и неговото стихотворение „Де е България“ („Питат ли ме де зората...“) – припомнете си стиха „земя, що си ме кърмила“. В какво Христо Ботев, а и други големи български поети виждат приликата между родната земя и родната майка?

► Между Ботевото „сега“ и „днеска“ и нашето „сега“ и „днес“ са изминали над 150 години. Говорейки за Чавдар войвода, Ботев е изпълнен с възхищение в стиха „какви е деца раждала...“. А какви са чедата на земята ни днес? Съществува ли героичното (в различни форми и превъплъщения) и в нашия сегашен живот? Дайте примери.

► Съчинете разказ на тема: „Героичното днес“.

РЕЧНИК

Хогяше – ходеше

Калдаръм – улчна или дворна настилка от обли камъни

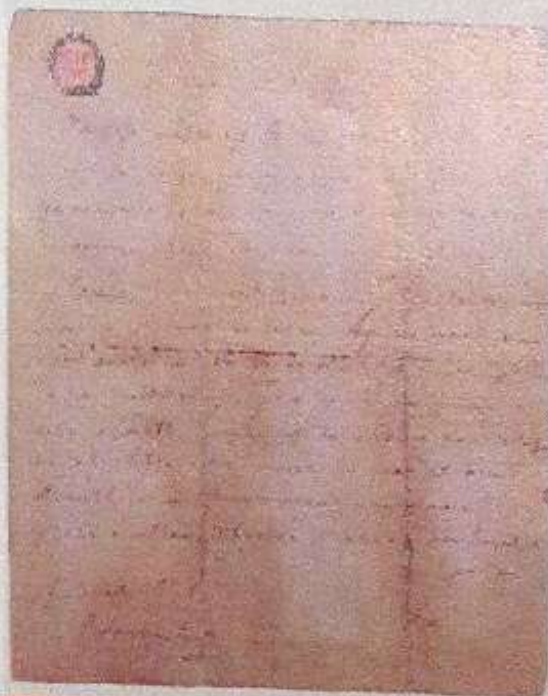
Мермер – мрамор

Седеф – вещество, покриващо вътрешната част на някои миди; използва се за изработка на украшения

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Съпоставете тази народна песен с „Хайдутини“ на Ботев. По какво личи, че големият български поет се е учил от народното творчество?

► Кои думи и изрази на майката от народната песен и майката от „Хайдутини“ най-много си приличат? Извадете ги в две колони в тетражките си и докажете приликата между тях.

Писмото, с което на 17 май 1876 г. Христо Ботев се прощава със семейството си, знаеючи, че може да загине в предстоящата битка.

РЕЧНИК

Козек, козек - забавля или пострепва, цапканиа от коза козми.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► За майка си Чавдар от Ботеваата творба е „мъничък“ - твърде рано е да стане хайдутин редом с баща си. За майка Стоян от Йовковата творба чичо му е стар, твърде късно е за него да излезе отново с хайдутите. Има ли значение дали човек е млад, или стар, когато реши да следва своя избор и волята си за свобода? Разговоряйте в клас по този въпрос, дайте примери и от днешно време и преценете в дискусиа дали примерите ви са подходящи, за да подкрепят твърденията ви.

ДА РАЗГОВАРИМЕ

В разказа на големия български писател Йордан Йовков „Илжикова поляна“ младият хайдутин Стоян е заложил родителите си в дома на стария си чичо Крайналията, който напоследък е бил хайдутин. Вече оздравял, Стоян се готви да тръгне в Илжикова поляна, където е хайдутинската дружина. И тогава изведнъж решава старецът:

- И защо стоя аз тука? Да храня кокошките и пернатото ли? Да събирам въхите по козеците ли? Слушай, Стояне - заговори той по-меко, но решително, - утре тръгвам с тебе. Ще дойда и аз на Илжикова поляна. И тъй като Стоян продължаваше да се усмихва, чичо му не вървеше на думите му, Крайналията го погледна право в очите и каза:

- Какво ме зведаш? Ще дойда. Трябва от дойда!

ОБОБЩЕНИЕ

ВРЕМЕ И МЯСТО НА ДЕЙСТВИЕТО В „ХАЙДУТИ“:

Епохата на османското владичество по българските земи, в която народните закрилници - хайдутите - са защитавали бедните и неоправданите и са отмъщавали за нанесените им злини.

РОЛЯТА НА ФОЛКЛОРА:

Художественото въздействие на творбата е в това, че Христо Ботев използва изразителността на народните хайдутински песни. Песента пренася славата на героя сред хората.

ГЕРОИТЕ:

Чавдар войвода, прославен в народната памет

- още 12-годишен избира да води достоен свободен живот, майката на Чавдар, която обич към него се опитва да го върне от своя му път; бащата - хайдутинът Ботев Страшника, чийто пример Чавдар решава да следва.

ВРАГОВЕТЕ И УГНЕТИТЕЛИТЕ НА НАРОДА:

Османските власти, но и българите, които измъчват и унижават хората - като войводата Чорбаджия, който е „сюрмашки издясък“.

ОСНОВНА ИДЕЯ:

За волния човешки дух, който пренебрегва сигурността на традиционния живот в името на борбата и свободата.

ДУМИ И ОБРАЗИ

Множественото число в заглавието на Ботева-та творба „Хайдутѝ“ ни кара да си ги предста-виме заедно, като множество хора. Подзагла-

вието обаче – „Баща и син“ – ни кара да спрем поглед върху отделния човек с неговата лична съдба, избор, чувства и преживявания.

Васил Захариев (1895 – 1971), Маринчо Бинбелов Страшния, 1935 г. Цветна гравюра на дърво. СГХГ, София

Борис Ангелушев (1902 – 1966)
Хайдутѝ, 60 те години на 20: 6. Рисунка туш, четка. СГХГ, София

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Разгледайте внимателно двете изображения на художниците Васил Захариев и Борис Ангелушев. В кое от двете можете да си представите вече порасналия и покрит със слава Чавдар войвода – като самотен конник или като вървяц сред другите във висока-та планина? Обяснете в клас отговора си.

СРЕД КНИГИТЕ

От векове насам в Англия се разказват легенди за Робърт от Локели, наречен Робин Худ. Сам жертва на несправедливост, Робин Худ напуснал бащиния си дом и заедно със своите приятели (Джон, Тък, Уил, Мъч) събрал множество недоволни и бунтуващи се хора в гората Шъруд.

Те отнемали богатството от алчните и зли бояташи, за да го раздадат на гладните и бедните. Отмъщавали за всяка несправедливост на тогавашната власт и така останали в паметта на английския народ. До днес сюжетът за Робин Худ е използван в множество книги и филми.

Ето какво пише английският поет от 19. в. Алфред Тенисън:

*В зората ранна дъbove вековни
за Робин Худ легенди ще шептят; –
за тебе, Тък, за Джон, Уил и Мъч –
навеки имената ви остават
като бръшляна в горската дъбрава.
Сигнал от рог и съсък на стрели*

*ловец, унесен във мечти, ще чуе
дори ако след цели сто години
по стъпките ви в Шъруд премине.*

*От книгата на Роджър Ланелин Грийн
„Робин Худ“ (превод Огюста Иванова)*

Статуя в Нотингам, Англия, изобразяваща Робин Худ, известен като защитник на бедните.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Откривате ли някои общи черти в начина, по който българският и английският поет изобразяват паметта за героя? За да отговорите, обърнете внимание на следните стихове:

„Затуй му пее песента / на Странджа-Баир гората, / на Ирин-Пирин тревата“ (Ботев) – „... дъbove вековни / за Робин Худ легенди ще шептят“ (Тенисън); „Да чуят моми и момци / по сборове и по седенки“ (Ботев) – „ловец, унесен във мечти, ще чуе“ (Тенисън).

ЛЕГЕНДА ЗА РОМА

Някога, може би преди хиляди години, когато по върховете на големите планини живеели боговете, а по полята и горите – щастливи и безгрижни хора, когато всички деца се раждали в мир и свободни, на върха на най-високата планина в един голям и много красив стъкло-кристален замък, откъдето можело да се види всяко земно кътче, живеели цар Баба и царица Дай. Най-голямото щастие на цар Баба и царица Дай били трите им красиви като звездици дъщери и един малък син на име Ром. Призванието, което им били отредили небето и боговете, не било никак леко. Те трябвало при раждане на дете, където и да било по земята, до четиридесетия му ден да го орисат и предначертаят живота му. По света се раждали много деца, но момчетата успявали да идат при всички. Не им оставало време да починат и да се видят с малкото си братче, което толкова много им завиждало, че били винаги заедно и все на път, че се срещали с толкова много хора. Момчето чувало толкова много разкази за хората, че тайно мечтаело да се срещне някога с тях. Да, но съдбата на Ром, отредена от боговете, била такава, че не бивало да се среща с хората, защото щял да им донесе нещастие. Не минало много време и Ром подготвил таен план за напускане на замъка.

В една лятна гореща нощ той взел най-бързия кон на баща си и препуснал към земния рай – към хората. Пътувал дълго, минал през много гори и поля, пресякъл дори Средиземно море и стигнал величествения град Александрия. Там той срещнал едно много красиво момиче, в което се влюбил и му предложил сърнето си. Любовта им била толкова голяма, че дори и не разбрали заклинанията, които се изсипали в една съдбовна за тях нощ. Цар Баба бил раз-

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Защо децата на цар Баба и царица Дай имат толкова различна съдба – момичетата да са винаги сред хората, а Ром – далеч от хората?
2. Как си обяснявате следното противоречие: според волята на боговете Ром трябвало да стои далеч от хората, защото щял да им донесе нещастие, но пък самият Ром смята, че „земният рай“ означава да си сред хората?
3. Съгласни ли сте с Ром, който нарушава Волята на боговете и на баща си, за да отиде при хората?
4. Преразкажете приказката от името на царица Дай. Обърнете внимание на изображението на пространството и времето в приказката – къде живеят боговете, къде е красивият замък на цар Баба и царица Дай, къде живеят хората и колко време минава от началото до края на приказката.
5. Съчинете разказ по въображение на тема: „По дългите прашни пътища“.
6. Харесва ли ви песента, която Ром пее на своята любима? Защо?

ярен, разбирайки за бягството на сина си Ром, и в тази мигновка небето се изсипали поройни дъждове и гръмотевици и заедно с тях се носели заклинанията.

Майчиното сърце на царица Дай било съкрушено. Облечена в сълзи, след всяко заклинание на цар Баба изпращала по едно добро заклинание за сина си.

Цар Баба: – И никога да няма място под слънцето за твоите поколения им напред.

Царица Дай: – И да бъдат много щастливи.

Цар Баба: – И никой да не разбира езика им по света.

Царица Дай: – И с пророчество хляба да си изкарват.

Цар Баба: – И по прашни пътища да ходят, и покрив над главата си да нямат.

Царица Дай: – И хубаво да пеят, и най-хубавите танци да танцуват техни.

Цар Баба: – Гонени отвсякъде да бъдат и хляба си да не изгубят.

Царица Дай: – Най-весели по нрав да бъдат.

Цар Баба: – Голи и боси да се скитат и нищо по света да не познаят. Орисах ви аз, царят на орисниците, и това да се съдбата ви, защото, сине мой, ти не послуша волята на боговете.

Царица Дай: – Орисах ви аз, царицата на орисниците, знайте, че моята любов ще ви закриля по пътищата тежки, че всеки дъжд са моите сълзи, че слънцето е моята усмивка, навсякъде ще бъда с вас.

И тръгнал Ром със своята любима по дългите и прашни пътища. Вървейки един ден, на пътя намерил една китара. Взел я и засвирил. В звуците той чувал гласа на майка си. И в този миг заръмвал ситен дъждец.

Откъде дошла китарата, така и никой не разбрал. Останала песента на Ром, която посветил на своята любима:

Пътища направих, за да те намеря,

и реки от сълзи.

Търся, търся едно момиче,

натезаха ми очите.

Красива и малка като цвете

в душата си те нося.

Разказал Михаил Георгиев

РАБОТА С ТЕКСТА

Стефан Стефанов, *Житие на Ром*

ИЗБОРЪТ НА РОМ

В началото приказката описва един свят, отдалечен от нас във времето – „маже би преди хиляди години“. Очевидно този свят е мирен и красив – хората са „чисти и безгрешни“, а „всички деца се раждат в мир и свобода“. В тази приказка сюжет няма чудовище, злодей или враг, който да заплаши спокойния живот на хората, съответно няма и някакъв герой, който да се изправи срещу врага.

Единственото, което днес ни спира да занемарим из безметежния живот на хората от приказката, е това, че ние си от такъв не държи живота си в свои ръце. Съдбата на всеки е предначертана от боговете и никой не избира сам как да живее.

И съдбата на Ром е предначертана – „съдбата на Ром, тръгнала от боговете, била такава, че не било да се срещне с хората, защото мрял да им донесе нещастие“. Той обаче не е спасен с такава съдба – сам изпуска жезла, отива срещу хората и – както се вижда от развоя на събитията – не им причинява никакво нещастие. Ром сам избира своя живот – отива при другите, влюбва се в красивата девойка и двамата продължават заедно „по дългите и кришени нощи“.

МАГИЧЕСКАТА СИЛА НА ДУМИТЕ

Еще от най-древни времена хората са вервали в магическата сила на думите, в това, че те се сбъдват и предопределят съдбата на човека. Думите имат магическа сила и в сюжета на мно-

ВЪПРОСИ И ЗАДАНИ

- Защо Ром решава да се срещне с хората и да се бори с тях?
- Каква е ролята на думите в сюжета на романа?

Франс Халс (1582 – 1666). Ромско момиче, 1628 – 1630 г. Музей „Лувър“, Париж

жество вълшебни приказки – в тях те често пъти играят ролята на вълшебно средство. Например в бесарабския вариант на приказката за златното момиче, когато стопанката прошепва: „*Във вода – златно момиче!*“. Вярата в магическата сила на думите се проявява и в предричанията и орисванията – спомогателни си за ролята на феите орисници в съдбата на принцесата в „Спящата красавица“. Върху вярата, че думите се сбъдват, се основават също проклятията и благословиите (пожеланията за зло или за добро).

В „Легенда за рома“ бащата – цар Баба – изрича встъпителни пет орисии – проклятия към непокорния си син. Майката – царица Дай – изрича пък пет орисии – благословии. Такива орисанията и даровете, нещастieto и щастието се уравнивяват – както е обикновено във всеки човешки живот.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Извадете в две срещуположни колони орисии на бащата и на майката. Как мислите, дали всички те са се „сбъднали“ според представите, които днес имаме за ромите и за техния начин на живот?
- ▶ От какви чувства са продиктувани орисии на бащата и на майката?
- ▶ Съчинете сами петте проклятия и петте благословии, които прародителите на който и да е друг народ биха произнесли за непокорния си син. Какво например биха произнесли бащата и майката на българина? А какво – прародителите на някой друг народ? Пуснете на воля въображението си.
- ▶ Какво в думите на цар Баба и царица Дай в „Легенда за рома“ бихте променили днес? Защо?

ДА СЪПОСТАВИМ

Най-голямото щастие на цар Баба и царица Дай бихте трите им красиви като звездици дъщери и един малък син на име Ром...

Из „Легенда за рома“

...Нататък легендата разказва, че те имали момче и го нарекли Хайк. По това време тиранинът Бел решил да победни всички народи на земята. Хайк влязъл в стратегическа битка с него и успял да го победи. После събрал най-близките си приятели и заедно построили град. Хайк станал техният вожд и те започнали да се наричат „хай“.

И до днес арменците наричат себе си „хай“, а родното им та си – Хайастан. Значи, всички арменци са потомци на Хайк.

Хайк имал много деца, но най-прочут от тях бил синът му Арам. Той водил множество успешни войни, побеждавал

Един от най-интересните архитектурни комплекси в съвременна Армения – манастирът „Гегхард“, известен със своите пещерни килии и параклиси

...и чудовища, носел мир и спокойствие. Затова околните народи започнали да наричат хората на Арам „арменци“, а държавата му – Армения.

Така е и до днес. Потомците на Вахагн и Астхик наричат себе си „хад“ и държавата си Хайастан, а всички други по света използват думите арменци и Армения.

И „Рождението на Вахагн“, преразказал Азот Мелконян

...Опъни се род срещу род, свои воюваха срещу свои и се изстребиха едни други.

По онова време двамата братя от силен род, и двамата лютободни, Чех и Лех, решиха да напуснат заедно родната земя, защото поради борбите. Рекоха: „Ще си потърсим ново място, където нашият народ да живее в мир и да се отпадне на труд“.

Така стигнаха до третата голема река, Вълтава, която течеше през добър край... Когато на третия ден слънцето отново изгря над горите, Чех извика брат си и старците на родовете и заповяда да свикат целия народ. Като се изкачиха на място, откъдето се виждаше целият край, той се обърна към тях със следните слова:

– Побече няма да се оплаквате, защото намерихме местата, където ще останем и ще си изградим домове. Погледнете, това е земята, която търсихме... Ето земя по волята воля! Само име няма; помислете с какво име ще бъде наречена.

– С твоего! На теб нека да се нарича! – сякаш по внушение на боговете извика старец с дълга бяла брада... Тукатси всички, старейшините и народът, забвяха в един глас:

– С твоего! С твоего име!

– Нека носи твоего име!

Войждът Чех, зарадван от волята на целия народ, колени и целуна земята...

Азотс Ирзек, из „Старинни чешки предания“
(превод Пенка Шинярова)

ТА РАЗСЪБЯДАВАМЕ

„Цигани“ е старогръцка дума, с която са били наречени първите роми, които са достигнали границите на една от най-големите по това време държави – Византийската империя.

По-късно в много други държави ромите били наричани „цигани“ от народите, които живеели в тях. В ромския език няма дума „циганин“. Тези роми, които говорят ромски език, наричат себе си „рома“...

Като виждате, думата „рома“, обратно на това,

На север от чешката столица Прага, при град Мелник, реките Вълтава и Лебе (Елба) се сливат, за да продължат заедно през Бохемия към Северно море.

РЕЧНИК

Стареи – старейшини,
мъдрите старци на племето

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Как са възникнали имената на народите арменци и чехи според старите легенди и предания?

► Името на Ром очевидно е свързано с „роми“. Съчинете разказ по въображение за това как е живял Ром, какви добри дела е извършил, за да реши неговият народ да приеме името му за свое.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Представете си, че сте представител на който и да е друг народ. Как бихте се почувствали, ако някой реши да ви нарича с някакво друго, обидно за вас име, или просто с име, което не приемате за свое, с име, което не съществува във вашия език? Няма да ви бъде никак приятно, нали? Ето защо трябва да наричаме ромите „роми“, а не „цигани“, въпреки че от много време насам те са били наричани така. Не забравяйте мъдрата пословица, чийто смисъл се споделя от много народи: *„Не прави на другите това, което не искаш да ти направят на тебе“*.

което много хора смятат, не е измислена през последните години от вестниците. Напротив, това е името, с което говорещите ромски език в България и по света винаги определяли себе си.

Т. Крумова, Й. Нунев, Д. Клеменц
из „Истории край огнището“

В арменската легенда „Раждането на Вахагн“ се казва, че народът нарича себе си „хай“, а другите народи ги наричат „арменци“. Но в името „арменци“ няма нищо обидно – според легендата и Хайк, и Арам са велики и добротворни владетели на един и същи народ. Днес никой арменец не се обижда, когато го наричат „арменец“, а не „хай“.

При ромите обаче нещата стоят по друг начин – те самите наричат себе си „роми“, а другите ги наричат „цигани“, което „цигани“ често се влага обидно значение. Съществуват и думи с отрицателен смисъл, като „цигания“ (безпорядък, нечистота), „циганска работа“ (неуспешна или нечестна работа) и т.н. Ето защо в днешното общество представителите на този народ борят за възприемането на името, с което самите те се наричат „роми“.

ДА РАЗГОВАРЯМЕ

Прочетете откъса от текста „В градината на разнообразието“ на Атанас Стоянов – ученик от 12. клас в ПГСС „Марко Ангелов“ с. Камен, област Велико Търново, спечелил през 2005 г. първа награда на конкурс на тема „Различният до теб“ на списание „Родна реч“.

Различното... Наричат го още необикновено, необичайно, ненормално... Човек бяга от него като от призрак. Страхува се от неизвестното, което ще му донесе. Малцина са тези, които се изправят срещу него и го опознават, и блажени са, тъй като да опознаеш различното означава това значи да откриеш човешкото, универсалното в себе си...

Казват, че и аз съм различен. Да, всички сме различни. Но аз отговарям им аз. Убеден съм, че на тази земя няма два еднакви човеци...

Син съм на народ, в чиито вени тече огнена кръв, който в странстванията си е обходил света. Вярвам, че съм роден под щастлива звезда, защото съм тук и сега. Гордея се, че имам такава родина и от малък обикнах българското. Много от приятелите ми са българи или турци, но това не ни пречи да се забавляваме заедно. В местното населено място всички – деца и възрастни, живеят в разбирателство... Религиозни празници като Великден и Божи

...и ги превърнали в повод да се събирате и да зачетем раз-
личията на другите. Важен е човекът настръха ти...

Древната система на народа ми далеч не е погреш-
на като българската. В нея образованието не съществу-
ва или ако го има, то е някъде много назад. Семейството,
родителите – те са на първо място и това е хубаво. Но как ще
будат адекватни и възпитани тези деца? Ще получат ли
образование?...

Аз съм първият в рода ми, който ще завърши средно
образование, и се надявам да успея да се реализирам в живо-
та. За съжаление, родителите ми не мислят като мен и не
са склонни да променя обучението си. За тях това е нещо
различно и необичайно. Избрал съм обаче именно този път
и съм решен да се боря докрай.

Според народа ми съм различен, защото все още уча.
Сучениците ми мислят, че съм такъв поради същата при-
чина. Мога да им отвърна само това, което някога ми бе
казала Баба: „Светът е като една голяма, цветна градина,
и колкото по-разнообразни и шарени са цветовете, толкова
по-красива е градината“.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Съгласни ли сте с разсъждения-
та на ученика Атанас Стоянов?
Какво в тях най-много Ви харес-
ва?
- ▶ По какво родителите на мла-
дежа приличат на цар Баба от
„Легенда за рома“?
- ▶ Според вас какво означава да
си различен? Дайте примери и
направете описание на човек,
който по една или друга причи-
на смятате за различен от вас.
- ▶ Как смятате, че трябва да се
отнасяме с различния от нас в
днешния свят?
- ▶ Съчинете разказ по въображе-
ние на тема: „На тази земя
няма двама еднакви цветци“.

Карел Свободак, Варна
1922 – 1992 г.
художник, деец на
КМЗ „1907“

ОБОБЩЕНИЕ

СЮЖЕТ:

Творбата разказва за произхода на ромите и за
младия принц Ром, който се противопоставя
на волята на боговете, за да отиде при хората.

РОМ И СЕМЕЙСТВОТО МУ:

Сестрите на Ром, чиято съдба е да стигат до
всяко новородено дете, за да орисат живота
му, Ром е обречен на самота, защото му е отре-
зено от боговете да стои далеч от хората;
родителите им цар Баба и царица Дай.

СЪДБАТА НА РОМИТЕ СПОРЕД ТВОРБАТА:

Цар Баба и царица Дай изричат по пет орисии
– проклетия и благословии към непокорния си
син. Така наказанията и даровете, нещастieto
и щастието, които царствените родители
отреждат за ромите, се уравновесяват.

ОСНОВНА ИДЕЯ:

За човека, осъден от съдбата винаги да бъде
различен и далече от другите; во той не се
покорява на участта си, прекрачва забраната,
отива сред хората и открива любовта и щасти-
ето.

ДУМИ И ОБРАЗИ

Ромското момиче, гревна римска мозайка от Зеугма. Археологически музей в Гезилен, Турция

При разкопки през зимата на 1998 – 1999 г. учените откриват тази римска мозайка в Турция. Не е ясно кой и кога я е нарекъл „Ромското момиче“, но тъкмо това название е станало популярно. Ние всъщност не знаем дали лицето на мозайката е именно на ромско момиче, тъй като древните римляни не са озаглавявали своите мозайки.

Защо според вас това изображение напомня на съвременните хора именно за ромско момиче? Заради разбърканите сякаш от вятър коси? Заради кърпата (или тюрбана)? Заради

много проницателните и умни очи, които може би несъзнателно свързваме с ясновидство и орисничество?

А ако си представим момичето от древната римска мозайка като героиня от „Легенда за рома“, коя според вас би била тя – младата Дай отпреди сватбата ѝ с цар Баба или любимата на Ром?

РЕЧНИК

Тюрбан – гълго парче плат, увито около главата.

СРЕД КНИГИТЕ

Прочетете откъсите от световноизвестната поредица книги на английската писателка Джоан Роулинг за Хари Потър. Сигурно

всички или част от тях са ви познати. Общото между тях е темата за отношението към различния.

– Значи, сте знаели? – обади се Хари. – Знаели сте, че съм... Вълшебник?

– Знаели ли?! – изпуска Внезапно леля Петуния. – Знаели! Разбира се, че знаехме! Как можеше да не си, след като проклетата

та ми сестра беше такава, каквато беше? О, тя също получи такова писмо и отиде в онова... онова училище... и се връщаше по празниците с джобове, пълни с жабешки хайвер, и превръщаше чашите за чай в плъ-

хове. Бях единствената, която я виждаше такава, каквато беше – една щурачка!...

...После се запозна с оня Потър в училището и... двамата заминаха и се ожениха, и родиха теб, и единствено аз знаех, че ти

Самодоволната физиономия на Малфой се промени.

– Никои не ти е искал мнението, гадно дребно мътнородче! – изтърси той.

Хари веднага разбра, че Малфой е казал нещо наистина лошо, защото думите му бяха посрещнати много бурно. Флинт скочи пред Малфой, за да спре Фред и Джордж, които се нахвърлиха отгоре му. Алиша крещеше „Как смееш!“, а Рон измъкна изпод одеждите си магическата пръчка...

[...]

– Настъпи краят на още една година – започна Дъмбълдор...

– ...Всеки гост в тази зала е добре дошъл отново тук по всяко време, когато пожелае... Сега, след завръщането на Лорд Волдемор, нашата сила е в единството ни и ако се разделим, ще загубим. Лорд Волдемор е способен да сее раздор и враж-

И така, в книгите за Хари Потър съжителстват два свята – на мъгълите (хората без магически способности) и на магьосниците. Има прекрасни мъгли (като родителите на Хърмаяни например) и крайно неприятни мъгли (като лелята, вуйчото и братовчедата на Хари). Има великолепни магьосници (като Хари и приятелите му, семейство Уизли, Дъмбълдор и др.), има и зли черни

ще си същият, също толкова странен, също толкова... толкова ненормален...

Из „Хари Потър и философският камък“ (превод Теодора Джебарова)

– Малфой нарече Хърмаяни с някаква дума. Трябва да е била много лоша, защото всички побесняха – зае се да обяснява Хари...

– Не можеше да измисли нищо по-обидно от това – гневеше се Рон... – Мътнород е върховна грубост за дете на мъгли, немагьосници де. Такива като Малфой и неговото семейство смятат, че са по-добри от другите, защото са потомствени магьосници... Всички останали знаем, че това няма никакво значение.

Из „Хари Потър и стаята на тайните“ (превод Мариана Мелнишка)

ди. Ние можем да се противопоставим само с не по-малко силни връзки на приятелство и доверие. Различните обичаи и езици нямат значение, ако целите ни са еднакви, а сърцата – отворени.

Из „Хари Потър и огненият бокал“ (превод Мариана Мелнишка)

магьосници (като Лорд Волдемор, Малфой и др.). И като че ли разделителната линия не минава толкова между мъгълите и магьосниците, колкото между добрите и лошите сред тях.

Забелязахте ли, че тези, които обижда и преследват различните от тях, са само лошите? Може би защото само злото сее раздор и вражди, както казва Дъмбълдор.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Защо леля Петуня мисли Хари за „ненормален“? Защо Малфой оскърбява Хърмаяни?
- ▶ Съчинете разказ по въображение, който да отговаря на думите на Дъмбълдор: „Различните обичаи и езици нямат значение, ако целите ни са еднакви, а сърцата – отворени“.

ГЛАВАТАРЯТ, КОЙТО ИСКАЛ ДА ШЛЕНИ МЕСЕЧИНАТА

Турска народна приказка

Дали е било, или
не е било –
ходжата знае.
Гой да ти каже! Пък и
приказката да е измис-
лена, добре е намисле-
на; с нея пошта се скъ-
сява, умелата отминава
и грижата се забравя.

Та казват-разказват,
че един човек имал шерка,
ама каква? Косите ѝ – злати,
свила – до петите се свличали и
шом ги отреже, тутакси пак пораста-
ли; от устата ѝ, като се заемее, зрели плодове
падали и който вкуси от тях, животът му се про-
дължавал, а болникът – оздравявал; от бузите ѝ – ален
гюл-треидафил капел, та всичко край нея ухаело; водата
да напие, на сладък шербет ставала; дива къпина да докос-
не, мигом се превръщала на лозова пръчка, отрунана от гроз-
де-кеклибар. Пък била и толкоз хубава – слънцето спирало
дъх, не му се щяло да залезе, като я гледало.

С това имане бащата станал богат-пребогат. В един та-
залив на брега на Егейско море построил за шерка си
сарай от разноцветен мрамор и тъмен порфир, на тръгнал
по села и градове да кани:

– Елате на моята земя, млади и стари, учени и прос-
ти! Нека от косите на дъщеря ми тъкачите да тъкат атлас
и брокат, шарени черги, меки халища и тежки килими;
нека овощарите събират в кошове плодовете, що падат
от нейните устни; нека розоварите варят в казани блага-
вония от гюловете, що капят от страните ѝ, а шербетчиите
да наливат в гюмовете шербета от водата, що тя е напила.
Елате всички да добрувате!...

Стегъл се много народ. Скоро около сарая се издигнал
хубав и подреден град, който всеки чужденец гледал с
почуда: улиците гъмжали от весели люде, облечени в ко-
ринени дрехи; от всяка къща се чували песни и смях на здра-

ни и околни хора; сергиите на мегданите се огъвали от смокини, грозде, портокали и всякакви сладки овошки.

Прочул се вредом тоя град. В неговите кервансараи започнали да приждат от близки и далечни земи уморени камили и мулета, накамарени с чуждоземни стоки за размяна, а в пристанището хвърляли когва тежки гемии и едва сварвали ред да товарят и разтоварват. В джобовете на гражданите златото весело напявало „тирилин-тирилин“ и те вдигали ръце към небето и викали: „Слава на тоя, който е надарил нашата мома с такава хубост!“.

Ала ето че един страшен главатар, който живее на отсрещния морски бряг, чул за тия чудеса. Такава завист го замъчила, както дяволите в пъкъла не мъчат. И решил той да завладее богатствата на тоя град, да отвлече чудната мома. Викнал:

– Нека се готвят моите воини безбройни! Нека наточат ятаганите си! Нека потопят стрелите си в смъртоносна отрова! Нека покрият щитовете си с още един слой желязо! Нека си сложат железните капи, нека си облекат ризниците и се строят на големия мегдан!

Скоро безчет войници се качили на бързокрили кораби и се стоварили на отвъдния бряг. С викове те нахълтали в щастливия град, като хвърляли облаци стрели на всички страни. Пламнали хубави къщи, по улиците рукнали реки от кръв, охкания и стонове на умиращи заменили безтрижните песни и смехове. Още слънцето не залязло, и всички оцелели от стрелите, маждраните и ножовете люде били заробени и оковани във вериги.

Дорде войниците грабели и палели къщите и дюкяните, техният главатар се втурнал в сарая и се изправил пред момата с кървава сабя в ръка.

– Ти си моя! – извикал той гръмовито. – Сега аз ще разчесвам свилените ти коси; аз ще вдъхвам ухаанията на гуловете, които капят от страните

РЕЧНИК

Ходжа – мюсюлмански свещеник

Свила – коприна

Пол-тренафил – роза

Шербет – източна сладка напитка

Кехлибар – вкаменена смола с жълто-кафяв цвят, от която се правят бижута

Сарай – богато обзаведена къща на турски големец, палат

Порфир – тъмночервен камък, който се употребява за строеж

Атлаз – вид копринен плат, лъскав от едната страна

Брокат – копринен плат с вътъкани златни и сребърни нишки

Гюм – голям метален съд с тясно гърло

Мезган – площад

Кервансарай – хан за спиране на кервани, странноприемница

РЕЧНИК

Ятаган – голяма извита сабя
Гемия – кораб с платна
Мажрак – бойно копие
Дюкян – магазин със стока
Чини ми се – струва ми се
Чародей – вълшебник, магьосник
Знахар – народен лечител
Глумливо – шеговито,
насмешливо

ти; аз ще вкусвам плодовете на твоите уста; мои ще бъдат всички богатства, що ражда земята под благотворния ти изор!

Ала какво станало? От мъка и ужас хубавицата се смръзнала на мястото си. Косите ѝ загубили прежния си блясък и се втвърдили като клечки; страните ѝ пребледнели и вече не отронили ален гол-трендафил; устните ѝ престъхнали и вече не падали вече от тях сладки плодове; очите ѝ се премрежили и не съзли... И щом погледнела надолу, плодородната земя се стичала, превръщала се в пустиня. Легнала момата болна и не се вдигнала.

Объркал се главатарят – що да стори? Разиратил на четири страни бързоходци, като им заповядал да свикат всякакви мъдрещи и звездобройци, чародеи и ясновидци, билкари и знахари, та да намерят лек за болестта на чудната девойка.

Събрали се всички ония многознайни люде край постелята на момата, огледали я с безкрайна жалост, занушуквали си, златили глави и рекли:

– О, победителю! За да върнеш животворната сила на девойката и да господаруваш над тая земя, която напои с човешка кръв, трябва да извършиш един голям подвиг!

Викнал главатарят:

– Кажете какво да сторя! Където се в мечтаете си, че ще го направя. Цялата земя ще се обърне, всичко на праз и пепел ще превърна, камък върху камък не ще оставя!

Тогав най-старият мъдрец се приповдигнал от мястото си, взел за ръка войводата и го отвел до прозореца. Навън царяла нощ, раздирана от пламъците на пожарищата. Старецът посочил сребърния сърп на месечината, който блестял в небето над билото на една далечна планина, и рекъл:

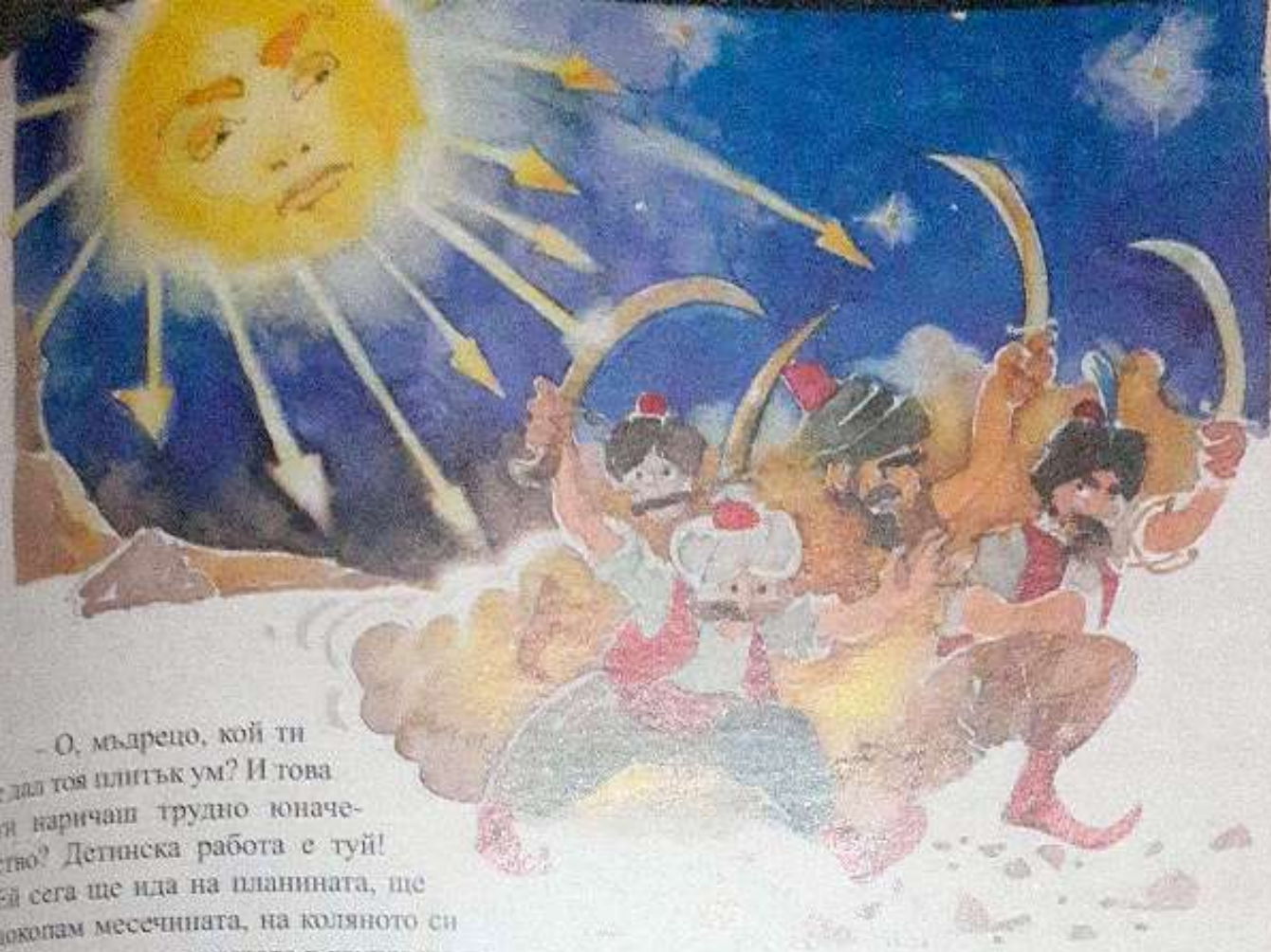
– Трябва да отидеш там горе и да плениш месечината. Тогав тая земя ще стане твоя, момата ще ни се усмихне и цялата ѝ чудотворна сила ще се възвърне. Там, където тя хвърля весел поглед, пустинната земя ще натече от

пшеница, едра като бадеми, лозите и дърветата ще се чупят от плод. Ти не ще успяваш да събираш свилата от момините коси, не ще успяваш да изпиваш шербета от водата, що е напילה.

На главатаря мечът му бил остър, ала умът му – тъп, ризницата – тежка, ала главата – лека. Погледнал той полумесеца и му се сторило, че да се пресегне, ще го хване. Изсмаял се глумливо:

Небесният disk от Небра. Ок. 1600 г. пр. Хр. Намерен близо до Мителберг, Германия. Луна, слънце и звезди – карта на небесата

— О, мъдрецо, кой ти е дал тоя шлитък ум? И това ти наричаш трудно юначество? Детинска работа е туй! Ей сега ще ида на планината, ще докопам месечината, на коляното си ще я строша и парчетата в глупавата ти глава ще запрата.

— Не мисля, че това е толкова лесно — предупредих го старецът. — На тебе ти се чини, че месечината висн пад глуката ти, ала ще видиш, че тя е далече и високо. И колкото повече я наближаваш, толкова повече ще ти бяга. Сега тя ти се струва мъничка, а като дойдеш по-близо до нея, ще видиш колко е голяма. Мислиш, че е сампчка, а тя има безчет пазачи — всички звезди на небето. Няма току-гъй да ти я отстъпят. Те стоят в непристъпна кула, подобна на градоносен облак, и тяхното оръжие е по-страшно от небесен гръм. Трудно ще се добереш дотам и още по-трудно ще надделееши звездите — пазачи.

Главатарят не искал повече да слуша. Махнал с ръка, затръбили бойните тръби, забили барабаните, задрънкало окървавевото оръжие. Събрали се всички войници и тръгнали към планината, над която висяла месечината.

Вървели, вървели през камънаци и пушинаци; пътя им прераждали дълбоки пропасти и високи планини. Денем пек ги изничал, нощем мраз ги мразил, а те все вървели, препъвали се, падали; някои останали да лежат без мощ намясто, другите ги проскачали и продължавали. Понякога им се струвало, че вече ще свършат мъките — събирали нови сили и се устремявали нагоре. Пък щом изкачели една планина, зад нея се показвала друга, а ето там, на върха ѝ, блестяла месечината.

Ала главатарят бил мъж непреклонен. Той виждал, че войската му се топи като пролетен сняг, ама не мислел за връщане; кречел напред и подканял войниците си. Те вярно го следвали — катерели се към непристъпни върхове, свличали се в бездън-

РЕЧНИК

Аман-заман – вик за милост, за пощада

Остен – тояжка с тънък железен бод за подкарване на добитък

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Разделете приказката на епизоди и се подгответе да я преразкажете.

2. В кои моменти от развитието на действието ви става най-ясно що за човек е главатарят?

3. Преразкажете „Главатарят, който искал да плени месечината“ от името на някой от обитателите на града.

4. Каква е ролята на мъдреците в сюжета на приказката?

5. Как илюстрациите към „Главатарят, който искал да плени месечината“ свидетелстват за това, че приказката е турска?

6. Нарисувайте как си представяте лицето на месечината, когато главатарят е готов да я нападне с войската си.

7. Как финалът на приказката ви убеждава, че справедливостта побеждава?

8. В края на „Главатарят, който искал да плени месечината“ не се казва какво се е случило с хубавицата след поражението на главатаря. Съчинете сами продължение на приказката: възвърнала ли е тя дарбите си; преживяла ли е и следващи изпитания; дали се е омъжила за някой герой и при какви обстоятелства? Пуснете на воля въображението си.

ни долини, падали и пак ставали. Ноктите им се изпочупили, коленете им се разкървали; спирали само да си поемат дъх и отново тръгвали. А краят на пътя не се виждал.

Нека приказката съкратим, че на беда ще налетим!...

Накрай – достигнали войниците най-високия връх на най-високата планина. И що да видят? Ами че в приказките и такива чудеса се случват! Пред тях се простирала безкрайна равнина, гладка като море. А далече сред нея месечината кротичко спяла. Всъщност наоколо било тихо, пустинно – ни глас, ни звук.

Ала не току-тъй старите хора казват, че по високите места всякога вилнеят страшни бури. Изведнъж точно такава буря налетяла: завили неукротими вихрушки, облаци започнали да се тръшкат о земята, върховете се разлюлевали, долищата загърмели, светкавици запорили небето, гръмотевици замушкали равнината с мечовете си. Тъй отвърщали звездите на дързостта на главатаря да им открадне скъпото съкровище. Те прикрили със себе си месечината и размахали лъчи като нажежени копья. Връз неканените пришълци се посипала градушка от огнени стрели.

Изтръпнали безстрашните войници – срещу такъв враг досега не били излизали. Затеглили се назад, захвърлили маждраци и ятагани, хванали се за главите и хукнали безредно. По доскоро тихата равнина се разнесли вопли и виковете:

– Аман-заман! Аман-заман!

Малцина живи се събрали долу, там, откъдето били тръгнали да се изкачват, след като изтърпели толкова мъки и тежка. Главатарят с ранена глава се облегал о една канара и зарилал безутешно:

– Не, не ми е по силите такова юначество! Не мога да надвия бурята, не мога да пребия звездите, не мога да пленя месечината. Моята самонадеяност напразно пожертва храбрите ми воини. Горко ми...

И тръгнал той с шепата си люде по обратния път. Ала това не били ония безстрашни войници, а жалка паплач от безоръжни куци и сакати хора... Криво-ляво домъкнали се те до благодатния град. Ама гражданите наизлезли с остени и колове и ги прогонили. Поробителите едва сварили да се качат на корабите си и си отишли там, откъдето били дошли.

А в освободения град людето пак си заживели в мир и доволство; отново от всяка къща се разнесли песни и смехове. И това траяло много векове.

Преразказал Николай Тодоров

РАБОТА С ТЕКСТА

РАЗКАЗВАЧЪТ

Първото, което ни казва разказвачът на турската народна приказка, е, че това, което ще прочетем или ще чуем, е именно приказка: „Дали е било, или не е било – кой щита знае, мой да ми каже. Пък и приказката да е измислена, добре е измислена, а пък когато се съхване, умората овладява и грижата се махва“. Народният разказвач не се паема да твърди дали разказаното е истина, или красива измислица, дори шеговито препраща слушателите към някой друг („кой щита знае, мой да ми каже“). Защото не е важно дали събитията в сюжета са се случили наистина, а това, че са талантливо измислени и разказани. И че приказката ни позволява да се справим с нарастващите трудности, да отпадем от умората и да влезем в един свят, в който справедливостта тържествува над несправедливостта на реалното.

СЮЖЕТЪТ И ГЕРОИТЕ

В началото приказката рисува пред очите ни един идеален свят. В центъра му стои хубавицата, която е „като слънце“ и един мъдрец – има „животворна сила“. Нейните чарове, песни, леле и ръце създават блага, обилие и спокойствие. Като цяло природата, тя е способна да осигури живота на всички – затова и бедният ѝ баща събира хората около нея. Така възниква идеалният град, в който хората са добри, сити, спокойни и радостни.

Светът се променя, защото главатарят пожелава да има всичко това само за себе си. Той е завистлив („Тякво завист го имаша, както дяволите в някъде не мръчат“), жесток („по сивите ръкави реки от кръв, ахания и стонове на умиращи женици безриксните песни и смехове“) и глупав („На главата му мечът му бил остър, ала умът му – тъп, ризницата – висока, ала лавата – лека“). А нелепата му битка за пленяването на месечината води до поражение и до загуба на собствената му армия. Едва след поражението главатарят е способен на по-правилна самооценка: „Мията самомадеяност напразно изкортова храбрите ми воители. Горко ми...“. Само че за такава развасметка е вече късно – остатъкът от разбитата армия са приковани от гражданите и благодатният живот се завръща в града.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Прочетете на глас онези изречения в текста, които най-силно ви убеждават в майсторството и сладкостта на разказвача.
- ▶ Защо турската народна приказка е „добре намислена“? Как е възникнала и на какво ви учи?

- ▶ Проследете внимателно в текста колко пъти и от кого се описват красотата и чудните дарби на хубавицата. Каква е ролята на тези описания и повторения?
- ▶ Какво е отношението на главатаря към хубавицата?
- ▶ Какво блага главатарят в думите „Ти си моя!“? Обича ли я той, или просто иска да притежава нейните дарове и дарби?
- ▶ Сравнете двете битки, които води главатарят – за завладяването на града и за пленяването на месечината. По какво се различават те?
- ▶ Преразкажете приказката от името на главатаря.

Джузепе Арчимболдо (1527 – 1593). „Флора“, ок. 1591 г. Частна колекция

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- По какво хубавицата от турската народна приказка прилича на Дамата Аиуола от творбата на немския писател?
- В много различни древни митологии съществува Богинята майка, която от самото си тяло ражда целия живот на земята и осигурява плодородието. Виждате ли в хубавицата от турската приказка и в Дамата Аиуола следи от тези много стари вярвания? Посочете ги.
- На кой епизод от живота на хубавицата в „Главатарят, който искал да плени месечината“ съответстват думите на Дамата Аиуола: „Ако бях тъжна, Всичко щеше да повехне“?

ДА СЪПОСТАВИМ

– Елате на моята земя, млади и стари, учени и прости! Нека от косите на дъщеря ми тъкачите да тъкат атлас и брокат, шарени черги, меки халища и тежки килими; нека овощарите събират в кошове плодовете, що падат от нейните устни; нека розоварите варят в казани благоухания от гюловете, що капят от страните ѝ, а шербетчиите да наливат в гюмовете шербета от водата, що тя ѝ напила. Елате всички да добрувате!...

[...]

От мъка и ужас хубавицата се смръзнала на мястото си. Косите ѝ загубили прежния си блясък и се втвърдили като клечки; страните ѝ пребледнели и вече не отронвали ален гюл-тренафил; устните ѝ пресъхнали и не падали от тях вече сладки плодове... И щом погледнела надолу, плодородната земя се спичала, превръщала се в пустиня.

Из „Главатарят, който искал да плени месечината“

А сега ще представим откъс от книгата на немския писател Михаел Енде „Приказка без край“ – момента, в който момчето Бастиян, пътуващо из страната Фантазия, среща Дамата Аиуола:

...В средата имаше кръгла маса, а на нея – различни подноси и кошници, препълнени с непознати за Бастиян цветни плодове. До масата седеше жена, която също приличаше малко на ябълка, така червени и закръглени бяха бузите ѝ, толкова здраве и обаяние излъчваше тя...

– ...Искаш ли още? – попита Дамата Аиуола, която бе уловила погледа му.

Бастиян кимна. Тогава тя посегна към шапката и роклята си и започна да бере плодове...

– Нима плодовете растат върху шапката ти? – осведоми се Бастиян изумен.

– Защо върху шапката? – Дамата Аиуола го погледна с недоумение. После прихна да се смее високо и от сърце. А ти смяташ, че това на главата ми е шапка? О, не, мое прекрасно момче, всичко това расте от мен. Както ти имаш коса. От това можеш да разбереш колко се радвам, че най-сетне дойде. Затова цъфнах. Ако бях тъжна, Всичко щеше да повехне. Но моля те, не забравяй да ядеш!

– Но аз не знам – рече Бастиян смутено – яде ли се нещо, което расте от някого?

– Защо не? – попита Дамата Аиуола. Малките деца също сучат мляко от майките си. Та това е прекрасно...

Михаел Енде, из „Приказка без край“
(превод Николай Крушев)

ДА РАЗСЪЖДАВАМЕ

Златарят е обзет от алчност и завиет към благоденствието на врага и го презема със сила, разрушава и пролива кръв. Но врага и не успява да постигне целта си – пленената от него хубавица се разболява и изгубва животворната си сила. За да възвърне дарбите ѝ, главатарят трябва да плени месечината – и отново не успява да постигне целта си. Природата и звездите лишават месечината и разгромяват неговата армия.

В турската народна приказка се говори за две завоевания и често с това – за две поражения. Какво печели насилникът? Дали неговите действия – по-рано или по-късно – не водят всъщност до окончателното му поражение? Разсъждавайте свободно по тези въпроси.

ДА РАЗГОВАРЯМЕ

„Ей сега ще ида на планината, ще докопам месечината, на коляното си ще я строша...“ – казва жестокият главатар от приказката.

А пък след многократни опити да се достигне и изследва спътникът на Земята, през юли 1969 г. спътникът на корабът „Аполо 11“ се приземява там. Астронавтът Нил Армстронг пръв стъпва на лунната повърхност и предава към Земята знаменитите думи: „Една малка крачка за човека – една голяма стъпка за човечеството...“. На мястото на кацането астронавтите оставят и плоча с надписа:

*Тук хората от планетата Земя
за пръв път стъпиха на Луната
през юли 1969 г. сл. Хр.
Дойдохме с мир от името на цялото човечество.*

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Защо чурната гарба на хубавицата може да се прояви само когато тя е свободна?

► Разсъждавайте на тема: „Насилието винаги води до поражение“. Дайте различни примери, за да обосновате твърдението.

...и така – войната и завоеванието („ще я докопам“, „ще я строша“) или мира („Дойдохме с мир от името на цялото човечество“) избираме днес? Кой от тези думи ни внушава гордост, надежда и достойнство?

► Какво бихте извършили вие „от името на цялото човечество“? Разкажете в клас.

„Аполо 11“ е първият пилотиран космически кораб от програмата „Аполо“ на НАСА, чиито екипаж каца на Луната на 20 юли 1969 г. На снимката: спускаемият апарат на кораба, с който Нил Армстронг достига лунната повърхност.

ОБОБЩЕНИЕ

ЗА ПРИКАЗКАТА:

„Главатарят, който искал да плени месечината“ е турска народна вълшебна приказка.

ГЕРОИ НА ДОБРОТО:

Девојката, която има вълшебна „животворна сила“, подобна на самата природа; баща ѝ, който събира хората и така възниква щастливият град на благоденствието и спокойствието.

ГЕРОЯТ НА ЗЛОТО:

Завистливият и зъл главатар, който превзема и разрушава щастливия град, за да плени девојката и богатството на вълшебната ѝ дарба.

ПОРАЖЕНИЕТО НА ЗЛОТО:

Въпреки кръвта и насилието главатарят не притежава желаното – в плен на злото девојката губи скъпоценната си животворна дарба. По съвета на мъдреца (който всъщност изгражда злодея към неговото унищожение) главатарят трябва да плени месечината и армията му е разгромена от звездите.

ОСНОВНА ИДЕЯ:

Дори и временно да победи доброто, злото никога не може да постигне целта си. Винаги има нещо по-голямо от злото, което го довежда до поражение и възстановява доброто и справедливостта в света.

ДУМИ И ОБРАЗИ

Ловец и луната. Частна луна в Арктика. 2010 г.

Луна в кочина. Пътуването на Частна луна в Америка. 2012 г.

Спане с луната. Частна луна в Русия. 2003 г.

Пагаща луна близо до Вулкана Рангитомо. Частна луна в Нова Зеландия. 2009 г.

Известният руски художник Леонид Тишков може би също е искал „да плени месеца“, само че не е постигнал като злия главатар от приказката. Той изработил светещи глинени вази като новешки ръст, която през последните години носи със себе си на различни места по света, поставя я в различна

обстановка. Озаглавил е този красив и поетичен цикъл от творби „Частна луна“.

А в едно интервю Леонид Тишков казва за своята работа следното: „Аз съм художник, разказвам на истории и народните приказки ме вдъхват“.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Как ви въздействат четирите фотографии?
- ▶ СъINETE разказ по въображение на тема: „Луната и аз“.

СРЕД КНИГИТЕ

Ян Библиан се изправи на трибуната и даде знак с ръка за тишина...

„Уважаемо събрание – започна той. – Радвам се за интереса, който проявихте към моите планове и който ви е събрал тук. Благодаря на Всички за Възторжените овации и поздравя. Зная, че за мнозина моите намерения изглеждат лудешки. Може би те имат право. Но това не може да ме разколебае. Подир два дни аз тръгвам...“

Да, аз тръгвам на едно страшно пътешествие. Първото, което човек от Земята предприема – пътешествие до Луната.

Милиони години нашата майка-Земя и небесната царица – Луната – си прашат мъчаливи погледи, гледат се като тайнствени загадки, виждат се, а не се познават. Науката и фантазията издигат човешкия дух до красивата наша съпътница

и се мъчат да я разгодаят, да я разберат. Колко мечтатели през хубавите нощи вдигат печални и учудени погледи към нея, колко астрономически тръби я стрелят с пронизателните си мъртви стъклени очи!

Науката и астрономията са ни открили много неща за Луната. Но все пак тя си остава за нас тайна.

Не, докато човек не тури ръка непосредствено върху нея, тя ще си остане за него тайна. Това ми даде идея и подтик да предприема едно непосредствено изследване. Аз съм сигурен, че това лудешко мое предприятие ще се увенчае с успех и че скоро вие, жителите на Земята, ще почувствате първото известие за моето благополучно пристигане там.“

Като каза тия думи, избухна буря от възторжени викове и ръкопляскания.

Елин Пелин, из „Ян Библиан на Луната“

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Защо според вас Ян Библиан нарича желанието си да стигне до Луната „лудешки намерения“ и „страшно пътешествие“?
- ▶ Какво е общото между науката и фантазията според Ян Библиан?
- ▶ Какво е различното в погледа на мечтателите и на учените към нея?
- ▶ Каква е основната разлика между главатаря от турската приказка и Ян Библиан, при положение че и двамата искат да достигнат Луната? Обърнете внимание какви цели си поставя всеки от тях.

КОТАРАКЪТ НАСТАВНИК, ИЛИ КОТАРАКЪТ В ЧИЗМИ

Шарл Перо

Шарл Перо (1628 – 1703) е френски писател, автор на незабравимите приказки „Котаракът наставник, или Котаракът в чизми“, „Красавицата в спящата гора“, „Малкият Палечко“, „Пепеляшка, или стъклената пантофка“, „Феите“, „Руке с кичура“ и др. Той е бил приближен на крал Луи XIV (наричан „Кралят Слънце“), който е обичал да събира около себе си талантиливи хора на изкуството и науката. Тъкмо тогава и приказката излиза на мода в кралския двор – с нея се забавляват не само децата, но и възрастните, тъй като – както пише авторът – приказките „съдържат твърде разумни поуки“.

Един стар мелничар имал трима сина. Когато починал, им оставил само една мелница, едно магаре и един котарак. Братята веднага си ги поделили сами. Не извикали нито нотариус, нито съдия, защото така щели да пропилят набързо и без това бедняшкото наследство. Най-големият брат взел мелницата, средният – магарето, а за най-малкия останал котаракът. Той не можел да се примисли, че му се паднал такъв нищожен дял.

– Братята ми ще могат честно да си изкарват хляба, ако работят заедно – казал си той, – а пък аз, след като изгубил котарака и си направя ръкавици от кожата му, ще умра от глад.

Котаракът го чул, но се престорил, че тези думи не са лъжасегнали, а му казал със спокоен и сериозен глас:

– Не тъжете, господарю, дайте ми само една торба и ми направете чифт чизми, за да мога да ходя из храсталците, и ще видите, че не ви се е паднал толкова лош дял.

Господарят на Котарака не му повярвал много, но понеже го бил виждал да използва какви ли не хитрини, когато ловял шълхове и мишки – да увисва на лапите си, да се крие в брашното, като се прави на умрял, – та затова си помислил, че може пък Котаракът да му помогне да се спаси от неволята.

Щом получил това, което искал, Котаракът обул пъргаво чизмите, метнал торбата през рамо и като придържал вървите ѝ с двете си предни лапи, тръгнал към едно място в гората, където имало много зайци. Той сложил в торбата трици трева, проснал се на земята като умрял и взел да чака някой млад заек, който още

РЕЧНИК

- Наставник – който съветва и поучава някого
- Чизми – ботуши
- Нотариус – длъжностно съдебно лице, което се занимава със заверка на документи
- Адвокат – защитник пред съда
- Маншон – кожена дамска ръкавица за двете ръце с цилиндрична форма
- Маркиз – благородническа титла

не познава хитрините на този свят, да се излъже и да се напъха в торбата.
 Едва бил легнал и извадил късмет: един млад и глупав заек се вмъкнал в торбата. Котаракът бързо дръпнал вървите, хванал го и го убил без жал.
 Доволен от плячката си, Котаракът отишъл в двореца и поискал да говори с краля. Въвели го в кралските покои. Щом влязъл, той се поклонил ниско и казал:

– Ваше Величество, нося ви един див заек. Моят господар, маркиз Дьо Карабас (така Котаракът намислил да нарича господаря си), ми нареди да ви поднеса този заек от негово име.
 – Кажи на господаря си, че неговият подарък много ме зарадва и му благодаря.

След няколко дни Котаракът се скрил в една житна нива и пак заложил торбата си отворена. Когато в нея влезли две яребици, дръпнал вървите и ги хванал. После отишъл в двореца и ги поднесъл на краля, както направил със заека. Кралят приел с удоволствие подаръка и наредил да възнаградят Котарака.

Така два-три месеца Котаракът носел от време на време дивеч на краля, като казвал, че той е от горите на неговия господар.

Един ден Котаракът научил, че кралят ще излезе по рибарство на брега на реката със своята дъщеря, която била най-красивата принцеса на света, и рекъл на господаря си:

– Ако следвате съветите ми, щастието ви ще е много голямо. Трябва само да отидете и да се къпете в реката за три дни, което аз ви покажа. Другото оставете на мен.

Маркиз Дьо Карабас направил всичко, което го посъветвал Котаракът, макар че се чудел какво ли е намислил.

Докато се къпел, покрай реката минал кралят със свитата си. Котаракът се развикал с всичка сила:

– Помощ, помощ! Маркиз Дьо Карабас се дави!

Като чул този вик, кралят подал глава през прозорчето на каляската. Щом познал Котарака, който толкова пъти му носил дивеч, той заповядал на стражите си веднага да се притекат на помощ на маркиз Дьо Карабас.

Докато те вадели клетия момък от реката, Котаракът се приближил до каляската и казал на краля, че разбойници са задигнали дрехите на господаря му, макар той да викал с всичка сила: „Дръжте крадците!“ . А всъщност самият Котарак скрил дрехите под един голям камък.

Кралят веднага наредил на придворните, които се грижели за гардероба му, да донесат от най-хубавите кралски дрехи за маркиз Дьо Карабас.

Кралят се държал с момъка много любезно, а когато го облякли в хубавите дрехи, той изглеждал още по-красив, защото и без това си бил красив и строен. Кралската дъщеря го харесала много, а щом маркиз Дьо Карабас ѝ хвърлил два-три почителни, но нежни погледа, тя лудо се влюбила в него.

Кралят поканил момъка да се качи в каляската и да се пораз-

хидят заедно. Котаракът, доволен, че неговият план започва да се изпълнява, хукнал напред. По пътя си срещнал селяни, които косели една ливада, и им казал:

– Хей, добри хора, ако не кажете на краля, че тази ливада принадлежи на маркиз Дьо Карабас, ще ви накълцам на каиба.

Кралят не пропуснал да попита косачите чия е ливадата, която косят.

– На маркиз Дьо Карабас – отвърнали всички в един глас, уплашени от законите на Котарака.

– Хубав имот имате – казал кралят на маркиз Дьо Карабас.

– Да, Ваше Величество – отвърнал маркизът. – Всяка година тази ливада ми носи добър доход.

А Котаракът продължавал да бърза напред. По-нататък срещнал жътвари и им извикал:

– Хей, добри жътвари, ако не кажете на краля, че всички тези ниви са на маркиз Дьо Карабас, ще ви накълцам на каиба.

Кралят минал оттам след малко и пожелал да узнае на кого принадлежат нивите.

– На маркиз Дьо Карабас – отговорили жътварите.

Кралят отново се възхитил и от нивите на маркиз Дьо Карабас.

А Котаракът продължавал да върви пред калаяската и казвал същото на всички хора, които срещнал. Кралят бил смаян от обширните владения на маркиз Дьо Карабас.

Накрая Котаракът стигнал до прекрасен замък. Той принадлежал на един човекоядец, който бил най-богатият човек на света и всичките земи, през които минал кралят, били неговии.

Котаракът предварително бил проучил какъв е този човекоядец и какво може да прави. Той поиска да поговори с него, като каза, че не би желал да мине край замъка му, без да има честта да го поздрави.

Човекоядецът го посрещнал толкова учтиво, колкото може да бъде учтив един човекоядец, и го поканил да поседне.

– Разправяха ми – подхванал разговор Котаракът, – че вие имате дарбата да се превръщате във всякакви животни, например в лъв или в слон.

– Вярно е – казал гордо човекоядецът – и за да ти го докажа, си сега ще се превърна в лъв.

Котаракът така се уплашил, като видял лъв пред себе си, че много се изкатерил по улука чак на покрива, макар и това да било опасно, защото с чизмите се вървяло доста трудно по керемидите.

След малко, като видял, че човекоядецът е възвърнал предишния си образ, Котаракът слязъл и си признал, че много се е уплашил.

– Разправяха ми също – казал той, – но аз не мога да повярвам, че имате способността да се превърнете и в най-дребно животинче – да станете пъх или мишка например. Признавам си, че смятам това за съвсем невъзможно.

– Невъзможно ли? – изръмжал човекоядецът. – Ей сега ще видиш!

И в същия миг се превърнал в мишка, която хукнала да бяга по пода. Щом я зърнал, Котаракът съзрял чело и нос и излял.

А в това време кралят стигнал до вратата на човекоядеца и поискал да влезе вътре. Като чул тропанането на каляските по подвижния мост, Котаракът изгичал иззад вратата на краля:

– Ваше Величество, добре дошли в замъка на маркиз Дьо Карабас.

– Ах, господин маркиз! – извикал кралят. – И този замък ли е ваш? Не съм виждал досега нищо по-красиво от този двор и от сградите, които го заобикалят! Нека да ги разгледаме, ако позволите.

Маркизът подал ръка на младата принцеса. Те последвали краля, който вървял пред тях, и влезли в една голяма зала. Там ги чакала великолепна трапеза. Човекоядецът я бил приготвил за гостите си, които шели да му гостуват същия ден. Но като разбрали, че кралят е вътре, те не посмели да влязат.

Кралят бил очарован от достойнствата на маркиз Дьо Карабас, само като дъщеря си, която вече била лудо влюбена в момъка. Като виждал огромното богатство на маркиза, а и след като изпил пет-шест чаши вино, кралят казал:

– Маркизе, само от вас зависи да станете мой зет.

Маркизът приел оказаната му чест с дълбок поклон и още на другия ден вдигнали сватбата. Котаракът станал знатен благородник и оттогава нататък ловал мишки само понякога – за развлечения.

Превод Лилия Костадинова

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. Кои особености на сюжета и черти на героите ви убеждават, че „Котаракът наставник, или Котаракът в чизми“ е вълшебна приказка?

2. Разделете текста на епизоди. Кои от тях са много интересни и харесва у вас?

3. Избавете от текста всички изречения, в които не е използван личен уметел и подчертайте Котарака.

4. Преподобните от Котарака от името на краля. Внимателно го следете, трябва да откриете и доп – да пропуснете. Децо – какъс вижда краля, но и какво не знае за това, което вижда.

5. Като имате предвид финала на приказката, направете описание по въображение на тема „Котаракът – знатен благородник“.

6. Ако решите да поставите приказката на сцена, коя роля бихте си избрали да играете? Съчинете сами реч на Котарака, отправена към публиката, в която той обяснява действията си и причините за тях.

7. Кой момент от „Котаракът наставник, или Котаракът в чизми“ бихте избрали да нарисувате?

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Какви са отношенията между тримата братя? Хрумва ли на двамата по-големи въпросът как и с какво ще живее най-малкият им брат?
- ▶ Как третият брат се отнася към разпределението на наследството и какви тревоги има?

Първото издание на приказките на Шарл Перо във Франция, 1697 г.

Котка. Древноегипетска скулптура от базалтов камък

БАЩИНОТО НАСЛЕДСТВО

В началото на „Котаракът наставник, или Котаракът в чизми“ срещаме трима братя, както и в много други приказки. След смъртта на баща им те си поделят наследството. Двамата по-големи вземат мелницата и магарето, с които, както отбелязва най-малкият, „могат честно да припечелват хляба си, ако работят заедно“. Ако и третият брат беше получил в наследство някакво средство за прехрана (да си представим например – ако бедното семейство имаше и малка зеленчукова градина край мелницата), тогава животът на тримата братя не би се различавал от този преди смъртта на баща им. Светът на героите би останал неизменно същият, какъвто е бил и преди това – само че тогава не би имало приказка. Защото нишаги в приказките светът и човешката съдба се променят.

КОТАРАКЪТ

Промяната започва именно от наследяването на котарак, с който третият брат не би могъл да си вади хляба. Котаракът до този момент се е занимавал само с това да лови пълхове и мишки в мелницата, но тъкмо той дава на третия брат обещанието: „Ще видите, че наследството ви не е чак толкова нищожен, колкото си мислите“. Той иска само торба и чизми по съвсем практични причини – за да събира в торбата условията

и да се промъква с чизмите из храсталациите. Но тъй тъкмо торбата и чизмите стават знак, че Котаракът възнамерява да действат като човек, да се намеси активно в човешкия свят и човешките отношения, за да изпълни обещанието си към третия брат.

И така, Котаракът започва да осъществява плана си, посейки уловения дивец на краля от името на своя господар. След това се заема да изгради нов образ на мелничарския син – на *маркиз Дьо Карабас*, собственик на ливада, ниви, всякакви имоти и богатства и на замък, по-прекрасен от кралския. Котаракът изгражда този образ чрез хитроумните уговорки със солниците, а после и с хитроумната уловка към човекоядца, за да се превърне в мишка, за да го изяде. Така планът е изпълнен, образът на маркиз Дьо Карабас е завършен пред очите на доверчивия крал и сполуката на мелничарския син увенчава щастливия край на приказката.

СИЛА И ХИТРОСТ

Можем лесно да забележим, че третият брат от „Котаракът наставник, или Котаракът в чизми“ не прилича много на третия брат от „Тримата братя и златната ябълка“ например. Той не посяга сам целта си и не извършва подвизи, а следва наставленията на Котарака. Котаракът се превръща в главен герой на приказката, но действа не със сила и безстрашие, а с остроумие и хитрост.

Затова нека запомним следното: В приказното творчество на всички народи срещаме юнака, който се бори със злото с меч, лък или кривак (като третия брат от „Тримата братя и златната ябълка“). Но също така често срещаме и хитреца, който използва като оръжия само ума и съобразителността си. В това виждаме следи от някогашното желание на хората, създавали приказките, да открият всякакви чужди слабости да победят силата, умът да спечели битката срещу по-голямото, но и по-глупаво зло. Затова хитреца е герой в множество приказки. Разбира се, познаваме го и от българските приказки – Хитър Петър.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Проследете внимателно епизодите, в които Котаракът създава новия образ на мелничарския син. Кой от тях ви харесва най-много?
- ▶ Кой от епизодите не одобрявате? Споделете мнението си.
- ▶ Какво от диалога с човекоядца ви убявява, че човекоядецът е глупав, а Котаракът – умел?
- ▶ Преразкажете „Котаракът наставник, или Котаракът в чизми“ от името на котарака.

ВЪПРОСИ

- ▶ Кое според вас е най-благото качество на Котарака в чизми?
- ▶ Той е верен на мелничарския син и на даденото обещание към него.
- ▶ Той използва ума и хитростта си пред по-силната и по-доверчивата силна.
- ▶ Той желае да добие по-наследството на мелничарския син съвсем не е толкова значително.
- ▶ Има ли друго нещо, което води котарака до успех?

Илюстрации към „Котаракът в чизми“, края на 19. Век, Уолтър Краун (1845 – 1915)

Карл Офтердингер (1829 – 1889). „Котаракът в чизми“, 19. в.

Сава Попов. „Хитър Петър“, 1958 г. Рисунка на корицата – Илия Бешков

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ По какво си приличат откъсите от двете приказки? Как действат героите във всяка от тях?
- ▶ Съчинете сами история, в която Хитър Петър и Котаракът в чизми се срещат. Какво биха си казали?
- ▶ Биха ли станали приятели Хитър Петър и Котаракът в чизми? Пуснете на воля въображението си.

ДА СЪПОСТАВИМ

Човекоядецът го приел толкова учтиво, колкото учтив може да бъде един човекодец, и му предложил да си почине.

– Уверяваха ме – подзел Котаракът, – че умеем да се превръщаме във всякакви животни, че бихте могли да се преобразите в лъв или слон например.

– Вярно е – потвърдил човекоядецът гордо. – И за да ви докажа това, ще се превърна в лъв...

...След известно време Котаракът видял, че човекоядецът е възвърнал предишния си образ, слязъл от покрива и чистосърдечно си признал, че много се бил уплашил.

– Уверяваха ме също така – казал той, – но аз не го вярвам, че сте можели да се превръщате и в най-различни малки животни – в плъх или в мишка например. Смятам това за съвършено невъзможно.

– Невъзможно? – възкликнал човекоядецът. – Ей сега ще видите.

И в същия миг се превърнал в мишка, която се спуснала да бяга по пода. Щом я зърнал, Котаракът тутакси се хвърлил отгоре ѝ и я изял.

А ето и кратък откъс от българската народна приказка „Хитър Петър и змеят“, преразказана от Ангел Каралийчев. В нея Хитър Петър и змеят се състезават кой е по-голям юнак, а ето какво става накрая:

...На сутринта Хитър Петър излязъл от къта, дето се бил крил, и викнал:

– Добро утро, побратиме!

Змеят опулил очи:

– Бе ти жив ли си още, нали те утрепах нощес с чука?

Хитър Петър се засмял:

– Тъй ли? Пък аз мислех, че бълха ме хапе. Не се мъчи да ме убиваш, защото съм калѐн.

– Че как си калѐн?

– С Вряла вода.

– Хайде и мене да калиш – рекъл змеят. – Нали сме побратими.

– Защо да не те каля? Ще те каля. Кажу на бабата да сгореци един казан с вода.

Змеят тозчас повикал вещицата и поръчал по-скоро да напълни казана с вода и да накладе огън. Когато водата в казана завряла, Хитър Петър накарал змея да влезе в една бълчва. Змеят се намърдал в бълчвата, а Хитър Петър заковал здраво дъното на бълчвата, като оставил само една малка дупка, през която почнал да налива Вряла вода...

...Тъй загинал последният змей.

ДА РАЗСЪЖДАВАМЕ

1. Котаракът е очарователен хитрец, който използва ума си, за да спали обещанието си към мелничарския син и да му осигури по-добър живот. Човекорецът заслужава да бъде измислен и убит, защото яде хора и е зъл и злукав.

2. Котаракът е измамник, използва ума си, за да придобие мелничарския син богатства, които не са негови. Дори и мислящо бедните селяни, че ще ги „накъса на кайма“, ако не работят неговите лъжи. Богатството трябва да се придобива чрез труд и почитеност, а не чрез хитрост и измама.

Преди три века, когато приказките са публикувани за първи път (1697 г.), Шарл Перо е завършила всяка приказка с поука в стихотворна форма. От тях днес можем да разберем все с какво най-важното за писателя и публиката в края на 17. в. Ето поуките към „Котаракът наставник, или Котаракът в чизми“:

ДРУГА ПОУКА

Щом тъй набързо мелничарско сърце
сърцето на принцесата да заблуди,
че до го зледа тя със обич най-суетна,
то значи облеклото и видът младостен,
които силна нежност предизвикват,
невинаги са средства неприлични.

Превод Лилия Космиданова

И така, според Шарл Перо умът и знаният са по-добри от полученото даром наследство, а също видът и младостта на мелничарския син са от значение, за да може принцесата да се влюби в него.

ДА РАЗГОВАРЯМЕ

Сигурно не е случайно, че пълното заглавие на приказката е „Котаракът наставник, или Котаракът в чизми“. Наставникът е човек, който съветва и поучава някого, ръководи го в живота. Всички главни действия, които довеждат мелничарския син до богатството и краския престол, са начертани и извършени от Котарака. Мелничарският син като че ли не прави нищо друго, освен да следва своя умен и хитър наставник.

Всеки човек има наставници в живота, особено докато порасне и след това сам започне да взема решенията за това как трябва да се постъпи при един или други обстоятелства – в поведението, в ученето, в професията, в отношенията с хората. В ролята на наставници могат да бъдат родителите, учители, приятели, познати, герои от книгите, лица от екрана на телевизора или компютъра.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ И двамата персонажи са били майка, нали? Как са свързани изборите и споредите? Защо? Разсъждавайте свободно по тези въпроси.
- ▶ А ако изборите бяха по-лесни, каква точка – споредите и...

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Съгласни ли сте днес с идеята отпред при бека, че трябва да най-важните неща са „Котаракът наставник, или Котаракът в чизми“? Защо? В каква степен бихте били съгласни на какви похвати? Какво ще ви отговори за вашите действия и не придобива днес.

ПОУКА

Макар че е жалко майка да се даде за даром наследеното наследство, оставени на нейния син от баща си, младостите да са обични и да се работи, че по-важни са умът и знаният, отколкото даром наследство.

Превод Лилия Космиданова

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Как да различим добрия от лошия съвет, добрия от лошия наставник? Дайте примери от ежедневието си и разкажете случаи, които да подкрепят мениеето ви.
- ▶ Вие кого бихте избрали за наставник и защо? Разкажете.
- ▶ Бихте ли си избрали Котарака в чизми за наставник в живота си? Защо? Разговорите свободно по тези въпроси.

ОБОВЩЕНИЕ

ЗА ПРИКАЗКАТА:

„Котаракът наставник, или Котаракът в чизми“ е една от световноизвестните приказки на френския писател Шарл Перо, живял и творил през 17. век.

ГЕРОИТЕ:

Мелничарският син, Котаракът в чизми, кралят и дъщеря му, селяните, човекодецът.

СЮЖЕТЪТ:

Третият син на мелничаря получава най-незначителната част от бащиното наследство – Котарака; само с помощта на чизми, торба и остър ум Котаракът успява да промени съдбата на своя господар.

КОТАРАКЪТ, УМЪТ И ХИТРОСТТА:

Хитростите и измамите на Котарак, дори заплашите му към селяните не са в негова лична полза; той прави всичко само за да осигури благополучие за мелничарския си син. Измамите му не отнемат нищо от богатствата освен от глупавия и тъл човекодец.

ОСНОВНА ИДЕЯ:

Приказката внушава, че дори човек да има нещо съвсем малко, то може да се окаже най-важното в живота му; умът и хитростта на слабия също са много силни оръжия и стъмежа към благополучие и щастие.

ДУМИ И ОБРАЗИ

СНАТ ВОЪТТЕ

А) Илюстрация към приказките на Шарл Перо от 1843 г., Франция

Б) Хвацинт Руво (1669 – 1743). Портрет на Луи XIV, 1701 г. Музей „Лувър“, Париж

Вгледайте се внимателно как изглеждат един до друг Котаракът в чизми в илюстрацията от френско издание на приказките от 19. век и кралят на Франция Луи XIV (чийто приближен е бил писателят Шарл Перо) в портрета на художник от неговата епоха. Обърнете внимание на позите на телата им, изнесения напред крак и гордата осанка. Всеки от двамата държи елигата си ръка на кръста, а с другата се е опрял на шпага с величествен жест.

та на художник от неговата епоха. Обърнете внимание на позите на телата им, изнесения напред крак и гордата осанка. Всеки от двамата държи елигата си ръка на кръста, а с другата се е опрял на шпага с величествен жест.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Дали не можем да си представим едно невидимо външно огледало, което стои между двамата – и в което Котаракът в чизми вижда себе си като крал на Франция, а кралят вижда себе си – защо не всъщност? – като най-хитрия и умен котарак на своето време?

СРЕД КНИГИТЕ

Ерих Теодор Амадеус Хофман (Е. Т. А. Хофман) е немски писател, който създава много приказки („Лешникотрошачката“, „Малкият

Щазес, наречен Цинобър“ и др.). Тук ще ви запозная накратко с една от тях – приказката за котарака Мур.

С присъщата сигурност и спокойствие на истинския гений предавам на своя зряща биография, за да види как се стоварва великият котарак да вникне в цялата същност на маестро: възрожденство, да ме обича, цени, почита...

...Какво величие се крие в това да ходиш на два крака, та племето, наричащо се човешки, си въобразява, че може да владее над всички нок, така сигурно пазищи равновесие на четири. О, знам, те се гордеят с нещо, което уж имали в главата си и което наричат разум...

...Отначало мърках, а след това у мен се събуди оня неповторим талант да извивам опашката си в красиви дъги, последван от чудесната дарба с едноединствено думичка „мяу“ да изразявам болка, наслаждение и очарование, страх и отчаяние – с една дума, да изразявам всички чувства и страсти... Какво е човешкият език в сравнение с това най-просто от всички прости средства за общуване.

Е. Т. А. Хофман, из „Житейските възгледи на котарака Мур“ (превод Сашо Дазов)

Е. Т. А. Хофман. Житейските възгледи на котарака Мур. Корична на английско издание

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- Как въздейства на читателя това, че котаракът Мур говори от свое име?
- Харесва ли Мур себе си? Как той изразява мнението си за превъзходството на котките над хората?
- Как имате предвид приказката на Шарл Перо, напишете разказ по въображение на тема: „Житейските възгледи на Котарака в чизми“. Как той би оценил себе си и останалите герои от сюжета?

ГРОЗНОТО ПАТЕНЦЕ

Ханс Кристиан Андерсен

Комната на Ханс Кристиан Андерсен в Оденс, Дания. Дано, 1990 г.

Ханс Кристиан Андерсен (1805 – 1875), един от най-големите европейски автори на приказки, е роден в малко градче в Дания в семейството на obuшар и перачка. Детството му не е било особено щастливо, а и в живота си по-нататък е срещал много препятствия. Неговият талант, човечност и въображение се проявяват с най-голяма сила в неговите приказки. „Грозното патенце“, „Малката русалка“, „Храбрият оловен войник“, „Принцесата на граховото зърно“, „Снежната кралица“, „Малката кибритопродавачка“ и много други винаги са запленявали милиони читатели по света.

Хубаво беше излязъл града. Беше чудно да се жълтееше по пълетата, оцветяваха се цветовете. Седна да събере на жила по ливадите, а издържаните се разляха дълбоко на дългите си червени нозе и превърнаха дълбокото съзер. Да, чудно хубаво беше излязъл града!

На едно открито място, цял залък от същото съзер, се издигаше стар шифинкнйски дом, обграден с дълбоки изпани. От неговите стени до самата вода ристаха реверси, и то уловише, че под възник от тях денята можеше да се съберат право, да се навесждат. Там беше също така мусто, хитро и в дълбокия горски гъстака. Там именно лежеше и патенцето си мислеше, че просто и бе дотегнило да чака. Освен това то си дръжеше рядко и изваше някой на гости. Другите патенци предпочетиха да плуват в каналите, вместо да седят под реверси и да крият се.

Най-сетне яйцата започнаха да се чупят едно по едно.

– Пий! Пий! – изпискваше невяо отвътре и се излюкваше показваше по една главичка.

– Кряк! Кряк! – каза патниците и всички патенци се събраха около нея под зелените листа и започнаха да се обръсват на всички страни.

Тяхната майка им позволяваше да гледат, колкото си искат, защото зелените цветя действат добре на очите.

– Ах, колко голям е светът! – извикаха всички патенци. Истината сега те се чувстваша много по-нашироко, отколкото по-преди в яйцата.

– Да не мислите, че това е целият свят? – рече майката. Охо, той се простира много по-надалеч, отвъд градината до до бостана с дините. Ала там аз никога не съм ходила. Да не да видим сега всички ли сте тук – продължи тя и стана. – Не сте всички, най-голямото яйце е още цяло-целинко, с кога най-сетне ще се свърши това? Още малко и аз съм и изгубя търпение! – И тя легна отънво в гиселото.

– Е, какво има? Как отива работата? – попита я една от патниците, която беше дошла да я навести.

Ето на, замъчила съм се с едно яйце, просто не мога да
накъжа патцата с него! – каза патцата. – Още не се счутиха...
Ала я погледни останалите, виждала ли си някога такива
малки патцици? Те всички приличат досущ на баща си, а той,
проклетникът, не дойде поне веднъж да ме навести.

Я да видя яйцето, което не ще да се излюпи – рече старата
патница. – Поварвай ми, това е яйце от пуйка. И мене ме
караха веднъж така. Напятих се от грижи и тегла с тия малки
и те всички се плашат от водата! Просто не можах да ги при-
мам да излезат във водата. Кряках, вряках – нищо не помага. Я
ми покажи яйцето! Да, от пуйка е. Зарежи го, по-добре плуви
другите деца да плуват.

Не, ще полежа още малко – отпорна младата патница. –
Тякова съм лежала, ще полежа още няколко дни.

– Както искаш! – каза старата патница и си отиде.

Най-сетне се счути и голямото яйце.

– Пип! Пип! – извика патцата и изскочи из яйцето.

Ала колко голямо и грозно беше то! Патцата го погледна
и каза:

– Какво голямо пате! Никак не прилича на другите! Да не
би пък да е ниле? Чакай, ще разбера това! Не ми влезе то във
водата, аз сама ще го натикам вътре.

На другия ден времето беше чудно хубаво, слънцето осветя-
ваше всички речей. Патцата се спусна с цялото си семей-
ство към канала. „Пляс!“ – и тя скочи във водата.

– Кряк! Кряк! – извика тя и патцата заскочаха едно по
едно след нея. Водата ги зали презеваха, ала в същата минута

РЕЧНИК

Чишляк – голям живот за
земеделие и животновод-
ство

Речей – бурен с много едри
листа

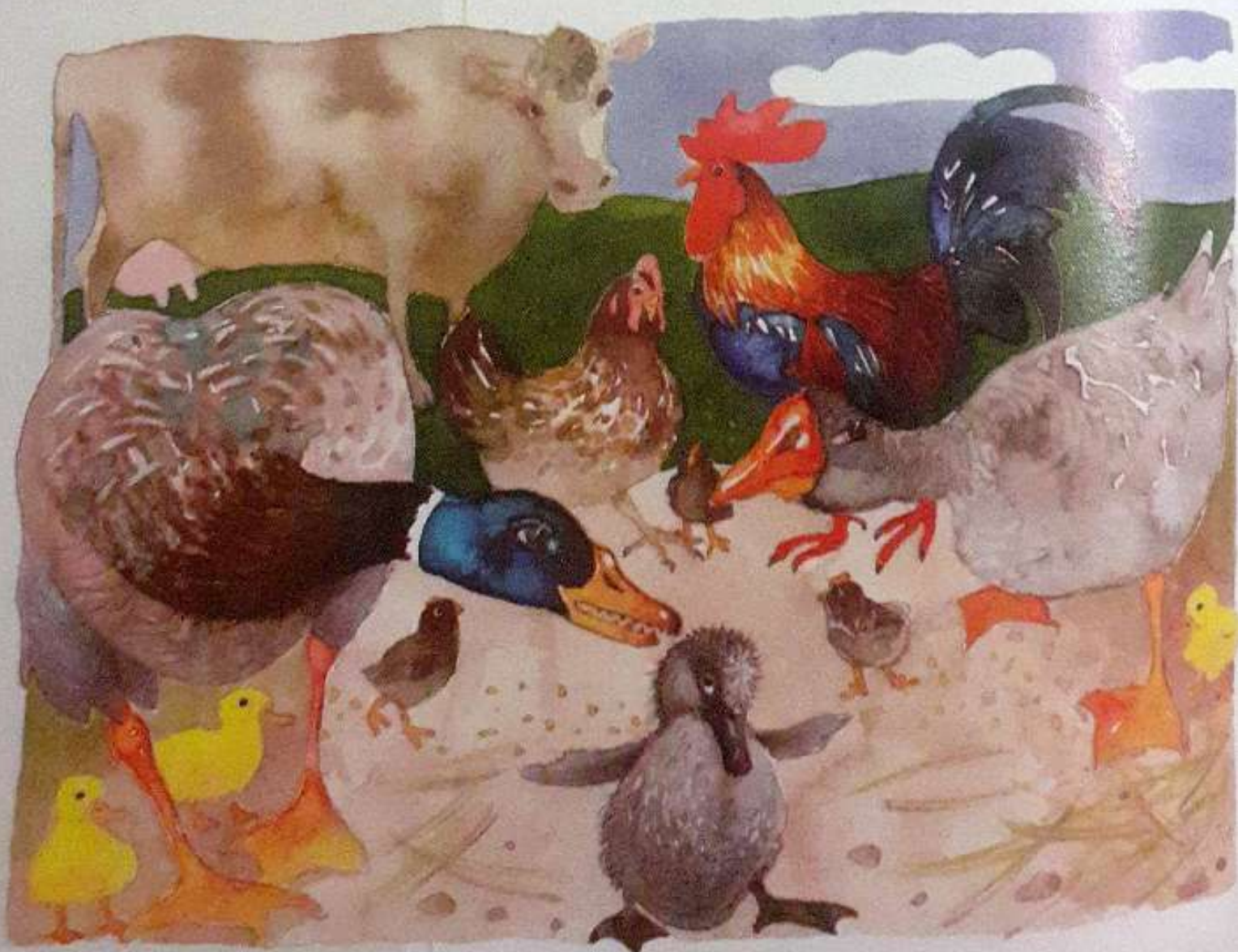

те изскочиха отгоре и заплуваха отлично напред; крачката им сами работеха; дори грозното сиво патенце заплува ведно с другите.

– Не, това не е пуйче – каза майката, – я колко хубаво работи с крачката си! И как право стои! Не, това е мое собствено детенце... Всъщност то дори е хубаво, ако се вгледаш в него. Кряк! Кряк! Вървете след мен, деца, аз ще ви покажа какво голям е светът, ще ви представя в птичия двор. Само стойте по-близо до мен, за да не ви настъпи някой, пък и от котки се пазете!

И те отидоха в птичия двор. Оттам се чуваше страшен шум: две семейства се биеха заради една глава от змиорка, която в края на краищата се падна на котката.

– Гледайте, тъй е винаги по света – рече майката и почеса клюна си, защото и на нея самата ѝ се доця глава от змиорка. – Излезте сега напред и се поклонете хубаво хей на оная стара патица: тук тя е най-главната – от испански род, затова е и толкова дебела. Вижте, тя има на крака си червено паршалче – то е чудно красиво и е най-голямото отличие, с което може да бъде удостоена една патица. Това значи, че стопаните не искат да я изгубят и че хората и животните трябва да я различават от другите патици. Хайде, вървете и не си свивайте пръстите; възпитаното патенце ги държи разперени, както баща си и майка си. Ето тъй – вижте! А сега наведете глави и кажете „крък!“

Патенцата наведеха глави и казаха:

Кряк!

Ала другите патници из двора ги послеждаха и приказваха

много.
Ха, само те линсваха още, сякаш без тях ние сме малко
по-добре! А на туй отгоре и едно такова отиригително патенце – ух,
не можем да го тършим!

И в същия миг една патница се спушена към него и го кльвна
по шията.

– Не го закачай! – рече майка му. – То никому зло не прави.

– Да, но то е много голямо и никак не прилича на другите
отварна патницата, която го беше кльвнала, – затова трябва да
го леоцинем.

– Какви милнички деца имате – каза старата патница с пар-
чалчето на крака. – Само онова там е малко грозничко. Добре
ще бъде, ако бихте могли да го преработите!

– Туй е невъзможно, ваша милост! – каза майката. –
Наистина то не е хубаво, ала има добър характер и плува също
същ добре, както другите – дори, смел да кажа, малко по-добре
от тях. Аз мисля, че след време то ще израсте както трябва и ще
стане по-малко. – И тя го почеса по гърба и му оследи перата.

– При това – добави тя – то е мъжко и може да мине и без
хубост. Аз мисля, че то ще бъде много съмно и ще си пробие
път в живота.

– Другите дечица са много мистички – каза старата патница,
– чувствайте се, моля, като у дома си и ако замерите някъде
плава от змиорка, можете да ми я доведете.

И патенцата наистина се чувстваша като у дома си. Ала
върху бедното патенце, което се беше излюпило последно и
беше толкова грозно, се сипеха удари и подигравки от всички
страни; биеха го и го хапеха не само патниците, но и кокошките.
„Много е голямо“ – говореха всички, а един пуяк, който се
беше родил с шпори и поради тая причина си въобразяваше, че
е цар на всички птици, се наду като кораб с изпънати платна,
върхлетя право към патенцето, закурлюка и от злина почервения
кало рак. Бедното патенце не знаеше какво да прави и къде да
отиде: беше му много мъчно, че е тъй грозно и че целият птичи
двор му се присмива.

Тъй измина първият ден, ала следният беше още по-лош за
него.

Всички гонеха бедното патенце. Дори сестрите му се сър-
деха и постоянно го навикваха:

– Дано те котка изяде, проклетнико!

А майката казваше:

– Да може да се запилее нанякъде!

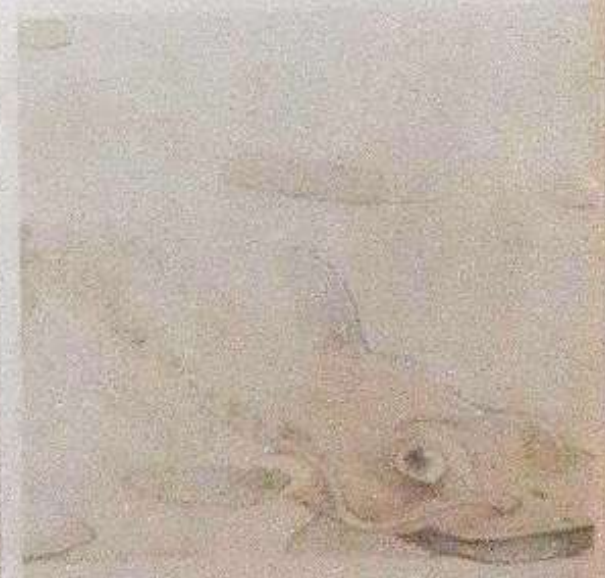
Патниците го хапеха, кокошките го биеха, момичето, което
носеше храна на патниците, го риташе с крак.

Най-сетне патенцето не можа да издържи и прехвъркна
през стобора. Малките птички пръхнаха уплашено из храстите.

„Те бягат само защото аз съм толкова грозно“ – помисли си

Стобор – ограда от върбе-
ни колове и гъски

патенцето и затвори очи, ала все пак побягна напред и стана до едно гъсемо бяло, гдето живееха дивите патници. Там го кара цялата нощ. Беше уморено и сърцето му леше да се сриче от мъка.

На сутринта дивите патници се извиха във въздуха и взеха даха новия си другар.

— Що за птица е това? — попитаха се.

А патенцето се обръщаше на всички страни и показваше, доколкото умееше.

— Ти си много гроно! — казаха дивите патници. — Ала тъй ни влиза в работа, стига само да не ти хрумне да се овладееш и нещо от нашето семейство.

Горкото! То съвсем не мислеше за женитба. То искаше само едно: да му позволят да лежи в тръстиката и да спи бавно и тихо.

Тъй прекара патенцето цели два дена. Тогави дивите патници дадени гъсока. Те се бяха излюпили наскоро и затова бяха твърде смели.

— Слушай, приятелю! — казаха те. — Ти си толкова гроно, че не можеш да ни превини. Искаш ли да хвъркнеш и да станеш прелетна птица? Тук наблизо има друго бяло гъсемо място, гдето живеят няколко мили, прекрасни гъски. Те всички са излюпени и умеят да казват „кряк“! Там ти можеш да си намериш цялото, макар и да си толкова грозен.

— Бум! Бум! — разнесе се в същата минута гърмеж и два дива гъсока паднаха мъртви в тръстиката; водата се обля и кръта им. — Бум! Бум! — чу се отново и щедо два дива гъски изхвъркнаха из тръстиката.

Гърмежите зачестиха. Имаше голям лов. Патниците бяха обградени блатото. Синкав дим пълзеше като облак между тъмните дървета и се губеше далеч зад водата. При бавно дотичаха ловджийски кучета: прас, прас! — тръстиката и кричите се навеждаха на всички страни и бедното патенце сви динеше от страх. То изви глава, за да я скрие под крилото си, ала в същия миг пред него изскочи едно грамално страшно куче; езикът му беше цял изплезен, очите му светеха грозно.

То протегна муцуна право към патенцето, обля остриите си зъби и — прас! прас! — побягна назад, без да докосне патенцето.

— Слава богу! — каза патенцето и вдъхна свободно. — Аз съм толкова гроно, че дори и кучето не иска да ме изяде.

То се стуши и остана така през цялото време, докато сачмите свистяха из тръстиката и във въздуха екнаше гърмеж след гърмеж.

Едва привечер всичко утихна. Ала бедното патенце все още не смееше да стане: то почака още няколко часа, сетне се огледа предпазливо наоколо и побягна с всички сили. Патенцето бягнаше през полета и ливади, а наоколо беснееше такава буря, че то с мъка можеше да върви напред.

Когато вонята настъпи, патенцето стигна до една сиромашка селска колиба. Тя беше толкова стара, че сама не можеше да ходи. Бурята беснееше с такава сила, че бедното патенце трябваше да седне, за да се задържи на земята. Премътно станаха и по-лошо и по-лошо. Най-сетне патенцето забележи, че вратата на колибата се отваря от единия си хатка и уникна настрани така че през дупката можеше да се влезе в стаята.

В колибата живееше една жена с котарака си и с една кокошката. Котарака тя наричаше „лине“, той умещаше да мърка, да извива гръб и дори да изпуша искри, когато го помисляше на тъмно по юските. Кокошката имаше съвсем мънички, къси крачета и затова я наричаха кокошката със съкратената. Тя носеше хубави яйца и домакинята я обичаше като свое дете.

На сутринта чуждото патенце веднага приобщи вниманието на другите: котаракът замърка, а кокошката — зашеудудна.

— Какво има? — попита домакинята и се отлепа шокано да ги не може да се види и затова помисли, че патенцето е някаква загубена глътка патина. — Гледай ти какво щастие! — каза тя. — Сигурно си имам пачи яйца. Само да не е паток! Чудно да видиш.

И патенцето прекара три седмици на проверка, ала яйца не спеше. Котаракът беше господар в къщата, а кокошката — господарка. Те винаги казваха: „Ние и целият свят са зашото си въобразяваха, че са половината свят и при туй — по-добрата половина. Патенцето мислеше, че може да бъде на друго мнение, ала кокошката не би гърмела това.

— Можеш ли да снасяш яйца? — питаше тя.

— Не.

— Тогава имай добрината да мълчиш!

А котаракът питаше:

— Можеш ли да си извиваш гръбнака като обръч, да мъркаш и да изпушаш искри?

— Не.

— Тогава не си тикай гатата, когато говорят умници като нас!

И патенцето седеше в ъгъла и беше в лошо настроение. Ала изведнъж в стаята наля струя чист въздух и съвсем тихо надникна ватре; на патенцето страшно се поиска да поплува, то не можа да се съдържи и каза това на кокошката.

— Това пък какво е? — питаше тя. — Нямаш си работа, затуй ти идват такива глупави мисли и главата. Снасяй яйца или мъркай — тогава ще поумисеш.

— Ах, колко приятно е да плуваш по водата! — каза патенцето. — Каква наслада е да се гмурнеш на дъното и да чувстваш как водата се разлива над главата ти!

— Да, чудесна наслада! — каза кокошката. — Ти, както се вижда, си полудял. Я поинтай котарака — най-умното същество.

...то съм срещала досега, — попитай го обича ли той да плува
...се гмурка във водата. За себе си не искам да говоря
...дори бабата. Тя ще ти каже приятно ли ѝ е да плува и
...като как водата се разлива над главата ѝ.
Вс не ме разбирате — рече патенцето.

Ние ли не те разбираме? И тази хубава! Тогава, според теб,
...може да те разбере? Да не мислиш, че си по-умен от вода-
...или от нашата господарка? За себе си не искам да гово-
... Я не си въобразявай много, дете, и благодари за доброто.
...то ти направиха тук! Нима ти не попадаш в топла стая и не
...се намиращ между особи, от които можеш да научиш нещо? Но
...ти си бърборко, неприятно е да има човек работа с теб.
...Благодаря ми, аз ти желая само доброто. Аз ти говоря неприят-
...ни неща, ала по туй се познават истинските приятели. По-добре
...нежели се да свасяш яйца или пък се научи да мъркаш и да
...изпуши искри!

— Аз мисля, че най-добре ще бъде да си отида — каза патен-
...цето.

— На добър ти час! — рече кокошката.
И патенцето си отиде. То плуваше по водата, гмуркаше се,
...аза всички животни го гледаха с презрение заради грозотата му.
Настъпи есен, листата в гората поехтеха и изсъмнаха;
...ветърът ги подхващаше и ги въртеше. Вървеше студено,
...снежни облаци надвиснаха тежко над земята, а върху стобори
...стоеше гарван и от студ грачеше:

— Гра! Гра!
Само при мисълта за вончю туй гмуркаше студено патен-
...цето. Бедното патенце се чувстваше много зле.

Една вечер, тъкмо когато спящето бележеше, из гора
...изхвъркна цяло ято прекрасни бели птици, толкова хубави
...птици патенцето никога не бе виждало. Те се отпечанаха с
...ослепителна белота и имаха дълги отройни шиш това бяха
...лебеди. Птиците издадоха някакъв чуден звук и като разпериха
...великолепните си бели криле, отлетяха от студената страна към
...топлите земи отвъд морето. Те се издигнаха високо-високо и
...бедното грозно патенце изпитваше едно особено чувство, като
...ти гледаше. То се завъртя във водата като колело, изгледна високо
...платата си след тях и изведнъж нададе такъв висок и стра-
...шен вик, че само се изплаши. Ах, то не можеше да
...забрави тия прекрасни щастливи птици и когато те се
...кариха от очите му, то се гмурна чак на дъното,
...изскочи отново над водата и дълго време не
...можа да дойде на себе си от възнеение.
То не знаеше как се казват тия птици, не
...знаеше и накъде отлитат те, ала изпит-
...ваше към тях такава обич, каквато не бе
...считвало към никого на света. То никак не им
...заобичаше; пък и можеше ли дори през ум да
...му мине да пожелае на себе си такава хубост!
Бедното грозно патенце щеше да бъде много

РЪЧНИК

Добла — човек, който е
...нещо заради по-високия
...се въздържаност

Ведро - дървен съд за вода, мляко, вино (около 15 литра)

Ношви - дърбено корито, в което се меси тесто

радостно, ако нове патниците го търняха помежду си.

А зимата беше люта, страшно люта! Патенцето трябваше постоянно да плува, за да не замръзне водата; ала всяка нощ мястото, по което то плуваше, ставаше все по-малко. Студът беше толкова голям, че дори самата ледена кора прашеше; патенцето трябваше да работи непрекъснато с кричката си, за да не се затвори съвсем дупката. Най-сетне то изгуби и последните си сили, протегна се и ледът го сграбчи.

Рано сутринта дойде един селянин. Щом съгледа патенцето, той разчупи леда с дървените си обуца и занесе непастилото същество на жена си. Там патенцето се съживи отново.

Дената искаха да си поиграят с него. Ала на патенцето се стори, че те се тъкмят да му направят нещо лошо, и от страх то се хвърли право във ведрото с млякото. Млякото се разтисна по стаята; домакинята плесна с ръце, а патенцето, съвсем забъркано, попадна в бурето с маслото, после в ношвите с брашното, а оттам изхвъркна в такъв ужасен вид, че не приличаше на себе си. Господи, каква бъркотия настана! Домакинята крещеше и гонеше патенцето с машата, дената тичаха с викове и смях след него и падаха едно връз друго. За щастие вратата беше отворена, патенцето се промъкна през съчките, натрупа ни в коридорчето, и се изтегна върху току-що наваления сняг. Там то остана да лежи съвсем отмаляло.

Би било твърде тъжно да се разправят всички патила и приключения, които бедното патенце трябваше да преживее през тая люта зима.

Когато слънцето започна да топли пак земята, то легеше в блатото между тръстиката. Чучулигите пееха, пролетта се беше върнала отново.

Изведнъж патенцето почувства как крилете му се разперват, как запумват по-силно отвред и го повасят

...напред. Преди да се опомни, то се намери в една голяма градина, где то ябълковите дървета бяха вече покрити с цвят, а боровината ухаеше и свеждаше зелените си клони над лъкачуговите канали. Тук беше много хубаво, миришеше на пролет. И то, из гъсталака на дърветата се показаха три великолепни бели лебеди. Те шумяха с криле и плуваха гиздаво по водата. Патенцето познаваше тия чудни птици. Обхвана го някакво странно, тъжно чувство.

„Аз ще отлетя при тях, при тия прекрасни птици. Те ще ме убият затуй, че съм толкова грозно, а пък се осмелявам да се приближа до тях. Но нека тъй да бъде! По-добре да бъда убит от тях, отколкото да понасям цициането на патниците, боя на кокошките и да търпя всякакви лишения през зимата.“

И патенцето полетя, спусна се във водата и заплува срещу великолепните лебеди. Те го забелязаха, размахаха криле и тръгнаха право към него.

– Убийте ме! – прошепна патенцето и като наведе глава към водата, зачака смъртта.

Ала какво видя то в прозрачната вода? Своето собствено отражение, но не някаква тъмносива птица, безобразна и неподвижна, а бял, строен лебед.

Не е нещастие да се родиш сред птици, стига само да се излюпиш от лебедово яйце.

Сега младият лебед мислеше и радост за патницата, която беше преживял. Благодарение на нея той можеше да оцели още по-добре своето сегашно щастие и всичкото великолепно, което го окръжаваше.

А големите лебеди плуваха около него и го милваха с клюновете си.

В тоя миг в градината влязоха няколко деца: те започнаха да хвърлят във водата хляб и зърна, а най-малкото от тях извика:

– Вижте, нов лебед!

– Да, дошъл е нов лебед! – ликуваха другите и като пляскаха с ръце, започнаха да скачат от радост; сетне те изтичаха при баща си и майка си, върнаха се отново с хляб и сладки, които хвърлиха във водата, и закрепиха в един плас:

– Новият е най-хубав от всички! Толкова млад и толкова хубав!

И старите лебеди наведоха глави пред него.

Тогавя той се засрами и скри глава под крилото си. Той сам не знаеше какво да прави; беше много щастлив, ала не можеше да се гордее, защото доброто сърце не познава гордостта. Той си мислеше как го гонеха и му се присмиваха, а сега го наричат най-прекрасната от всички прекрасни птици. Дори бързовият храст свеждаше клоните си право към него, а слънцето светеше тъй топло и приятно! Тогавя той размахаше криле, изпълна стрийната си шия и извика, замаян от радост:

– Да, такова щастие не съм сънувал, когато бях още грозно патенце!

Превод Светослав Мишков

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1. За какво разказва Андерсеновата приказка „Грозното патенце“?
2. Посочете някои моменти от текта на приказката, в които грозно патенце се чувства изключено и нещастно.
3. Разделете приказката на епизоди. В кои от тях патенцето най-силно страда за нещастията на грозното патенце?
4. Преразкажете началото на приказката от името на малката на грозното патенце.
5. Как бихте определили отношението на другите (обитателите на птичия двор, гивите гъсоци, кокошката, котарака) към грозното патенце?
6. Кое в думите и постъпките на другите обитатели ви възмушава най-много?
7. Посочете различните места, в които се развива действието на приказката.
8. Колко време минава от излюпването на грозното патенце до срещата му с лебедите?
9. Опишете кокошката и котарака през погледа на патенцето.
10. Защо краят на приказката е щастлив?

Паметник на Ханс Кристиан Андерсен в родния му град Одензе, Дания

РАБОТА С ТЕКСТА

ПРИКАЗНИ ЖИВОТНИ И ХОРА

Главните герои на Андерсеновата приказка са животни – грозното патенце, майка му и сестрите му, обитателите на птичия двор, дивите патици и гъсоците, кокошката, котаракът, лебедите. Появяват се и хора – ловците, стопанинът на кокошката и котарака, селянинът и семейството му, децата край лебедите – но те съвсем не са най-важните, не те определят и водят събитията в сюжета на приказката.

Но тъкмо чрез птичия и животинския свят Андерсен успява майсторски – понякога само с няколко думи – да изрисова цели човешки характери. Да обърнем внимание към един такъв момент, в който майката на грозното патенце съветва децата си как да се отнасят към най-главната патица в двора: *„Излезте сега напред и се поклонете хубаво хей на оная стара патица: тук тя е най-главната – от испански род, затова е толкова дебела. Виждате, тя има на крака си червено парцалче – то е чудно красиво и е най-голямото отличие, с което може да бъде удостоена една патица“*. Само от тези редове научаваме нещо за майката на патенцето – тя учи децата си да се покланят на „най-главната“; тя намира детето си за грозно, но червеното парцалче ѝ се струва „чудно красиво“. Научаваме и за „най-главната“ стара патица – очевидно е достатъчно да си „от испански род“ и да си имаш червено парцалче, за да отстояваш и ръководиш живота на всички в малкия птичий свят.

Разбира се, най-последователно Андерсен разгръща пред читателя чертите и преживяванията на грозното патенце. То се чувства грозно в птичия двор и неразбрано при кокошката и котарака. Отвсякъде го пренебрегват, подиграват, научават и дори преследват и бият. Самотата и нещастieto са винаги негови спътници. Но накрая то открива света, на който наистина принадлежи – сред лебедите – и тук се появява едно от най-запомнящите се изречения в приказката: *„Не е нещастие да се родиш сред патици, стига само да се излупиш от лебедово яйце“*. То означава, че човек трябва да открие истинските качества, заложили в него, да прояви вътрешната си красота и да открие тези, които споделят същите качества и ценности – тъкмо в това е трудно придобитото щастие.

ГРОЗНО ИЛИ РАЗЛИЧНО?

Ако внимателно прочетем текста, ще видим, че всички наричат патенцето „грозно“ само защото то изглежда различно от тях. След раждането му първото, което казва майка му, е: *„Какво*

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- Обърнете внимание на следния откъс: *„...а един пуяк, който се беше родил с шпори и по тази причина си въобразяваше, че е цар на всички птици, се наду като кораб с изпънати платна...“*. Какъв човешки характер се появява пред очите ви в този момент?
- Чували ли сте присмехулния израз „надут пуяк“ – за какви хора се отнася той?
- Разкажете случка или съчинете разказ по въображение на тема: *„Не е нещастие да се родиш сред патици, стига само да се излупиш от лебедово яйце“*.

... Никак не прилича на другите? Мамко по къде
 ... промина и една друга патница, която се опуска към
 ... из двора: ... то е много мляно и никак не при-
 ... другите ... отива на патницата, която са били мляна-
 ... трябва да го поощрим... Но ако някой е по-
 ... от другите и не прилича на тях, това не значи, че е непре-
 ... грозен, нали? Обаче обитателите на патния двор оценя-
 ... различно от тях като грозно. И успяват да накарат и
 ... патенце да поварва, че е грозно, и да изхвърля мляка от
 Беше му много мляно, че е тъй грозно и че целият
 ... двор му се присмива... „Аз съм толкова грозно, че дори
 ... не иска да ме изяде“...

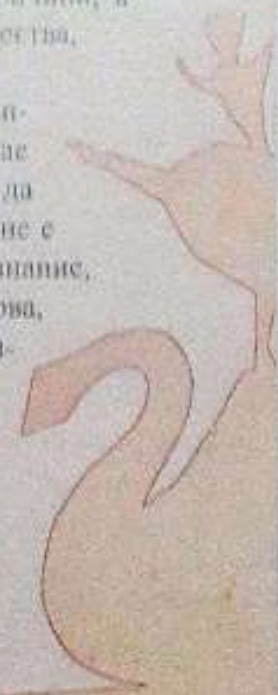
А в шасливия край на приказката патенцето отново се
 различно – не само защото вече е красив лебед, но кра-
 ... различно и кожанките, но и защото според децата „нови-
 ... е най-хубав от всички“. Това означава, че грозното патенце
 ... най-красиво и сред най-красивите птици. И ето как младият
 ... се отнася към различнето, което този път му носи преиз-
 ... над останалите: „Тоска ти се заграли и скри глава
 ... крилото си. Той сам не знаеше какво да прави, беше много
 ... , ала не можеше да се гордее, защото доброто сърце
 ... волева гордостта“.

ГРОЗНИТЕ ПАТЕНЦА ИЗВЪН ПРИКАЗКАТА

Първа „грозно пате“ отдавна е казал великият гросмайстор на
 Андерсен и може да го срещнете често в ежедневните разгово-
 ... Той може да се отнася само до красотата и яркостта,
 ... Като дете тя беше грозно патенце, а после се пре-
 ... много красиво момиче. Но изразът не се отнася само до
 ... грозота или красотата на някого, той означава, че в
 ... период от живота си някой е изглеждал незряел,
 ... или пренебрегван по някакви причини, а
 ... е проявил най-добрите си качества,
 ... е успех и признание.

А може би в приказката за грозното патен-
 ... Андерсен е имал предвид и себе си. Знае
 ... че животът му е бил тежък, че е отишъл да
 ... множество неща, за които всъщност не е
 ... голям талант, че е бил жаден за признание,
 ... често невинаги е получавал. И всичко това,
 ... го открие таланта си на автор на приказ-
 ... дарбата, която му спечелва възхище-
 ... , огромна читателска публика и светов-
 ... слава.

А шом изразът „грозно патенце“ се
 ... не само до героя на Андерсеновата
 ... приказка, но и до самия ѝ автор, това озна-
 ... че се отнася – по един или друг
 ... – и до всеки от нас.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Преразказайте основните епизоди от приказката от името на грозното патенце.
- ▶ Как разбирате израза „доброто сърце не похвалява гордостта“?
- ▶ Дали, за да изпитаме истинска радост, първо трябва да си преминал през нещастие? Разсъждавайте върху опитите „Сега младият лебед мляеше с радост за патилата, която беше преживял. Благодарение на тях той можеше да оценя още по-добре своето сегашно щастие и всепозното възхищение, което го обхващаше“.
- ▶ Можете ли да си представите младия лебед в края на приказката да бъде например: „Аз съм най-красив и всички оценя да са грозни в приказките – аз!“ (разрешено е и обратното – лебед, който сам е обаятелен, красив, талантлив и много си е доволен).

СЪВЕТИ И ЗАДАЧИ

- ▶ В стихотворението „Лебед“ на Андерсен „... колко ли бързо Господарят беше, когато в двата е смелото момиче за неговия живот много нещастливо, като козене по рибна прабела, но нелекото успявало, но успяване то, че си недоизнесен – като романист, драматург, поет, балетист, актьор и т.н. – все негови недоказан сбъднати мечтания. И както в „Грозното патенце“, един ден просто да се събуди като лебед на приказката. Наистина поучителна лична история“. Кое според вас е поучителното в личната история на Андерсен?
- ▶ Къде извън Андерсеновата приказка сте виждали „грозно патенце“ – в живота, в книгите, сред познатите си? Разкажете.

...много пате! **Никак не прилича на другите!** Малко по-късно същото произнася и една друга патица, която се спуска към него и го кълве из двора: „...то е много голямо и **никак не прилича на другите** – **отвърна патицата, която го беше клъвна**... – **затова трябва да го поощимем...**“. Но ако някой е по-голям от другите и не прилича на тях, това не значи, че е непременно грозен, нали? Обаче обитателите на птичия двор оценяват всичко различно от тях като грозно. И успяват да накарат и самия патенце да повярва, че е грозно, и да изпитва мъка от това: „**Беше му много мъчно, че е тъй грозно и че целият птичий двор му се присмива...**“; „**Аз съм толкова грозно, че дори и кучето не иска да ме изяде...**“

А в щастливия край на приказката патенцето отново се оказва различно – не само защото вече е красив лебед, по-красив от патиците и кокошките, но и защото според децата „**новият е най-хубав от всички**“. Това означава, че грозното патенце е най-красиво и сред най-красивите птици. И тогава, когато лебед се отнася към различieto, което този път му възмъжва над останалите: „**Тогавата той се засрама и стана жаден под крилото си. Той сам не знаеше какво да прави. Беше много щастлив, ала не можеше да се гордее, защото в дълбокия си не познава гордостта**“.

ГРОЗНИТЕ ПАТЕТА ИЗВЪН ПРИКАЗКАТА

Изразът „грозно пате“ отдавна е надхвърлил приказката на Андерсен и може да го срещнете често в ежедневните разговори. Той може да се отнася само до грозотата и красотата, например: *Като дете тя беше грозно патенце, а после се превърна в много красиво момиче.* Но изразът не се отнася само до конкретната грозота или красота на някого: той означава, че в даден период от живота си някой е изглеждал невзрачен, различен или пренебрегван по някакви причини, а впоследствие е проявил най-добрите си качества, постигнал е успех и признание.

А може би в приказката за грозното патенце Андерсен е имал предвид и себе си. Знае се, че животът му е бил тежък, че е опитвал да прави множество неща, за които всъщност не е имал голям талант, че е бил жаден за признание, което невинаги е получавал. И всичко това, когато открие таланта си на автор на приказки – дарбата, която му спечелва възхищение, огромна читателска публика и световна слава.

А щом изразът „грозно патенце“ се отнася не само до героя на Андерсеновата приказка, но и до самия ѝ автор, това означава, че се отнася – по един или друг начин – и до всеки от нас.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Преразкажете основните епизоди от приказката от името на грозното патенце.
- ▶ Как разбирате израза „добро то сърце не познава гордостта“?
- ▶ Дали, за да изпиташ истинска радост, първо трябва да си преминал през нещастие? Разсъждавайте върху откъса: „*Сега младият лебед мислеше с радост за патицата, която беше преживял. Благодарение на това той можеше да оцени още по-добре своето сегашно щастие и Божията великодушност, която го обкръжаваше.*“
- ▶ Мислите ли да си представите някоя лебед в край на приказката да каже например: „Аз съм най-красив и всички останали лебед кралят в сравнение с мен“ (според негово високо мнение, което кокошката има за котка раба и за себе си)? Защо?

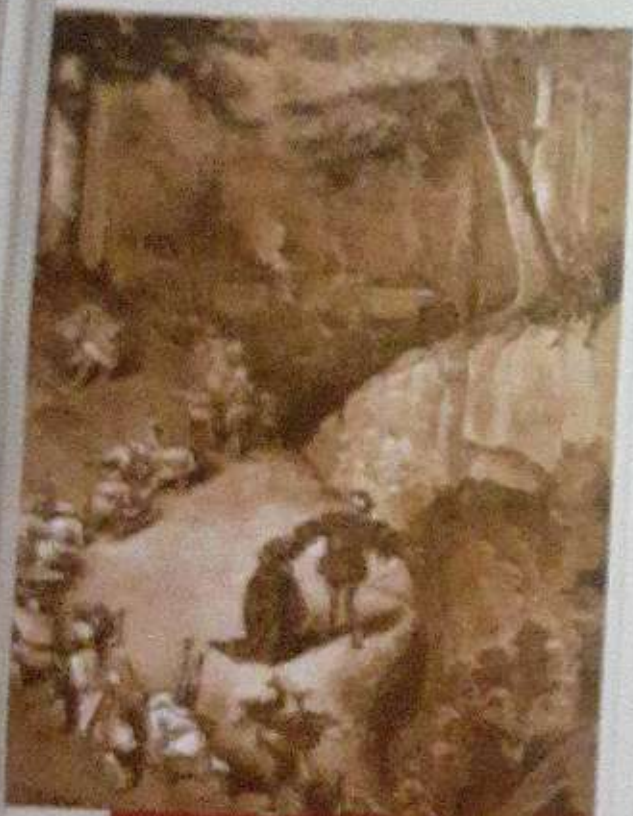
СЪВЕТЪТЕ НА ПИСАТЕЛЯ

- ▶ В своя текст „Думи за Андерсен“ писателят Георги Господинов казва: „*Вдъхновяващо е самата приказка за неговия живот. Онова непрекъснато ходене по ръба на провала, на нелекото успяване, на усещането, че си недооценен – като романист, драматург, поет, балетист, актьор и т.н. – все неговите недокрай сбъднати мечтания. И както в „Грозното патенце“, един ден просто да се събудиш като лебед на приказките. Наистина поучителна лична история*“. Кое според вас е поучителното в личната история на Андерсен?
- ▶ Къде извън Андерсеновата приказка сте виждали „грозно патенце“ – в живота, в книгите, сред познатите си? Разкажете.

Музей на Андерсен в родния му град Оренс, Дания

„Рике с кичура“, Гюстав Дорэ
Илюстрации към приказките на
Шарл Перо от 1862 г.

ДА СЪНОСТАВИМ

– Ти си много грозно! – казаха дивите патенци. – Ако ти не ни видиш в работта, стана само да не ти кружат да се ожениш за някоя от нашите семейства.

[...]

И патенцето пометя, ступна се във водата и започна срещу великометните лебеди. Те го забелязаха, размахнаха криле и тръгнаха право към него.

– Убийте ме! – прошепна патенцето и като набере глава към водата, зачака смъртта.

Ако каква вода то в прозрачната вода? Своята собствено отражение, но не някаква тъмносива леща, безразна и неподвижна, а бим, строген лебед.

А сега ще ви представим откъси от приказката на Шарл Перо „Рике с кичура“:

Преди много години една царица родила син, който бил толкова грозен и уродлив, че хората дълго време не питали дали принцът е човешко същество. Феята, която присъствала на раждането, уверила родителите, че въпреки всичко принцът ще бъде обаятелен, тъй като ще бъде много умен... Забравих да отбележа, че принцът се развил с кичур коса на главичката си, затова го нарекли Рике с кичура...

[...]

– ...Във Ваша Власт е да ме направите най-прекрасния принц на света.

– Но как? – попитала принцесата.

– Като ме обикнете толкова, че пожелаете да станя красив – отвърнал Рике с кичура...

– Щом е така – рекла принцесата, – от щмата си сърце желая да станете най-прекрасният, най-очарователният принц на света...

Едва произнесла тези слова, и Рике с кичура ѝ се сторил най-прекрасният, най-очарователният младеж, когато била виждала.

Някои твърдят, че съвсем не вълшебствата на феята, а любовта предизвикала това преобразяване. Те казват, че принцесата съзряла постоянството на своя обожател, скромността и всички други достойнства на душата му. Като сторила това, тя престанала да забелязва уродливостта на тялото му и грозотата на лицето му.

Преням Тодорка Минова

И така, грозното патенце всъщност не е грозно – то е родено от дебелово яйце и накрая наистина се оказва красив лебед. Грозно е само от гледната точка на птичия двор, дивите гъски, кокошката и котарака – и им излежда грозно, защото е различен.

... как Принцеса в „Рисе с кашуро“ наистина е грозен, но
 ... как Принцесата да го вижда като най-привлекателен и
 ... как да се струва красив или грозен, зависи всъщност от
 ... как тя се отнася към човека, от отношението между хората?

РАЗСЪЖДАНИЕ

Ах, колко голям е светът! – извикаха всички патенци
 ... когато сега те се чувстват много по-малкото,
 ... когато по-рано в ядосани.

– До не мислите, че това е целият свят? – рече майка
 ... Ова, той се простират много, много далеч, откъде грати
 ... чак до востана с дините. Аз съм аз никога не съм
 ... казва.

Котаракът беше господар в къщата, а кокошката –
 ... господарка. Те винаги казваха „Това е целият свят“, защо
 ... то си въобразяваха, че са по-голям, отколкото и при това – по-
 ... добрата половина. Патенците наистина не може да бъде
 ... на друго мнение, ала кокошката не би търпяла това.

Патенците намират света за много, защото той се е оказал
 ... толкова от черупката на яйцата, от които са се появили. За
 ... светът е още по-голям, защото се простират „чак до
 ... востана с дините“. Според кокошката и котарак те са много са
 ... половина (и дори „до-добрата“ половина) от света.

Разсъждавайте върху това, че тези „големи светове“ всъщност
 ... са толкова малки. Представата на патенците, на кокошката и
 ... котарак за света се простират единствено до тях и до техни
 ... собствен малък опит. Тъкмо затова те смятат всичко различно
 ... и грозно – защото в малките им светове и мерките им за кра-
 ... село и грозно са малки. Особено ясно е това при кокошката и
 ... котарак – всяко същество би трябвало да може да свалси яйца
 ... да мърка и да изпусне искри (т.е. всяко същество би тряб-
 ... вало да е или кокошка, или котарак), за да получи признание от
 ... А тъй като патенците може да шува (а те не могат да шу-
 ... ват), то обявяват за глупаво. „Спаси яйца или мъркай – казва
 ... кокошката – тогава ще поумнееш“.

РАЗГОВАРИМЕ

През 2013 г. в електронното списание „Думите“ е публикуван
 ... състезание на Константина Иванова, ученичка в 6. клас в гр. Русе,
 ... съставен „Грозното патенце в моя свят“. Ето откъс от него:

Много често съм мислила, че аз съм грозното патенце.
 ... чувствала съм се различна от другите. Може би заради

ВЪПРОСИ И ОТГАОВИ

Колкото повече патенци
 ... на света: „Това е целият свят“
 ... казва.

ВЪПРОСИ И ОТГАОВИ

1. Мислите ли, че патенците
 ... имат в себе си нещо, което ги прави
 ... различни от другите? Защо?
 ... Грозното патенце може ли да
 ... бъде?

2. Чувствате ли, че патенците
 ... много различен свят? Какво
 ... означава този свят и за какво
 ... хора се боят?

3. Когато майката патенца
 ... решава да оправдае деня, когато
 ... грозното и кокошката на
 ... грозното патенце в онзи
 ... старата патенца от отива
 ... дъщеря, тя казва: „Аз мисля, че
 ... след време тя ще израсте
 ... патенца и ще стане по-малка“.
 ... Защо това изречение е толкова
 ... смешно?

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Съгласни ли сте с казаното от учениците?
- ▶ Разделете се на две групи в клас. Нека едните да защитават гледната точка „Аз съм грозното патенце“, а другите – „Аз не съм грозното патенце“. Разкажете ваши лични истории, които да подкрепят твърдението ви.
- ▶ Как бихте утешили грозното патенце?
- ▶ Как бихте накарали грозното патенце от приказката на Андерсен и „грозните патенца“ около Вас да се усмихнат?
- ▶ Ако се чувствате като грозното патенце, как бихте се отнасяли към тези, които ви обиждат?
- ▶ Разкажете случка или напишете съчинение на тема „В душата е истинската красота на човека“.

Ханс Кристиан Андерсен
(1805 – 1875), 1869. Фотография
Тора Халагер (1821 – 1884)

Високия ми вид. Някои хора дори са ми се учудвали, но аз съм се засякала, защото знам, че аз съм си аз и никой няма право да ми казва каква трябва да бъда. Въз съм от друга страна, не съм толкова като грозните патенца. Защото въпреки всичко аз се усмихвам и продължавам напред. Много да ме е грижа за мненията на хората. Аз не говоря Вам „грозни патенца“, но ако познавах, помисля да се държа с тях като „старя патчица“, а щях да ги обичах и да ги подкрепя, да ги накарам да се усмихнат, защото знам и много добре разбирам как се чувстват. Трябва да сме добри и да не оскъняваме хората по този какъв начин, а трябва да се вгледаме вътре в тях. В другите не защото там е истинската красота на човека.

ОБОБЩЕНИЕ

ГЕРОИ:

Грозното патенце; майка му и обитателите на птичия двор; дивите патици и гъсоците; котаракът и кокошката; лебедите.

ОСНОВНА ЧЕРТА НА ПРИКАЗНИЯ СВЯТ:

Придаване на ипично човешки черти и характери на животните.

ВРЕМЕ И ПРОСТРАНСТВО В ПРИКАЗКАТА:

Действието се развива от лятото до пролетта;

пространства и места по пътя на пътешествията: птичият двор; блатото с дивите патици и гъсоците; колибата на стопанката, котаракът и кокошката; дома на селянина, градът и белите лебеди.

ОСНОВНИ ИДЕИ В ПРИКАЗКАТА:

За самотата на различния човек и мъката, която му причиняват ограничените и самонадеяни хора около него; за волята да продължаваш напред, докато откриеш своя свят и щастие се

ДУМИ И ОБРАЗИ

Ханс Кристиан Андерсен имал различни интереси и дарби. Обичал да прави и красиви картини от изрязана хартия, в които характерните силуети на фигурите носят неподправено настро-

ние. Ето как майсторът на приказката може би си е представял лебедите от „Грозното патенце“, изрязани от собствената му ръка и запазени донес в музея в родния му град Одензе:

Ханс Кристиан Андерсен.
Лебед в триъгълник. Изрязана хартия. Градски музей на Одензе, Дания

Ханс Кристиан Андерсен. Лебеди в кръг. Изрязана хартия. Градски музей на Одензе, Дания

► Харесват ли ви тези изрязани от хартия изображения? Защо според вас във второто от тях Андерсен е добавил фигури на балерини към фигурите на лебедите?

Освен да пише приказки, Андерсен обичал да пътува и да прави скици на местата, които посетявал:

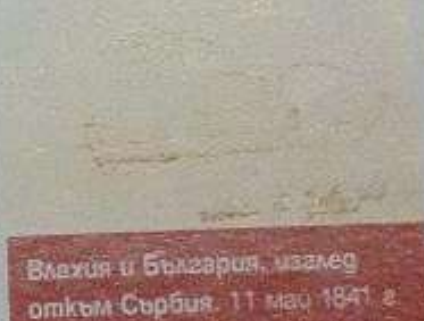
Ханс Кристиан Андерсен. Пътни рисунки, 1841. Градски музей на Одензе, Дания

Камила пред Акропола в Атина. 4 април 1841 г.

Село край Видин, България. 9 май 1841 г.

Влахия и България, изглед откъм Сърбия. 11 май 1841 г.

Тези скромни рисунки са силни със своята изразителност. Вижте как авторът обобщава един бряг с думата „България“ и как създава усещането за екзотика с камилата пред Акропола

– най-важното място в Древна Атина, центърът на антична Гърция. А в приказката се говори за новоизлюпените патенца, които веднага забелязали колко много по-голям е светът...

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Опитайте да поговорите за това – възможно ли е големият свят да присъства в малките неща от живота и мястото, където живеем? Какви примери бихте посочили?

Като от най-известните картини в света в „Мона Лиза“ се великата италианска картина. Писаната за Франческо Кунцини и нехалатната и усмивка са изкуствените терета всички изглеждат.

► Писаната в ситнизици от картината на Франческо Кунцини „Мона Лиза на 12 години“ 1959 г., и „Мона Лиза на 12 години“ 1978 г., като изглеждава като Битка срещу Франческо Кунцини „Мона Лиза / Tetradide Bionomia Lisa, Mokka (Mokka of Modern Art) / Pasterizacija (Pasterizacija) и много други картини. Как бихте преодолели разликите в идеята за красотата и идеята на Битка, които в дадена перипетия от живота си са 1959 г. и след това през 1978 г., ни дава обяснение идеята, която могла да изглежда Мона Лиза от картината на Леонардо да Винчи. Вие вярвате ли? Напротив ли ви изглежда представяне и здравното патенце?

СРЕД КНИГИТЕ

В творбата на съвременния американски писател Стивън Кинг „То“ седем деца от малкото градче Дери се преборват с най-страшното чудовище, което ужасява и убива хора. Наричат го просто *То*. Те са заекващият Бил, очилатият присмехулик Ричи, пребиваното от баща си момиче Бевърли, дебелият Бен, който най-много обича книгите, евреинът Стан, който излучава птици, слабичкият боляв Еди и чернокожото момче Майк, за когото най-интересни са историята и миналото на градчето. Седмината приятели наричат себе си „Клуб

на неудачниците“. Преследва ги не само *То*, но и местните хулигани и лобейници, които търсят жертви сред различните от себе си.

Години по-късно – като възрастник, развили своите таланти, успели и известни в различни професии – те отново се събират в Дери, за да се изправят за последен път срещу *То* и да освободят града и своя живот от ужаса.

Тук обаче няма да говорим за битката с чудовището, а за последния учебен ден на петокласниците Бен и Бевърли.

училището свърши!

Пронизителният звън се разля от горе до долу по коридорите на тухлената училищна сграда и при този звук петокласниците около Бен Ханском нададоха възторжен рев, а мисис Дъглас, известна като най-строгата учителка, не се и опита да ги усмири...

– Деца! – подвикна тя, когато възгласите взеха да стихват. – Ще ме изслушате ли само още минутка?

Из класната стая се надигна развълнувана гълчава, примесена с някой и друг стон. Мисис Дъглас държеше бележниците им.

– Ох, дано да мина! – изчурулика Сали Мюлер на Бев Марш от съседната редица.

Бен си помисли, че Сали щобиде не би разменила и думица с Бевърли, ако не беше толкова развълнувана от края на учебната година. Сали Мюлер и Грета Боуи бяха от богати семейства с къщи на Западния Бродуей, а Бев идваше на училище от района на мизерните жилищни блокове в края на главната улица. Между двата квартала имаше не повече от половин час път, но дори хлапе като Бен знаеше, че истинското разстояние е колкото от Земята до Плутон. Стигаше само да погледнеш втичния пуловер на Бевърли, протритите гуменки и прекалено широката пола, за да усетиш каква пропаст ги дели. И все пак Бен харесваше Бевърли – много я харесваше. Сали и Грета носеха хубави дрехи, сигурно всеки месец ходеха да си къдрят косата или да я навиват, или кой знае още какво, но това не променяше главното. Даже и всеки ден да си навиват косата, пак щяха да си останат превзети глупачки.

За него Бевърли беше по-мила и много по-хубава, макар че и за милион години не

би събрал смелостта да ѝ го каже. Навярно на деветите момчета е разрешено да обичат само дълбоко в душата си. Ако навдеше някому какво чувства, они сигурно би се смаял до припадък.

– Марша Фегън... Фриск Фрик... Бен Ханском...

– Беше ми много приятно да ти преподавам тази година, Бенджамин – каза мисис Дъглас и му подаде бележника.

– Благодаря, мисис Дъглас.

Бен пое бележника си и се изкачи от стаята, отправяйки мислени благодарности към неизвестните добродетели забравените на деветите единнаесетгодишни момчета. Някой го блясна – дръво бележника, и Бен отчаяно размая ръце, но за щастие не беше на ръба на каменистите стъпала.

– Махай ми се от пътя, бележника!

Това бе Виктор Крок с изтърпаната личица, миснала от Бриклифийч, със своята съпалата и се отправя на лятските си изходи.

След съвместния урок
Добро утро, Бен!

Стивън Кинг

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Защо можем да наречем петокласниците Бен и Бевърли „грозни патета“, след като сме прочели и разбрали приказката на Андерсен? Подкрепете отговора си с примери от текста.
- ▶ Кои от съучениците на Бен и Бевърли ви приличат на обитателите на птичия двор от Андерсеновата приказка? Защо?

ИЗ „ПОХИТИТЕЛЯТ НА МЪЛНИИ“

Рик Риърдън

Рик Риърдън е съвременен американски писател, автор на поредиците „Пърси Джаксън и боговете на Олимп“, „Хрониките на Кейн“, „Боговете на Олимп“. Бил е учител в продължение на 15 години и в наши дни споделя, че сюжетите са му хрумвали, докато е трябвало да преподава на учениците си старогръцката митология. Именно от учениците си и от собствените си деца авторът е разбрал колко е възбудящо древните богове и герои да бъдат накарани да живеят в нашето време. Книгите му са преведени на повече от 20 езика и печелят все по-голяма известност в цял свят.

„Похитителят на мълнии“ е първата книга от поредицата „Пърси Джаксън и боговете на Олимп“. Дванадесетгодишният Пърси е обикновено момче от Ню Йорк, чийто живот не е особено щастлив, докато един ден не научава с изумление, че е син на бога на моретата Посейдон. Оказва се, че безсмъртните богове, герои и чудовища от старогръцката митология заселяват и съвременния свят, само че могат да придобият друга външност, за да съжителстват с хората, дори все още им се раждат нови и нови деца. Пърси узнава, че истинското си име е старогръцкото Персей, че учителката му по математика госпожа Добс е една от трите Фурии (Фуриите, наричани още „Еринии“, са зловещи богини на отмъщението в гръцката митология), а учителят му господин Бранър всъщност е мъдрият кентавър Хирон (получовек-полукон в гръцката митология, учител на редица герои).

Намерил убежище в летен лагер за деца на богове, Пърси трябва да изпълни трудна мисия. Някой е похитил една от мълниите на Зевс – и Пърси трябва да слезе в подземното царство на Хадес, да открие откраднатата мълния и да я върне на върховния бог, за да предотврати голямата война между боговете, която заплашва да унищожи хората. Ето началото на неговото пътешествие, на което той потегля, придружен от сатира Гроувър (сатирите са същества с кози крака и рога в гръцката митология) и момичето Анабет, дъщеря на богинята на младостта Атина.

Гневът на Нептун, детайл от „Енеида“ от Пьетро да Кортона (1596 – 1668)

СЪСИПВАМ ЕДИН ЧИСТО НОВ АВТОБУС

(откъси от Глава 10
на „Похитителят на мъзници“)

От лагерния магазин ми отпуснаха сто долара просто-смъртни пари и двацет златни драхми. Монетите бяха доста големи, от едната страна имаше изображения на различни богове, а от другата – на „Емпайър Стейт Билдинг“. Хирон каза, че вероятно да ми потребават дни срещите с безсмъртни, каквото и да значеше това.

На мен и на Анабет даде по една манерка с леккар и колени с кубчета амброзия за спешни случаи. Нито едно от тези амброзии не е храна на боговете. За нас тя беше полезна, а за простолюдиците – смъртоносна. Ако прекаляхме с нея, вероятно да ни връхлетят силна треска. А в големи дози можеше да предизвика спонтанно възпламеняване на клетките ни.

Анабет беше взела и вълшебната си бейзболна шапка, която била подарък от майка ѝ за дваайсетия рожден ден. Носеше и чланици на гръцки за античната архитектура, за да си почете, като в доскучае, както и дълга бронзова кама, скрита в ръкава на ризата ѝ. Бях готов да се обзаложа, че камата ще ми донесе неприятности още при първия металодетектор.

[...]

Сбогувахме се с останалите лагерници, хвърлихме прощален поглед на ягодиите поля, океана и голямата къща и поехме нагоре по хълма към високата сла на Талия, дъщерята на Зевс.

Там ни чакаше Хирон в инвалидната си количка...

Ама че съм разсеян – извика Хирон. – За малко да забравя.

Извади от сакото си химикалка и ми я подаде. Съвсем обикновена химикалка за еднократна употреба, с черен пълнител и капачка. Едва ли струваше повече от трийсет цента.

– Еха – измърморих без особен ентузиазъм. – Благодаря.

– Пърси, това е подарък от баща ти. Пазя го от години, без да знам, че през цялото време съм чакал теб. Но сега вече предсказанието е ясно. Ти си избраният.

Спомних си екскурзията до музея, когато бях изпарил госпожа Додс. Хирон ми беше хвърлил химикалка, която се превърна в меч. Възможно ли беше тази...?

Магнах капачката и химикалката мигновено се удължи и отежа. След половин секунда вече държах лъскав бронзов меч с двустранно острие, увита в кожа ръкохватка и плоска ножница, погостурена със златни нитове.

РЕЧНИК

„Емпайър Стейт Билдинг“ – известен небостъргач в Ню Йорк, който има 102 етажа. В „Похитителят на мъзници“ на невидимия за простолюдиците етаж 600 живеят олимпийските богове от старогръцката митология.

Бейзбол – широко разпространен спорт в САЩ (и във Великобритания). Това е един от най-популярните спортове в Америка. В романа „Похитителят на мъзници“ Анабет използва бейзболната си шапка, за да скрие в нея бронзовата кама.

Циклоп - в старогръцката митология циклопите са синове на Уран (Небе) и Гяя (Земля). Те са огромни чудовища с по едно око в средата на челото. Известни са със своята свирепост, но и с уменията си на ковачи.

Етна - вулкан в североизточната част на остров Сицилия (Италия)

Лета - в старогръцката митология Лета е реката, която преминават мъртвите, за да стигнат в подземното царство на бог Харес.

„Илиада“ - велика древногръцка творба, състояща се от над 15 000 стиха. Смята се, че неин автор е слепият поет и певец Омир. В центъра на сюжета на „Илиада“ е Троянската война, в която участват множество богове и герои.

Парис и Андромеда. Питер Паул Рубенс (1577 - 1640), фламандски художник

Мечът има дълга и тризвезна история, която няма нужда от ти разказвам - рече Хирон. - Името му е Акилакурмас.

Въртоп - преведен аз и сам себе си винаги давам мечът, когато се оправях вече на стария рибки. - Въртоп!

Използвай ти само в краен случай - продължи учителят - а само срещу чудовища. Геронте не бива да наричаш протосмъртни освен при симуляциите, разбира се, но този меч така или иначе никога не би могъл да им навреди.

Защо? - погледних зломенито острите. Как е възможна?

Мечът е от божествени бронзи. Изготвен е от циклопите, изкован е в дълбините на Етна, а после е потопен в река Лета. Смъртоносен е за чудовищата и за всички създания от Подземното царство, стига те да не те убият преди това. Но острите не проникват през тялото на протосмъртните, все едно те не съществуват. Протосмъртните не са достатъчно важни, за да те убият, ти, като полубог, можеш да бъдеш убит и с божествени и с凡人 новски оръжия. В това отношение си двойно по-уязвим.

- Хубаво е да го знам.

- Сега сложи капниката обратно.

Докоснах капниката до меч и Въртоп се смали до размера на химикалка. Прибрах я в джоба, като си мислех да не я забравя, тъй като в училище постоянно ми изчезваха химикалки.

- Спокойно, няма - каза Хирон.

- Какво няма?

- Да я и забия. Тя е омагьосана винаги да се появява в джоба ти. Пробвай.

Със своето сърце хвърних химикалката надолу от стъпала и видях как потъва сред тревата.

- Почакай секунда-две - рече учителят. - Сега провери в джоба.

Химикалката, разбира се, беше там!

- Страхотно! - възкликнах. - А какво ще стане, ако някой протосмъртен ме види да вада меч?

- Мъглата е мощно нещо, Пърси - усмихна се Хирон.

- Мъглата ли?

- Да. Прочети „Илиада“ - в нея непрекъснато се споменават. Винаги, когато богове или чудовища се появяват в света на протосмъртните, се спуска мъгла, която закрива очите на хората. Тя вглежда истината, понеже си полубог, но останалите гледат случилото се така, че да намерят обяснение за него. Забележително е какви усилия полагат, за да напаснат нещата в своята версия на реалността.

Прибрах Въртоп обратно в джоба.

За пръв път почувствах, че истината съм готов за ползване. Напусках лагера и поемах на запад без възрастни, който да ме наглежда, дори без мобилен телефон. (Хирон каза, че чудовищата могат да проследят сигнала и ако използвам мобилен телефон, все едно сам им се пъхам в ръцете.) Разнолягах само с един меч, с който да се отбранявам срещу враговете и да стигна до Подземното царство...

Шом слязих долу на пътя, спрях и се обърнах. Под елата на
Завия, дъщерята на Зевс, Хирон стоеше вече във вид на полукин-
получовек с вдигнат за поздрав тък. Съвсем обикновено изпра-
шаме от съвсем обикновен кентавър.

Изпитах облекчение, когато най-сетне се качихме и се наста-
воихме по местата си в задната част на автобуса. Подредихме
гравитите. Анабет седеше като на тръни и разтревожено удрише
бейбодната си шапка в бедрото.

Изведнъж ме побутна по коляното.
— Пърси.
Току-що се беше качила една баба с омачкана кадифена
рокля, мрежести ръкавици, голяма чанта на капчици и безформе-
на оранжева плетена шапка, която прикриваше лицето ѝ. Побутна
шапката нагоре и очите ѝ просветнаха, а сърцето ми замря.

Госпожа Доде! Изглеждаше остаряла и понехнала, но азото ѝ
лице си беше същото.

Снижих се на седалката.
Зад нея се появиха още две старици — едната със зелена, дру-
гата с лилава шапка. Иначе трите бяха като
сестри-близначки — същите груби ръце, същи-
те чанти и намачкани кадифени рокли. Тях бяха
демонични баби.

Седнаха на предните седалки, точно зад
шофьора. Двете протегнаха крака и белок-
рава пътеката. Направиха го така, все
както само беше нещо съвсем нормално, по-
посланието беше ясно — никой нямаше
да излезе навън, ако те не го пуснеха.

— Няма да ни нападнат пред сви-
детели, нали? — рекох.

— Простосмъртните нямат
много добро зрение — напомни
ми Анабет. — Те виждат само
това, което мъглата им покаже.

— Но няма как да пропуснат
как три баби нападнат деца.

— Не съм сигурна — поклати
глава тя. — Така или иначе, не
можем да разчитаме на помощ
от тях. Ако на покрива има ава-
риен изход...

Навлязохме в тунела и ни
обърна мрак, включиха се лампич-
ките над пътеката. Без барабаненето на
ляжда тишината изведнъж ми се стори
дълбока.

Госпожа Доде се изправи като актьор
в треторазреден театър и обяви гръмоглас-

Статуя на музата Талия
(Цифляща), под чиято власт се срещат
Парси и Хирон. Музите са трищери
на Зебс и Мнемозина. Те имали свои
храмове, наречени музеи, откъдето
идва и съвременното значение
на думата „музеи“ – място, където
се съхраняват и показват предмети,
важни за духовната култура
на човечеството. Проучете какви
музеи има в близост до вашето
родно място. С какво са
забележителни те?

– Трайша да отиде до тоалетна.
Аз също – обади се втората сестра.
И аз – доведе третата.

И трите поеха към вие.

Измислих! – извика Анабет. – Нърси, вземи шапката ми.
Къде?

Те глеях теб. Можеш да станеш невидим и да ми носиш покрив
тач. Стигнеш ли до вратата, бягай...

Ръцете ми трепереха. Чувствах се като страхливци, но във
бейбосната шапка и я нахлувих на славата си.

Последвах надолу, тълпата ми беше изчезнала...

Почти бяхме излезли от тунела. Къпех се да натисна бутона
за аварийно спиране, когато от дясното на автобуса се разнесе
ужасяващ вой.

Старшите вече не бяха старици. Лицата им си бяха същите
– предпологах по-години не можеха и да станат. Но бреките
бяха изчезнали и се виждаха голите им кафяви тела. Кошети
крише и ужасяващи зъбни пошти на ръцете и краката. Мъжете на
се бяха превърнали в огнени каминици.

Фурните бяха обградени Гроувър и Анабет, разкъсали каминици
и съскака:

– Къде е? Къде?...

Шофьорът се опитваше да види в огледалото какво ставаше
отзад. Протегнах се, сграбчих волана и го занъртах рязко надясно.
Всички поизстонаха излясно, но сред уплашените писания се чу и
едно силно тупване, което се надявах да се дължи на удара на
фурните в прозорците.

– Хей! – изрева шофьорът. – Хей... Ааа!

Двамата едновременно дърпахме волана в различни посоки.

Автобусът се удари в стената на тунела и зад нас се похвитаха искри.

След миг изскочихме, криволичейки обратно в порож, хора и чудовища се търкаляха из автобуса, който разблъскваше останките миди на пътя като кегли за боулинг.

Фуриите се посъвзеха. Прибляжиха се отново към Анабет, а Гроувър ги размаха камата си и закрещя на старогръцки. Гроувър ги замесваше със смачкани кутийки от вода.

Последнах отворената врата. Можеше да се измъкна стаята спокойно, но не исках да изоставя приятелите си. Свалих шапката си невидимка.

— Ей!
Фуриите се извърнаха, оголиха жълтите си тъби и изведнъж съжалях, че не бях изскочил напъни. Госпожа Додс се загърби по пътеката, точно както правеше в час, за да ми връчи поредния лист, на който ми е писала двойка. Камшикът и лавоските във въздуха, по наръбената кожа танцуваха червени шарбони.

Грозните ѝ сестри скочиха върху седящите от двете ѝ страни и трите запълзяха към мен като огромни тиволски гуалери.

— Персей Джаксън — изсъска госпожа Додс. — Ти си единственото дете на боговете. И затова ще умреш.

— Повече ми харесвахте като учителят по математика, отколкото аз.

Фурията изръмжа.
Анабет и Гроувър се промъкнаха внимателно зад нея, Анабет стиснаше голямата кама, но аз нямаш намерение да я оставя да бъде вместо мен.

Извадих химикалката от джоба си и минах пазарчетата. В ръката ми се появи дълъг двуостър меч.

Фуриите се поколебаха.
Госпожа Додс вече познаваше острието на Въртоп и очевидно не се радваше да го види отново.

— Предай се — изсъска тя — и ще избегнеш вечните мъчения.
— Разправяй ги на шапката ми.
— Пърси, внимавай! — извика Анабет.

Госпожа Додс замахна и камшикът ѝ се уви около китката ми. Двете ѝ сестри едновременно се нахвърлиха върху мен.

Имах чувството, че са залели ръката ми с разтопено олово, но не пуснах меча. Ударих фурията отляво с ръкохватката и тя полетна назад. Обърнах се и съсякох сестра ѝ отдясно. Щом острието докосна врата ѝ, тя изпищя и избухна в облак прах. Анабет отбавно здраво госпожа Додс и я задържа, а Гроувър изтръгна камшика от ръцете ѝ.

— Ау! — изкрещя той. — Ау! Пъри! Пъри!
Повалената фурия се изправи и се нахвърли отново с оголени нокти, но аз я посрещнах с Въртоп и тя се пръсна като балон.

Госпожа Додс се опитваше да свали Анабет от гърба си. Угаташе, дереше с нокти, съскаше и ханеше, но Анабет я държеше здраво, докато Гроувър ѝ завързваше краката със собствения ѝ камшик. Накрая двамата я избутаха назад на пътеката. Госпожа

ПЪРСОСИ И БАДАНИ

1. Разрешете мекимто на епизода и ще поставите заглавие по Ваши избор.
2. Определете учебната на първия урок и си припомнете кой е бил Писеидон от староримския мит за Символическото. Кое е обидното мейору мита и това откъде от „Покланието на мълнии“?
3. Преразкажете епизода за боята в автобуса от трето лице, както е следната точка на народния разказвач от приказките.
4. Какъв избор правите за характера на Перси от изречението „Можете да се измоята с всичкото спокойствие, но не иска да изостава приятелите си“?
5. Кой от героите в текста (освен Перси) най-много Ви харесва и защо?
6. Проучете кой е Хирон в староримската митология и какви дела е извършил.
7. Кой епизод от текста бихте поставили на сцена? Какви декори бихте нарисували за представлението?

Героят Перси – любящият на Перси от „Покланието на мълнии“ дъщерята Мерга.

Дядо се опитваше да се измоя, но където беше да донесе душата.

– Зови ме се умиваше! – закрили му тя – Какво ще се измоя с душата!

– Писеидон ти не е мейору! – изкрещаваше аз.

Никога представя стъпал се вие този вярвах на изпитание, но не ме се лъже, изпитаваше мейору от този „да ми вие гласно!“

Автобусът се разпресе от грим. Криса ми ваструхана.

– Ниселте! – извика Анабет. – Водилата!

Никога неужа да повтаря.

Никога неужа да повтаря, където останалите епизоди се стурва изпитаваше, карата се с професора или просто обвиняваха с грим в грешка.

– Ще умрем!

Един турнет с хавайска риза и фотоапарат ме засне, когато да прибера меча си.

– Бягайте ме! – досети се Гроумър. – Останяхме си БУУУУУМ!

Разлетка се първото стъкала от прозорците и хората се разбегнаха настрана. Светкавица беше разцепила автобуса и аз ме додетелният отвятре гласен вой подказваше, че гостиница ще бе още жива.

– Бягайте! – заповяда Анабет. – Тя ще повика по-големите! Да се махаме оттука!

Втурнахме се в гората в проливния дъжд, вид гърба на автобуса гореше, а пред нас се простираше непрозледна тъмнина.

Превод Владимир Мила

ОБЩИЯТ СВЯТ

В „Духителният на мълаини“ създаванията от древната митология и съвременните хора живеят в един общ свят. За да е възможен той, митичните, магически и митологични същества и неща са се „маскирали“ като обичайни и ежедневни. Небостъргачът „Емпайър Стейт Билдинг“ в Ню Йорк се оказва новата планина Олимп, на която живеят старогръцките богове. А пък обичайни за приказката волшебни предмети, като победоносния меч Въртол или шапката невидимка, за човешките очи са просто химикалката на Пърси и бейзболната шапка на Анибет. Огнените камънци на трите фурии се виждат в автобуса като бабешки чанти.

Подобен свят е много интересен, защото ни кара заедно с героите непрекъснато да подозираме, че зад всяко обикновено нещо се крие нещо необикновено и че превръщанията на съществата и предметите непрекъснато обещава следваща изненада и следващо приключение в сюжета на творбата. Едновременно с това такъв свят е много забавен и дори смешен – Пърси се притеснява, че древната бронзова кула на Анибет може да бъде открита от някой металодетектор по пътя; не е желателно да се носят мобилни телефони, защото чудовищата могат да засичат сигнала на мобилните телефони; а израз като „да ми ядат гашиците“ може неочаквано да прозвучи на древния латински език. Такъв общ свят на древното и съвременното, на необикновеното и обикновеното ни кара не само да следим напрегнато преживяванията на героите. Такъв свят ни кара и да се усмихваме.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Обърнете внимание на описанието на „трите демонични баби“ в автобуса. Какво е смешното в техния външен вид? А какво е страшното при преобразяването им като Фурии?

► Каква според вас е ролята на думата „обикновен“ в изречението „Съвсем обикновено изпращане от съвсем обикновен кентавър“.

► Мъглата очевидно не е напълно достатъчна, за да скрие от очите на простосмъртните битката на Пърси и приятелите му с Фуриите. Но как се отнасят хората от автобуса към необичайното? Обърнете внимание на изречението „Един турист с хавайска риза и фотоапарат ме засне, преди да прибере меча си“.

„Емпайър Стейт Билдинг“,
Ню Йорк, 2010 г.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Какво от отношението на Хирон към Пърси най-много ви харесва?
- ▶ Посочете онези моменти в текста, в които личи, че учителят много добре подготвя ученика си за неговата мисия.
- ▶ Какво е общото между съвременния и митическия облик на господин Бранър – кентавъра Хирон? А на госпожа Добс?
- ▶ Хирон е наставник на Пърси. Котаракът в чизми от приказката на Шарл Перо също е наставник на мелничарския син. При какви житейски обстоятелства бихте си избрали единия или другия за наставник?

Кентавър, художник Сюзан,
1986 г.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Съчинете разказ по въображение на тема „Героят на Всички Времена“, като вземете в него елементи и от фолклорните вълшебни приказки, и от нашата съвременност.

УЧИТЕЛЯТ НА ГЕРОЯ

Господин Бранър е учител в извадилна излетка, която настоява Пърси да изучава старогръцката митология. Кентавърът Хирон е древен мъдрец, полу човек-полу кон, учител на известни митически герои, между които са Херкулес и Орфей (за него е кръстено дори съвездието Кентавър). В общия свят на древността и съвременността двамата са едно и също лице – при обикновените хора извадилната излетка пружини само в долната част на тялото му с тяхно на име, че близкият човек всъщност е могъщ кентавър.

Пърси Джаксън има мисия – да спаси света от най-голямата война в човешката история. Хирон обаче също има мисия – да подготви ученика си за неговата мисия. Той се отнася към Пърси с уважение – и към неговите способности, и към неговото детско невиние. Отговаря на всичките му въпроси. Преподлага му вълшебния меч от баща му. Внушава му едновременно безстрашие и спожойствие в трудното му начинание. Така текстът разкрива на читателя, че зад подвизите на всеки герой стои опитът и мъдростта на неговия учител.

ДА СЪПОСТАВИМ

И щом ламята наближила и си разтворила утроба, започнал да удря, където му видят очите. Пато-ката – утрепал ламята, но се изморил здравата, докато я простре на земята.

Из „Тримата братя и златната ябълка“

Имах чувството, че са залели ръката ми с разтопяно олово, но не пуснах меча. Ударих фурията отляво с ръкаватаката и тя полетна назад. Обърнах се и съсякох сестра ѝ отгясно. Щом острието докосна врата ѝ, тя изпидра и избухна в облак прах.

Рик Риордън, из „Похитителят на мъзгата“

Въпреки че действието в „Похитителят на мъзгата“ се развива в наше време, а сюжетът на народната приказка протича в далечното минало („време оно“, „имало едно време“), мекду героите им се забелязват много общи черти. Както е видно от приведените тук откъси, и двамата смело и доблестно се изправят срещу злото. Но не само това.

Пърси Джаксън наследява от баща си вълшебния меч Въртон, а Анабет има шапка невидника. С такива вълшебни средства изобилстват и народните вълшебни приказки.

И в съвременната творба, и в традиционните приказки нещо е похитено и загубено (мъзгата на Зевс, златните ябълки). И в двата случая героят трябва да претърпи изпитания, за да открие изгубеното и да възстанови справедливостта.

ДА РАЗСЪЖДАВАМЕ

...Напомни ни, че амброзията е храна на боговете. За нас тя беше целебна, а за простосмъртните – смъртоносна. Ако прекаляхме с нея, можеше да ни връхлети силна треска. А в големи дози можеше да предизвика спонтанно възпламеняване на клетките ни."

...Смъртоносен е за чудовищата и за всички създания от Подземното царство, стига те да не те убият преди това. Но острието би преминало пред тялото на простосмъртен, все едно то не съществува. Простосмъртните не са достатъчно важни, за да ги убие. Но ти, като полубог, можеш да бъдеш убит и с божествени, и с обикновени оръжия. В това отношение си двойно по-уязвим."

Пърси Джайксън е полубог (майка му е земна жена, а баща му – бог Посейдон). Анабет също: майка ѝ е богинята Атина, а баща ѝ – съвсем обикновен учител по история. И двамата носят чертите и на човешкото, и на божественото. С това са различни и от боговете, и от хората, защото само наполовина принадлежат към всеки от двата свята.

Да вземем обяснението на Хирон за нектара и амброзията – това е божествената храна на олимпийските богове. За земните хора тя е убийствена, а за Пърси и Анабет – просто целебна. Тя е като лекарство – може да помогне, но може и да убие, ако се прекали с нея. Целебна е единствено за тези, които са и богове, и хора, но нито само богове, нито само хора.

Различният е и най-уязвим, както личи и от обяснението за меча Въртоп: „Но ти, като полубог, можеш да бъдеш убит и с божествени, и с обикновени оръжия“. Следователно различният е най-уязвим, защото никъде не е в безопасност. Но същевременно той има големи преимущества, защото познава и двата свята, може да преминава между тях и да се възползва от знанието си.

ДА РАЗГОВАРЯМЕ

Ето още един разговор от „Похитителят на мълнии“, който предхожда събитията около изпращането на Пърси и битката му с фуриите. В него ръководителят на летния лагер господин Д (всъщност старогръцкият бог на виното Дионис) и Хирон спорят със смаяния Пърси по въпроса за това що е мит:

- Боговете, за които говорехме в училище.
- Зевс, Хера, Аполон. За тях ли говорите?
- В ясното небе отново отекна гръм.
- Младежо – обади се господин Д. – На твое място наистина не бих подхвърлял тези имена ей така.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Какво е новото и особеното в образа на различния човек, който ни предлага Рик Рилърдън? Използвайте в отговора си и сравнения с други творби, които досега изучавахте.

Хеба, богинята на младостта. Дъщеря на Зевс и Хера. Поднасяла амброзия и нектар.

► Съществите рабват по възможност на тема: „Бог жората след две хиляди години ще онегоди нашата днешна наука“.

► Как събитията или личност от нашето време според вас биха се преобразили в мит за жората от днешното бъдеще? Или какво и къде днес не заслужава да се помни в продължение на две хилядолетия?

► Дали колегистрите и интернет могат да удължат паметта на човечеството, или напротив – да я съкратят? Разговорете свободно по тези въпроси.

– Но те са само измислица – възрава аз. – Те са... митове, създадени да дават обяснение на светкавиците, с които те и така нататък.

– Наукат – присмя се господин Д. – Какви ми, Персей Джойсн.

Произнасянето на истинското ми име, което на никого не бях казвал, ме накара да подсоча както ужилен.

– ...каква ще мислят жората за вашата наука след две хиляди години? А? Ще я нарекат примитивни земислани, разбира се! О, как обичам простосмъртливите, какващо туклене в перспектива. Вярват, че са напреднали стотици много. А дали е така, Хирон?

– Пърси – каза Хирон – Ти решаваши дали да вярваш, или не, но така или иначе, безсмъртен означава безсмъртен. Ако беше бог, щеше ли да ти е приятно да ти наричат мит или измислица, с която се обясняват светкавиците? Ако ако ти кажа, Персей Джойсн, че някой ден жората ще наричат теб самия мит...

ОВОБЩЕНИЕ

СВЕТЪТ В „ЛОХИТИТЕЛЯТ НА МЪЛНИИ“:

Миналото на старогръдката митология и настоящето на нашето ежедневие съществуват в общ свят. Това се отнася и за предметите (химикалка – вълнособен меч, безболна шанка пендилника), и за героите: Пърси – Персей, с-и Брандр – Хирон, бивите – фурни.

СЮЖЕТЪТ:

Двадесетгодишният Пърси (Персей) е избран да предизвика големата война между боговете и да спаси хората. Неговият учител Хирон му дава вълнособен меч и разумни наставления, на път с автобуса Пърси е нападан от чудови-

ща – тризе фурни, които искат да го убият, Пърси успява да се справи с тях.

ГЕРОИТЕ:

Пърси, който трябва да претърпи изпитания и да изпълни важна и трудна задача, Анибет, която му помага; мъдрият учител Хирон; ужасните фурни, които искат да спрат Пърси в неговата задача.

ОСНОВНА ИДЕЯ:

И доброто, и злото, и героичното, и смешното, и опасното, и веселото съществуват във всички времена на човешката култура.

ДУМИ И ОБРАЗИ

Пи Тичиано (1564 – 1631). Юноша и
зрицарката Ериколето (Фурците),
началото на 17. в.

Корал от филма на Франсис Форд Копола „Три дни в Конектикут“.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

► Разгледайте внимателно лицата, телата, позите и движенията на младата на Фурците в живописното платно от 17. в. и на актрисата в кадър от филма „Три дни в Конектикут на земята“. По какво си приличат те?

СРЕД КНИГИТЕ

В творбата на Марк Твен „Един янки в двора на крал Артур“ след силен удар по главата един обикновен американец от 20. в.

Когато се съвехих, видях, че седя съвсем сам на тревата под един дъб сред красива и просторна местност. Впрочем не съвсем – пред мен стоеше някакъв човек на кон и гледаше надолу към мене – човек, изваден от някаква книжка с картинки. Той беше покрит от глава до пети със старинна желязна броня, главата му бе в шлем, подобен на малка буренце с прорез, носеше щит, меч и грамадно копие. Конят му също беше в броня, със стърчащ железен рог на челото. А под нея се спускаше почти до земята като одеяло

се озовава в 6. в. – времето на легендарния крал Артур и рицарите на Кръстата маса.

разкошен пектор чук в червени и зелени цветове.

– Прекрасна сър, готов ли сте? – запита ме чобакът.

– Какво да съм?

– Готов ли сте да кръстосаме оръжието си за честта на Великия Крал, за Великата дама или...

– Какво ми доубавите? – казах аз. – Я се измитайте в ширма си, иначе ще ви обора! И какво, мислите, напради толкова кълпакът? Откараме се на найблизкия метри, претусна с все сили към мене, като

снищи буренцето почти до шията на коня, и насочи огромното си копие право срещу мен. Видях, че не се шегува, и преди да ме достигне, бях вече горе на дървото. Тогава той ме обяви за своя собственост, пленник на копието му. Всички преимущества бяха на негова страна и затова намерих за благоразумно да не го дразня повече. Стигнахме до споразумение, спо-

ред което аз трябваше да тръгна с него, а той обещаваше да не ме наранява. Слязох от дървото и потеглихме. Аз вървах до коня му... На колкото и да вървахме нататък, до цирк или до нещо като цирк не стигнахме. Най-после трябваше да се откажа от мисълта за цирк и реших, че непознатият е избягал от лудницата...

Превод Петър Божков

РЕЧНИК

Янки – название за жител на северните щати на САЩ

Чул – покривало за кон

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- ▶ Защо на човека от съвременния свят жителят на 6. век му изглежда като „изваден от картинка с картинки“ или обитател на цирк или лудница?
- ▶ И така, в „Похитителят на мълнии“ на Рик Риърдън миналото е живо и съжителства със съвременността. В творбата на Марк Твен пък съвременността попада в миналото. Съчинете разказ по въображение на тема: „Миналото идва при мен“ или „Аз отивам в миналото“.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ ЗА ПРЕГОВОР КЪМ ДЯЛ III

- Как в „Хайдутин“ Христо Ботев описва / представи избора на героя да бъде свободен?
- Защо славата на героя се разпростира из българската земя именно чрез песента? Как е показано това в „Хайдутин“?
- Защо Ром престъпва волята на боговете в „Легенда за рома“?
- Какъв живот отреждат за ромите благословиите и проклятията на царица Даид и цар Баба?
- Как са представени доброто и злото в турската народна приказка „Главатарят, който искал да плени месечината“?
- Как в „Главатарят, който искал да плени месечината“ е внушена идеята, че насилството и жестокостта винаги водят до поражение за насилника?
- Как е показана силата на хитростта и ума в „Котаракът наставник, или Котаракът в чизми“ на Шарл Перо?
- Защо Котаракът е именно наставник на мелничарския син в приказката на Шарл Перо?
- Как в „Грозното патенце“ на Ханс Кристиан Андерсен е представена мъката и самотата на различния човек?
- Как разбираме края на приказката „Грозното патенце“?
- Как са представени храбростта и приятелството в „Перси Джалсън и боговете на Олимп“ на Рик Риърдън?
- Как старогръцката митология съжителства със съвременния свят в „Перси Джалсън и боговете на Олимп“ на Рик Риърдън?

ПРИЛОЖЕНИЕ IV

ТВОРЧЕСКИ ТЕКСТОВЕ

УСТНА И ПИСМЕНА РЕЧ

Езикът е основно средство за общуване между хората. В процеса на историческото развитие и формирането на отделните народности и нации езикът е един от различителните белези. В определен етап в процеса на културното развитие на народите възниква необходимост и се създава и книжовният език. Той е форма, чрез която писмено се налагат общозадължителни норми и правила за употреба на езика в писмена и устна форма.

УСТНА РЕЧ

Устната реч е естествената, изначална форма за общуване между хората. Чрез речта през вековете са се предавали творенията на човешката мисъл и опитът на хората. Митовете, легендите, преданията, приказките, песните, пословиците, поговорките, гатанките са се съхранявали и предавали именно във формата на устна реч.

Устната форма на речта е най-непосредственият начин за общуване. При устната реч има говорещ/говорещи и слушател/слушатели. Реакцията на слушащия е много важна. По нея говорещият се ориентира дали успешно постига целта на общуването – интересна ли е темата, убедителна ли е тезата му, необходими ли са още доказателства и примери. На устната реч са присъщи свободата на избора, спонтанността и стремежът към непосредствено въздействие не само чрез яснотата на формулиране на мисълта и избора на използваните езиковите средства, но и чрез подходящата употреба на несловесни средства – интонацията, жестовете, мимиката и цялостното лично присъствие на говорещия.

Най-важните изисквания при устна реч е да се осъществи успешна връзка между говорещите и слушащите и да бъде намерен интересен и интригуващ за слушащите начин на говорене.

ПИСМЕНА РЕЧ

Писмената реч е възниква след устната и се характеризира с това, че общуването е непряко. Тя е насочена към отсъстващ човек, когото пишещият може само мислено да си представи, без да може да предвиди неговото отношение към това, което е написано. Това задължава още повече пишещият

да бъде убедителен в речта си, като подбира формата на изказа и използваните езикови средства в текста, за да може да предаде най-ясно и точно своите мисли.

Предимство на писмената реч е възможността за предварителната подготовка чрез създаването на план, чернова, редактиране и обмисляне и прецизно оформяне на текста.

ПРЕРАЗКАЗ

Преразказът е репродуктивен текст, който възпроизвежда по нов начин съдържанието и вложениия смисъл на чужд повествователен текст. Оригиналният текст се предава със свои думи, без да се изразяват лични преценки и коментари на преразказващия.

Разновидности на преразказа:

В зависимост от формата преразказът може да бъде устен или писмен.

Преразказът по зададени изисквания има следните разновидности:

- в зависимост от изискването за обем: *подробен преразказ* и *сбит преразказ*;
- в зависимост от зададената тема върху изходния текст: *подборен преразказ* и *трансформиращ преразказ*.

Основни стъпки при създаване на преразказ:

- *Запознаване с изходния текст* – внимателно се прочита самостоятелно или се слуша текстът, който ще бъде преразказван.
- Внимателно и подробно осмисляне на това, за което се говори в текста:
 - съдържанието на текста – тема, идея, основни и второстепенни епизоди (случки);
 - последователността на епизодите;
 - образите на героите – описание и характеристика, информация за живота им, техните действия, речта им, изразеното от или към тях отношение;
 - гледната точка и присъствието на разказвача – разказвачът не е герой от творбата, а разказва случващото се, „гледайки го отстрана“. Определя се като всевиждащ разказвач – „той-форма“. Другата позиция на разказвача е, когато той е един от героите на творбата. Определя се като „аз-форма“ на разказване.

- Изготвяне на план на преразказа
- текстът се разделя на основни епизоди,
- записват се темата и накрайно – случката във всеки епизод,
- записват се ключовите думи за героите, техните действия, времето и мястото на действие
- Създаване на текста на преразказа.
- Редактиране на преразказа.
- Създаване на окончателен вариант на преразказа.

■ ПРЕРАЗКАЗ ПО ЗАДАДЕНИ ИЗИСКВАНИЯ

При събития и подробния преразказ основната задача е да се изпълни изискването за обем и степен на съответствие на преразказвания текст спрямо оригиналния текст.

■ Сбит преразказ

Сбитият преразказ предава накратко сюжетта на оригиналния текст. Преразказващият трябва да предаде последователно и в стегнат вид всички моменти от случката и вложения смисъл в оригиналния текст – без подробности и пресъздаване на всички художествени детайли, с пестеливост на езиковите средства. Обикновено при преразказването на оригиналния текст се съкращават описанията и диалогът. Това обаче не предполага механичното им пропускане, а предаването им в кратък вид, при който не се нарушават целостта и смисълът на преразказвания текст.

В сбития преразказ преразказването се води в третолична форма („той-форма“). Използват се глаголни форми на -а, -ла, -ло, -ли, без да се смесват с други глаголни форми – при преразказване на приказка. При преразказване на авторски художествен текст се използват глаголни форми на сегашно време, без да се смесват с глаголни форми за минало свършено и минало несвършено време.

Пряката реч се предава като непряка, като стремежът е да се запазят съдържанието и вложения смисъл както в репликите на героя, така и в думите на автора, народния разказвач или певеца.

Подготовката за създаването на сбит преразказ изисква много добро познаване на оригиналния текст и внимателно предварително обмисляне на работата от страна на преразказващия, за да бъдат определени онези епизоди, които са основни в развитието на случката.

■ Подробен преразказ

При подробния преразказ изходният текст трябва да бъде предаден достоверно и във възможно-

во най-голяма подробност. Преразказването обаче не означава възпроизвеждане на оригиналния текст дума по дума, а обединяване във свои думи на момените от случката и вложения в тях смисъл. Допустимо е преразказващият да вземе възникналите у него чувства или изпитвания при избора на думи и изречения средства, без да се включват пряки описания, коментари или лични мнения.

При подробния преразказ, точно както и при събития, преразказването се води в третолична форма („той-форма“). Използват се глаголни форми на -а, -ла, -ло, -ли, без да се смесват с други глаголни форми – при преразказване на приказка. При преразказване на авторски художествен текст се използват глаголни форми на сегашно време, без да се смесват с глаголни форми за минало свършено и минало несвършено време.

Пряката реч се предава като непряка, като задължително се предават достоверно и точно не само съдържанието, а и вложеният смисъл (мисъл, чувства, емоционално състояние, оценки, мнения) както в репликите на героя, така и в думите на автора.

Подготовката за създаването на подробен преразказ предполага предварително задължително осмисляне на творбата, за да се набавят необходимите с по-голяма важност и за да бъдат преразказани достоверно сюжетът и вложеният смисъл в оригиналния текст.

■ ТРАНСФОРМИРАЩ ПРЕРАЗКАЗ

При трансформиращия преразказ преразказваният текст се възпроизвежда най-творчески. От една страна, трансформиращият преразказ съхранява особеностите на подробния и сбития преразказ, а от друга, преразказващият „разподрежда“ и променя оригиналния художествен текст в зависимост от конкретно поставената задача.

Думата „трансформация“ означава преобразуване, видоизменение. При трансформиращия преразказ има граници, до които могат да се извършват промените, така че да не се загуби смисълът на първоизточника и преразказът да не се превърне в свободно съчинение. Степента на творческите промени се определя от конкретно поставената задача. Допустимо е промените на преразказвания текст да бъдат в следните посоки:

- преразказване на събитията според тяхната реална последователност;
- преразказване от името на неутрален разказвач, което означава да преразказваме събитията, сякаш се случват в момента пред нас и

ние ги предаваме като страничен наблюдател.

- преразказване на събитията от позицията на определен герой в текста;
- променено начало или друг край на текста;
- конкретно зададена промяна за определен герой;
- продължение на текста.

За успешното създаване на трансформиращ преразказ най-важното е да бъде преценено доколко може да се извършат промени и да се прояви творчество, така че да не се загуби смисълът на оригиналния текст. Затова трансформиращият преразказ изисква най-сериозна предварителна подготовка при създаването си.

На първо място, трябва да бъдат определени основните епизоди в сюжетното развитие и същевременно кои от тях задължително трябва да бъдат включени, за да бъде изпълнена конкретната задача. Преразказващият трябва да прецени кои части от оригиналния текст ще бъдат преразказани, кои ще бъдат пропуснати, как и доколко ще бъдат предадени породените чувства и оценки за събитията.

Вторият етап е да се определи кои елементи от епизодите от оригиналния текст, които ще бъдат включени в преразказа, следва да бъдат променени с оглед на поставената задача. Допустимо е да се смени последователността на епизодите в сюжета, да се променят акцентите на творбата и оценката на събитията с оглед на гледната точка на предаване, да бъдат променени началото, краят или да бъде продължен оригиналният текст. Същевременно трябва да бъде преценено какви конкретно може да бъдат промените и елементите на творчество, така че да не се загуби смисълът на оригиналния текст.

Третата важна стъпка от предварителната подготовка е създаването на план на преразказа.

■ Трансформиращ преразказ от името на неутрален разказвач

Задача за създаването на трансформиращ преразказ от името на неутрален разказвач може да бъде поставена, ако оригиналният текст е създаден в „аз-форма“ на повествование (при „аз-повествование“ глаголни форми са в 1 л. ед. ч. или 1 л. мн. ч.).

Съдържанието на текста се предава достоверно и изчерпателно, без разместване на последова-

телността на епизодите. Не се допускат допълнителни коментари и изречения на лични познания или отношения от страна на преразказващия.

Трансформиращият преразказ от името на неутрален разказвач предава изходния текст в третолична, т.нар. „той-форма“. Използват се глаголни форми на сегашно време, без да се смесват с глаголни форми за минало свършено и минало несвършено време. Може да се използват и други подходящи глаголни времена и форми (минало неопределено време и бъдеще време).

Пряката реч се преобразува в непряка, като се предава достоверно и пълно съдържанието на оригиналния текст и се съхранява вложенният смисъл както в репликите на героите, така и в думите на автора.

■ Трансформиращ преразказ от името на герой от текста

Преразказващият трябва да „влезе“ в образа на героя, от чието име ще предава случката, за да съумее да предаде изходния текст изцяло от неговата гледна точка.

Онези епизоди, в които героят не е свидетел (не е виждал, не е чул или възприел лично) и в които не участва пряко, не се преразказват.

Подробно да се предават онези епизоди, които са съществени за изпълнението на предварително поставената задача, и сбито тези, които са несъществени, но изграждат смисловата и логическата свързаност както на художествения текст, така и на преразказа.

Възможно е пренареждане на последователността на отделни епизоди в зависимост от гледната точка на предаване, като те трябва да се подчиняват на логиката на художествения текст.

Преразказващият не трябва да „дописва“ оригиналния текст. Не се допускат елементи на разсъждения и коментари на постъпките на героите.

Основните глаголни времена са минало свършено и минало несвършено време съвместно с други (помощни) подходящи времена и форми.

Пряката реч се преобразува в непряка, като задължително се предава пълно съдържанието и се съхранява вложенният смисъл (вкл. чувства, емоционално състояние, оценки, намерения) както в репликите на героя, така и в думите на автора или фолклорния разказвач.

ТРАНСФОРМИРАЩ ПРЕРАЗКАЗ ОТ ИМЕТО НА ГЕРОЙ ОТ ТЕКСТА (примерен вариант)

Задача: Преразкажете началото на приказката „Тримата братя и златната ябълка“ от името на бащата

1. ОСМИСЛЯНЕ И ПОДГОТОВКА ЗА СЪЗДАВАНЕТО НА ПРЕРАЗКАЗА

1. Определяне на частта от приказката „Тримата братя и златната ябълка“, която следва да бъде преразкавана.

Живял във време оно един старец, който имал трима синове. В двора си на младини той посадил едно ябълково дърво. Но то не било като другите дървета, а всяка година на Петровден през нощта раждало само по една златна ябълка. Щом ябълката почнела да блещука върху най-горното клонче на дървото, с гръм и трясък пристигала една ламя, откъсвала златния плод и го отнасяла някъде в нощта. С тъга старецът гледал ябълковото дърво и думал на синовете си:

– Ех, рожби, рожби, през целия си живот не можях да откъсна нито едно зърно от ябълката. Проклетата ламя! Дано поне вие имате късмет да я преварите някога и откъснете златния плод.

– Тате – обадил се най-големият брат, – кога ще заблещука златната ябълка върху най-горното клонче на дървото?

– Тая нощ, сине, щом пропеят първи петли.

– Дай ми твоя лък, дай ми и колчана със стрелите. Аз ще убия ламята!

– Взemi го – поклатил глава бащата, – но не вярвам да направиш нещо, защото ще заспиш, преди да се роди ябълката.

Грабнал най-големият брат стария лък, приготвил една стрела и легнал под дървото. Вперил очи към най-горното клонче. Наоколо било тъмно като в рог. Малко преди да пропеят първи петли, върху най-горното клонче затрепка една звездичка като просено зрънце.

– Туи нещо трябва да е златната ябълка. Ще почакам още, докато се уголеми.

Златната ябълка бързо захванала да расте, но щом в тъмнината се обадили първи петли, задухал сънен ветреца, пазачът под дървото започнал да се прозява, изтървал лъка си на земята, клоннал с глава и заспал дълбоко. Тогава с гръм и трясък пристигнала ламята и отнесла златния плод.

На другата година, когато дошъл денят на

ябълката, вторият брат отишъл при баща си и рекъл:

– Тате, тази нощ аз ще вардя ябълката. Дай ми лъка и стрелите!

– Взemi го – отвърнал бащата, – но не вярвам да я овардиш, защото съвният вятър ще затвори и твоите очи.

През нощта вторият брат приготвил стрелата и почнал да се разхожда под дървото, за да не заспи. Ламята го съзряла отдалеч, позаврада се и пратила пак съвния вятър. Щом ветрецът бутнал челото на втория брат, той се прозял два три пъти, изтървал лъка и се свлякъл до дънера на ябълката. Заспал дълбоко, преди да заблещука златният плод на най-горното клонче.

На третата година най-малкият брат излязъл да варди ябълката. Той бил хитро момче. Не залегнал до дънера, нито тръгнал да се разхожда из двора, ами се покачил на дървото и се погизил в гъстия шумак. В полунощ на най-горното клонче се появило ябълковото зърно и почнало бързо да расте. Наедряло колкото яйце и огрело целия двор. Пропели първи петли. С гръм и трясък се появила ламята. Погледнала отдалеч – лъкът не се вижда.

– Тая година няма вардяч! – рекла си ламята и не изпратила съвния ветреца.

Най-малкият брат стоял сгушен в шумак и опънат лък. Когато ламята наблизила дървото и разтворила устата си да нахапа златния плод, момъкът пуснал стрелата и пронизал емика ѝ. Ламята изревавала страшно, обърнала се назад и побягнала разлютена, без да откъсне златния плод. Тогава най-малкият брат се покачил на върха, протегнал ръка, откъснал ябълката и я отнесъл на баща си. Бащата скътал ябълката и му рекъл:

– От тебе ще стане човек, сине!

2. Определяне на основните епизоди на приказката, кои от тях задължително трябва да бъдат включени, кои да бъдат пропуснати и как ще бъдат предадени породените чувства и оценки за събитията от гледната точка на бащата.

2.1. Определяне на основните епизоди.

Първи епизод

Живял във време оно един старец, който имал трима синове. В двора си на младини той посадил едно ябълково дърво. Но то не било като другите дървета, а всяка година на Петровден през нощта раждало само по една златна ябълка. Щом ябъл-

2. Най-големият брат се опитва безуспешно да убие ламята.

Ключови думи:

- за най-големия брат: „Аз ще убия ламята“, старият дъж, стрела, легнал под дървото, очи в най-горното клонче, прозвизва, лякът на земята, дълбок сън,

- за бащата: „Ще заспиш, преди да се роди ябълката“,

- за ламята: в тъмнината първи петли, сънен вятрец, с гръм и трясък, отнесе златния плод,

- за дървото: малко преди да пролетят първи петли, най-горното клонче, една звездичка, златната ябълка расте.

3. На следващата година вторият брат се опитва безуспешно да запази златната ябълка.

Ключови думи:

- за втория брат: „Аз ще върдя ябълката“, стрелата, разходка под дървото, прозял се два-три пъти, изтървал дъж, заснал дълбоко, преди да заблещука златният плод,

- за бащата: „Не вярвам да я овардиш“, съният вятър, заспиване,

- за ламята: отдалеч видяла, пратила пак съният вятър.

4. На третата година благодарение на хитростта си най-малкият брат успява да опази златната ябълка.

Ключови думи:

- за най-малкия брат: хитро момче, не легнал до дънера, не тригнал да се разходка, поквчил се на дървото, гъстият шумак, с опънат дъж, проникнал език на ламята, на върха, откъснал ябълката и я отнесе на баща си;

- за бащата: създал ябълката, ще стане човек,

- за ламята: с гръм и трясък, никой не се вижда, не изпратила съният вятрец, наближила дървото и разтворила устата си да налага златния плод, изревава страшно, обърнала се назад, побягнала разлютена, без да откъсне ябълката,

- за дървото: в полунощ, на най-горното клонче ябълковото зърно, бързо расте, наедързло ябълковото яйце, ограло целия двор.

II. СЪЗДАВАНЕ НА ПРЕРАЗКАЗА

Първи епизод

Това се случи много отдавна. В двора ни имаше едно необикновено ябълково дърво, което на младини бях посадил. То не беше като другите дървета – всяка година на Петровден през нощта раждаше само по един златен плод. Но щом ябълката започнеше да блещука върху най-високото клонче, с гръм и трясък идваше една ламя, откъсваше злат-

ния плод и го отнасяше. Дълго години тази ламя винаги сгаряше ми, когато гледах дървото. Мислех трима синове и им казах, че трябва пръв да отидем да вземем златния плод, защото ни имаше да отидем да вземем само едно зърно от ябълката и да го дадем на някоя ламя да успее да откъсне златния плод.

Втори епизод

Дойде време, когато синовете ми пораснаха. Едни ден най-големият ми поквчи мига ще заблещука златната ябълка на дървото. Отговорих му, че ще е глупост, щом пролетят първи петли. Той ми каза: „Аз ще убия ламята“, и донесе да му дам дъж и колчан със стрелите си. Разреших му да ги вземе, но поквчих глави и му казах, че не трябва да направи невяо, защото ще заспи, преди да се роди ябълката. Сият ми грабна стария дъж, пратих една стрела и легна под дървото.

Така и стана – ламята отнесе златния плод.

Трети епизод

На другата година, когато дойде денят на ябълката, вторият ми син дойде и ми поквчи дъж и стрелите, за да пази тази нощ той ябълката. Доволен му бях, но му казах, че не вярвам да успее, защото съният вятър ще затвори и неговите очи.

Пак се оказах прав.

Четвърти епизод

На третата година най-малкият от синовете ми отиде да пази ябълката. Той беше хитро момче и се справи с ламята.

Когато ми донесе ябълката, бях много щастлив и му казах, че от него ще стане човек.

СЪЧИНЕНИЕ

Съчинението е творчески текст, в който авторът представя по оригинален и въздействащ начин свои наблюдения, мисли, разсъждения, оценки, чувства по определена тема по повод на реален обект. Писателят е свободен да избере формата, съдържанието, смисъла, героите и изразните средства. Съчинението може да бъде създадено в устна или в писмена форма.

В съчинението може:

- да се представят определени факти;
- да се опише наблюдавано или въобразено събитие;
- да се разказва преживяно или измислено случка;
- да се споделят разсъждения и да се правят оценки;
- да се коментират житейски проблеми.

Разновидности на съчинение:

В зависимост от начина на разсъждаване на обек-

то става известно чрез съвсемни действия съчинения

• **съчиненията описателни** – съставят се предимно за описателен обект чрез разкриване (описвателно) на неговите качества и откриването се черта и представяне.

• **съчиненията разказвателни** – имат за основен изразителен материал не събитията с факти и разказвателни, че този събитият е изразен.

• **съчиненията повествователни** – описват се случки, действието, началото, развитието и края. Създават се по време на писане или отпозва, чрез които се развива действието, може да бъдат изложени в такъв частен, в които се описват обстоятелствата, терента, действието съставно, мисли и чувства, диалог

РАЗКАЗ ПО ВЪОБРАЖЕНИЕ

Разказът по въображение е това е повествование, в които се преследва история или отделна случка под по въображението на автора. Независимо дали е в устна, или в писмена форма, разказването по въображение трябва да е образно, емоционално и въздействащо, за да може читателят или слушателът да „види“ развитието на действието и да долови чувствата на героите.

Когато разказваме по въображение, имаме свободата да изберем:

- кои да са героите – те може да бъдат реално съществуващи или необичайни същества,
- какви да са героите – как да изглеждат, как да са облечени, какви качества, способности, черти на характера и навици да имат;
- какви да са действията и постъпките на героите – реални или необичайни, обичайни или необичайни;
- как да се развива действието – какви са случките и събитията, които то изграждат, каква е последователността на развитието му, какъв е краят;
- какви да са обстоятелствата, при които се развива действието – Къде?, Кога?, Как?;
- какви изразни средства да бъдат използвани.

РАЗКАЗ ПО ВЪОБРАЖЕНИЕ

(примерен вариант)

Задача: Напишете разказ по въображение „Аз срещнах Котарака наставник“

• Изготвяне на план – определят се земата на всеки епизод и ключовите думи в него.

АЗ СРЕЩНАХ КОТАРАКА НАСТАВНИК

(план на разказ по въображение)

1. Моето семейство е голямо – аз, мама и тате

и три братя – Фред и Емак и Занетайна

1. Най-голямото – Занетайна се разделила с бащата

2. Занетайна не беше обидена, той просто не можеше да си позволи повече да бъде с бащата, защото бащата не можеше да си позволи повече да бъде с бащата

3. Занетайна беше обидена, а мама и тате се грижеха за развитието на историята на Занетайна, защото мама и тате не искаха да бъдат обидени от бащата

4. Занетайна беше обидена, а мама и тате се грижеха за развитието на историята на Занетайна, защото мама и тате не искаха да бъдат обидени от бащата

5. Занетайна беше обидена, а мама и тате се грижеха за развитието на историята на Занетайна, защото мама и тате не искаха да бъдат обидени от бащата

6. Занетайна беше обидена, а мама и тате се грижеха за развитието на историята на Занетайна, защото мама и тате не искаха да бъдат обидени от бащата

7. Занетайна беше обидена, а мама и тате се грижеха за развитието на историята на Занетайна, защото мама и тате не искаха да бъдат обидени от бащата

• Създаване на текста

АЗ СРЕЩНАХ КОТАРАКА НАСТАВНИК

(примерен текст)

Моето семейство е голямо – аз, мама и тате, баща ми и трите котки – Фред, Емак и Занетайна. Сега вече са само две. Най-голямото – Занетайна, изведнъж стана миса, че има сериозен здравословен проблем. Трябваше и сестра ми да го видим в клиника, където аз отидох.

Всички ден след работа баща ми се прибраха вкъщи, изоставихме с общи усилия Занетайна в клиниката и тате до изкарване в клиниката на домашни любимци. Първото ми впечатление беше толкова приятно да направим Занетайна да влезе в кухнята – тате изоставихме тате се изкачихме аз и майка ми, а тате бяха, защото и се криеше на най-неприятното място на клиниката. Но постепенно си аз разбира, че трябва да отидем всички тате и Занетайна тате да влезе в кухнята, като аз подкачам, и тате трябва се изкачихме сам в тате 15 – 20 минути преди баща ми да се прибере.

Когато се прибрах, след като отидох Занетайна, тате беше изкачил за много от нас – цвят ми беше Фред криеше на мама, защото за тате. Фред и Емак и изкачихме аз и тате. Сестра ми защото тате се прибрахме на Занетайна и тате много ми приятна. Тате и майка вечер си разкачихме историята на тате.

Първото вечер тате си станах аз с тате Занетайна тате тате на тате крияхме, защото тате и изкачихме с тате, как аз и прибрах аз тате

само докато му намери дом и как после той толкова бързо се привързал към нея, татко и другите котки и станал певият член на семейството.

Втората вечер баща ми разказа какво правил Запетайка, когато са ме довели от родилния дом възрастни – как отначало светкавично се скрил под дивана в хола, шумно драцел и излизал само да хапне, после тичал няколко дни насам-натам прескаво и мяукал и най-накрая легнал пред вратата на стаята ми и дни наред стоял постоянно там, докато най-накрая му разрешат да влезе.

Когато дойде вечерта, в която аз трябваше да разкажа история за Запетайка, си припомних всичко, което бяхме преживели заедно. Той беше като мен детето за всички възрастни – и за котките, и за майка ми и баща ми. Беше много красива черна, грациозна и много игрива котка, която постоянно искаше да докосне всеки, да го погледне с умните си очи и сякаш да му каже: „Мяу! Погали ме де!“. И ако му отговориш: „Ела, Запетайка!“, той веднага се настаняваше в скута ти, притваряше очи, започваше да мърка и да чака да го погалиш. А ако спреш дори за малко, веднага те подканяше да продължиш, като те подрастваше леко с лапичка.

Когато майка ми прочете за първи път приказката „Котаракът наставник, или Котаракът в чизми“, Запетайка беше при нас. Той изглеждаше, сякаш слуша внимателно, през цялото време мъркаше и от време на време ме потупваше леко с дясната си запичка, като че искаше да каже: „Слушай, слушай! Разбра ли?“. Всеки път, когато мама започваше да ми чете отново приказката, Запетайка се появяваше отнякъде и всичко се повтаряше отново.

По-късно през годините той беше винаги до мен. Когато играех или гледах телевизия, когато учех, когато бях уморен или болен, Запетайка винаги стоеше около мен и се гуликаше, мъркаше или ме подканяше да си играем. Често ме забавляваше, понякога ми досаждаше, понякога ме успокояваше – но с всичко, което правеше, винаги ме караше да се усмихвам и да усещам, че до себе си имам приятел. Той сякаш усещаше моите желания, настроения и тревоги и винаги се опитваше по свой „котешки“ начин да ми помогне и да ми внуши спокойствие, като ме разсмее. Първо ме поглеждаше сериозно с големите си зелени и добри очи, после мяукаше, сякаш ми казваше: „Приятелю, всичко е наред! Ще се справиш и аз ще съм да теб!“, а след това започваше поредната весела лудория, в която неусетно винаги се оказвах въвлечен.

Запетайка е моят Котарак наставник, който ми показва, че с обич, доброта, всеотдайност и търпение се успява дори когато пришелят човек или... котка, вече не е до теб.

РАЗКАЗ ПО ЗАДАДЕНИ ОПОРИ

Разказът по зададени опори е разновидност на разказа по въображение, в който се пресъздава измислена история или отделна случка по предварително конкретно определени тема, начало и/или край. Задължително е развитието на сюжета на историята или отделната случка да бъде подчинено на зададеното условие.

Когато създаваме разказ по предварително зададени опори, съобразявайки се със зададеното условие, имаме свободата да изберем:

- кои да са героите – те може да бъдат реално съществуващи или необикновени същества;
- какви да са героите – как да изглеждат, как да са облечени, какви качества, способности, черти на характера и навици да имат;
- как да се развива действието – какви са случките и събитията, които го изграждат;
- какви да са обстоятелствата, при които се развива действието – Къде?, Кога?, Как?.

Когато създаваме разказ по предварително зададени опори, имаме пълната свобода да изберем:

- какви да са действията и постъпките на героите – реални или необикновени, обичайни или необичайни;
- какви изразни средства да бъдат използвани.

РАЗКАЗ ПО ЗАДАДЕНИ ОПОРИ

(примерен вариант)

Задача: Напишете разказ по въображение „Как черното момиче стана златно“, като продължително приказката „Златното момиче“.

Нека началото е: „Трудна била съдбата на черната мома, след като златната мома се венчала за първенца, а тя си останала възрастна“, а краят: „Всеки, ако поиска, може да е златен човек“.

• Изготвяне на план – определят се темата на всеки епизод и ключовите думи в него.

КАК ЧЕРНОТО МОМИЧЕ СТАНА ЗЛАТНО (план)

1. Трудна била съдба на черното момиче, след като си останала възрастна:

- 1.1. как хората се отнасяли към него;
- 1.2. как майката се отнасяла към момичето –

спрекъвала го, че то е виновно за това да не се ожени за първенеца;

1.3. как се чувствало черното момиче;

2. Как златното момиче помогнало на черното момиче:

2.1. как се отнасяло към него;

2.2. как го накарало да вярва, че може да е златно момиче.

3. Какво осъзнало черното момиче, когато решило да разбере защо завареничето се превърнало в златно момиче.

3.1. Всеки, ако поиска да е добър, всеотдаен и щедър към другите, може да бъде златен човек.

4. Какво предприело черното момиче след това.

5. Как се променил животът му.

6. Как черното момиче станало златно момиче.

• Създаване на текста.

КАК ЧЕРНОТО МОМИЧЕ СТАНА ЗЛАТНО (примерен текст)

Трудна била съдбата на черната мома, след като златната мома се венчала за първенеца, а тя си останала вкъщи. Черната мома била свикнала от малка и с присмеха, и с подигравките на хората заради странния си външен вид – черна като дявол от главата до петите, с едно златно кутре. Но след като сватбарите я върнали, когато разбрали, че майка ѝ иска да ги заблуди и да ожени нея наместо златното момиче, животът ѝ станал още по-труден. Сега всички смятали, че черното момиче се е опитало с измама да измести златно момиче и да открадне щастието му. Когато го срещали, хората сипели върху него обиди и укори и му се подигравали дорадо, че е получило заслуженото унижение сватбарите да го върнат вкъщи. Майка му пък всеки ден изливала върху него гнева си, като го обвинявала, че е пропуснало възможността да ожени за първия юнак в страната.

Черното момиче страдало много – и от хората обиди и подигравки, и от унижението, което трябвало да преживее заради коварния план на майка си, и от ежедневните ѝ обвинения. Постепенно то започнало да вярва, че неслучайно преди години се е превърнало в черно – черна била

съдбата му! Затова спряло да излиза от вкъщи и прекарвало дните си в самота и отчаяние, далече от хората.

Майката и бащата с нищо не помагали на момичето да преодолее този труден момент. Единствено златното момиче идвало често, носело му подаръци, успокоявало го и се опитвало да му вдъхне надежда. С искрената си сестринска любов то успяло да накара черното момиче да повярва, че ако човек е добър и всеотдаен към другите, без значение как изглежда, може да бъде „златен човек“. Убедило го, че ако поиска, и то може да е златно момиче.

Тогаваш черното момиче поискало да разбере как завареничето се превърнало в златно момиче. Златната мома му разказала какво се случило преди години в гората – как баща ѝ я завел и я оставил сама, как се озовала в колибата на бабичката, как на сутринта станала рано преди всички и разтребила и помела, как изпълнила заръките на бабичката да нахрани гадинките, а после разнизала гerdана си от мъниста и вързала на всяко гадичке гerdанче, колко се радвали гадинките и как се хвалели на бабата, когато се прибрала, какво се случило после на брега на реката. Докато слушало разказа, черното момиче разбрало защо завареничето се е превърнало в златно, а то – в черно. За първи път то осъзнало, че да си „златен човек“ – момиче или момче, означава да си добър, всеотдаен и щедър към другите, без да очакваш нищо в замяна.

От този ден нататък черното момиче започнало да излиза сред хората и когато те сипели върху него укори и обвинения, то навеждало очи и им отвърщвало: „Простете ми, сгреших“. Всеки ден момичето помагало на самотни стари хора, на сираци, на болни и бедни. То намирало добра дума за всеки и с обич и всеотдайност успявало да вдъхне вяра и надежда на страдащите. На колкото повече хора помагало, толкова повече сърцето му се изпълвало с радост и щастие. И макар че било черно, момичето ставало все по-хубаво и по-хубаво и греело.

С времето всички разбрали, че черното момиче има златно сърце, обикнали го и започнали да го наричат „нашето златно момиче“.

Така черното момиче се превърнало в златно.